

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 69 – 2004
ČÍSLO 2

Nicol Janočková

SLOVOTVORNÉ A SÉMANTICKÉ SÚVISLOSTI SLOVESNÉHO VIDU V SLOVENČINE (K ŠTATÚTU SLOVESNÉHO VIDU V SLOVENČINE)

JANOČKOVÁ, N.: Word-formative and Semantic Coherences of Verbal Aspect in Slovak Language (on a statute of the verbal aspect in Slovak language). *Slovenská reč*, 69, 2004, No. 2, pp. 65 – 84. (Bratislava).

The paper deals with various kinds of analyses. Prefixal verbs of the first degree of derivation (e. g. *čítať* → *prečítať*, *dočítať*, ... – *to read* → *to read through*, *to finish reading*, ...) are classified according to the mood of verbal action. The attention is paid to the co-semy meanings of prefixal verbs, for example *vytočiť* – 1. *stočiť niečo z niečoho*: v. *pásku zo stroja*, 2. *točením vyrobiť, získať*: v. *súčiastku* (*to dial* – 1. *to dial something out of something*: *to dial type-writer ribbon out of the type*, 2. *to produce something by dialing*: *to dial a part*). Also re-evaluation of the formal and semantic relations between couples of the type *kopať* ↔ *kopnúť* (*to kick* ↔ *to give a kick*) and between prefixal verb and its secondary imperfective, for example *odhodíť* → *odhadzovať* (*to throw away* → *throwing away*), is important. Author points out the differences in the syntactic connection of distributive verbs derived from imperfective verb (*popáliť*, *poobšívajúť* – *to pack the bags of somebody*, *to cover the face of something*) and from perfective verb (*pokúpiť*, *popreskakovať* – *to buy a lot of things*, *to jump over several obstacles*).

On the basis of the results, the author recommends to change traditional terms perfective – imperfective verbs by terms resultative/limitative/semelfactive – durative/frequentative verbs.

1. Slovenské sloveso, podobne ako ostatné slovanské verbá, vyjadruje vo svojej sémantike nadstavbovú vlastnosť – kategóriu vidu. Neexistuje sloveso, ktoré by nebolo vidovo identifikovateľné. Za podstatu slovesného vidu sa vo všeobecnosti považuje opozícia **nedokonavosť** – **dokonavosť**, pričom bezpríznačným členom tejto opozície je nedokonavý vid, pretože je v porovnaní s dokonavým členom viac funkčne zaťažený a dokáže ho v istých prípadoch suplovať (napr. v historickom prézente: *Ideme po ulici a ona sa ma pýta na takéto veci.* = *spýta sa*). Dokonavý vid ako príznakový člen vidovej korelácie označuje proces „vo svojej celistvosti“ (F. de

Saussure, In: A. V. Isačenko, 1960, s. 131; preklad N. J.), resp. „děj v jeho celistvosti, jako bod a vně jakéhokoliv vývoje“ (F. de Saussure: Kurs obecné lingvistiky, Praha: Academia 1996, s. 144). Dokonavý člen (+ komplexnosť deja) signalizuje absencia, negácia sémantického príznaku nedokonavého vidu (– procesualnosť deja) a podstatu nedokonavého vidu (+ procesualnosť deja) tvorí neprítomnosť sémantického príznaku dokonavosti (– komplexnosť deja). Niektorí autori si vyčleňujú špecifické termíny, napr. E. Sekaninová (1980), vychádzajúc z V. V. Vinogradova, okrem komplexnosti deja pracuje aj s príznakom „dosiahnutie vnútorného limitu“. J. Ružička (porov. E. Pauliny, J. Ružička, J. Štolc, 1968) rozlišuje tri protiklady:

1. dokonavosť – nedokonavosť zamieňa pojmami **ohraničenosť** – **neohraničenosť** deja (*skočiť* – *skákať*);
2. základné nemotivované slovesá pomenúva ako **neurčené**. Prefixáciou týchto slovíes vznikajú **určené** slovesá – spôsob slovesného deja, Aktionsart (*skočiť* – *vyskočiť*);
3. **opakovanosť** – **neopakovanosť**, pričom opakovanosť deja stotožňuje s nedokonavým dejom, ktorý chápe ako opakovanie dokonavého deja (= neopakovaný dej), a to predovšetkým takého, ktorý sa uskutočňuje vo veľmi krátkom čase (*Chlapec skákal do vody celé dopoludnie. – Teraz skáče náš reprezentant.*).

1.1. V tejto súvislosti si na začiatku objasníme základné pojmy aspektológie: k zmene vidu dochádza pri perfektivizácii a imperfektivizácii. **Perfektivizácia** (zmena nedokonavého slovesa na dokonavé) sa realizuje pomocou prefixov (*prenocovať*, *opečiatkovať*; *vybieliť*; *urobiť*, *vypestovať*, *nakresliť*) i sufixu *-nú/-nu-* (*padat* – *padnúť*, *dýchať* – *dýchnuť*). Tento sufix však nesie so sebou aj sémantický príznak jednorazovosti, momentnosti deja. Pri deadjektívach (*bohatnúť*, *hlúpnuť*) nemá sufix *-nú/-nu-* platnosť perfektivizátora, ide o slovotvornú, nie vidotvornú morfému. Perfektivizácia prostredníctvom prefixov prináša okrem zmeny vidu aj zmenu lexikálneho významu (o „čisto vidových prefixoch“ porov. v príspevku ďalej). Tvorba nedokonavého slovesa z dokonavého (prostého: *dat* – *dávať*; predponového: *prebaliť* – *prebaľovať*) – **imperfektivizácia** – sa uskutočňuje iba prostredníctvom sufixácie alebo transflexie. Pri **vidovej transflexii**¹ (termín transflexia v súvislosti so slovesným vidom začala používať M. Sokolová, 1999, 2001) ide o zmenu vidu pomocou tematickej submorfémy, ktorá zvyčajne vyvoláva alternácie v koreni daného slovesa. Tematická submorféma spolu s formovou submorfému *-t'*

¹ Pôvod termínu transflexia, ale v slovotvorných súvislostiach, pochádza od M. Dokulila (1982). Autor ním pomenúva bezafixálny slovotvorný postup pri transpozičnej onomaziologickej kategórii (známy aj ako konverzia), kde pri medzislovnodruhovom prevode, príp. i prechode dochádza iba k zmene tvaroslovnej paradigmy, bez pridania akéhokoľvek afixu, napr. *hřat'* → *hra*, *zelený* → *zeleň*. Ďalej hovorí aj o deflexii – strate tvaroslovnej paradigmy, a aflexii – nadobudnutí tvaroslovnej paradigmy.

vytvárajú gramatickú morfému a tá spôsobuje modifikáciu vidu. Dochádza k alternáciám a rozdielne tematické submorfémy *-i/-a-* sú jej sprievodným javom (vykrútiť – vykrúcať, obmeniť – obmieňať).

1.2. V jazykovede existujú protichodné názory na lexikálno-gramatickú kategóriu slovesného vidu. Jedni autori chápu slovesný vid ako dve formy jednej lexémy, teda gramaticky (porov. napr. F. Kopečný, 1962; Š. Peciar, 1961, 1962a, 1962b, 1963a, 1963b, 1963c, 1963d, 1965, 1966a, 1966b, 1967, 1968a, 1968b, 1968c, 1978; M. Sokolová, 1991, 1995, 1999, 2001; čiastočne E. Sekaninová, 1978, 1980), iní ho ponímajú z derivatologickej stránky, čiže nedokonavé i dokonavé sloveso hodnotia ako dve samostatné lexémy (napr. N. S. Avilovová, 1976; J. Furdík, 1998). Prechodnú skupinu predstavujú tí bádatelia, ktorí za gramatickú kategóriu považujú iba sufixálne tvorenie nedokonavého vidu, tzv. imperfektivizáciu (typ *zapísať* – *zapisovať*), kým prefixálnu perfektivizáciu typu *čítať* – *prečítať* radia do slovtvorby (napr. J. Horecký, 1959; J. S. Maslov, 1959; A. V. Isačenko, 1960; J. Oravec, 1958, 1974, 1988; čiastočne L. N. Smirnov, 1970).

Sekundárna imperfektivizácia (*preveriť* – *preverovať*), resp. transflexia (*skočiť* – *skákať*), sa v lingvistických kruhoch (výnimkou je napr. N. S. Avilovová, 1976) považujú vo väčšine prípadov za jednoznačnú gramatickú kategóriu, pri ktorej dochádza iba k zmene vidu, nie k zmene lexikálneho významu. Perfektivizácia typu *písať* – *napísať*, *variť* – *uvariť* je už diskutabilnejšia. Tu sa názory mnohých autorov rozchádzajú. Zástancovia „čisto vidových predpôn“ (napr. F. Kopečný, 1962; M. Sokolová, 1991, 1995, 1999, 2001) hovoria o nich ako o predponách s oslabenou lexikálnou zložkou, ako o desémantizovaných alebo gramatikalizovaných prefixoch, a existenciu „čisto vidových dvojíc“ tvorených prefixáciou dokazujú neprítomnosťou „nadväzovacieho slovesa“ (sekundárna imperfektivizácia predponového slovesa, napr. *končiť* – *dokončiť* – *dokončovať/dokončievať*) pri týchto dvojiciach, ktoré je v podstate zbytočné (*robiť* – *urobiť* – **urábať/*urobovať*). Na druhej strane toto pravidlo neplatí absolútne, pretože sú prípady, že sa prefix pri predponovom perfektíve považuje za „čisto vidový“ aj napriek prítomnosti „nadväzovacieho slovesa“ (*blížiť sa* – *priblížiť sa* – *približovať sa*), vtedy sa vyžaduje synonymia prostého (*blížiť sa*) i sekundárneho imperfektíva (*približovať sa*). Úlohu „čisto vidových predpôn“ môžu plniť aj tzv. subsumpčné (termín podľa I. Poldaufa, 1954, 1956) predpony, pri ktorých dochádza k významovej korešpondencii medzi základovým (bezpredponovým) slovesom a daným prefixom. Obsah napríklad predpony *pre-* možno analyticky vyjadriť ako „prechádzať cez niečo, z miesta na miesto“. V systéme slovných druhov jej zodpovedá predložka *cez*. Sloveso *čítať* implikuje v sebe význam „prechádzať očami od písmena k písmenu, od slova k slovu, zo strany na stranu“. Významy prefixu i základového slovesa si zodpovedajú, a preto možno sloveso *prečítať* hodnotiť ako dokonavý (subsumpčný) korelát k slovesu *čítať*. Gramatikalizácia

alebo desémantizácia prefixu na dosiahnutie perfektivizácie teda neplatí absolútne, keďže subsumpčné alebo zaraďujúce (čes. řadící) predpony tu vystupujú ako predpony s istým sémantickým príznakom.

2. Nazdávame sa však, že jadro kategórie slovesného vidu netvorí opozícia dokonavosť – nedokonavosť, ktorá nevystihuje presnú podstatu javu, ale **rezultatívnosť – nerezultatívnosť**. Dôvod, prečo sme tradičné termíny dokonavosť – nedokonavosť zamenili názvom jedného zo spôsobov slovesného deja, vyplýva z výsledkov našej analýzy v diplomovej práci *Slovotvorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine* pod vedením prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc.

2.1. **Metodika práce.** Analýzu sme urobili na súbore 1 958 slovíes (1 243 dokonavých, 715 nedokonavých) spracovaných z Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2. vyd., 1989), z úzu a z niektorých okazionalizmov. Metodicky sme vychádzali z usporiadania slovíes do **vidovo-slovotvorných hniezd** (termín podľa J. Furdíka). Pomohlo nám to nájsť pre konkrétne sloveso pozíciu, ktorú zastáva v systéme intraverbálnych slovotvorných vzťahov. Intraverbálnych slovotvorných vzťahov preto, lebo východiskom nášho rozboru boli slovotvorne nemotivované slovesá, konkrétne 51 jednotiek (ich morfeomatická štruktúra predstavovala spojenie koreňovej a gramatickej morfémy, napr. *čítať, robiť; chytiť, prijať*) nemotivovaných inými slovnými druhmi, resp. obohacovaných iba z vlastných fondov prefixáciou, sufixáciou a transflexiou, príp. aj reflexivizáciou: *česať – vyčesať – vyčesávať – povyčesávať; skočiť – skákať, skočiť – poskočiť si*. Tým sa nám odkryli aj vidotvorné súvislosti spojené so slovotvornými vzťahmi.

Neprihliadali sme na etymologické spojitosti, lebo formálny vývoj došiel tak ďaleko, že význam slovotvorného hniezda sa porušil a mnohé slovesá, aj keď sú z hľadiska diachronie derivátmi, treba chápať ako synchronne nemotivované, pretože bezpredponová podoba buď neexistuje (*vyjadriť, nastoliť, spojiť*), alebo ak aj jestvuje, nevykazuje sémantickú koreláciu s daným predponovým slovesom (*ukázať, utiecť, vybaviť, zistiť*), prípadne sa predponové sloveso už osamostatnilo a výskyt paralelných predponových derivátov odkazuje na významovú spojitosť s pôvodným motivantom (**myť* → *obmyť, omyť, podmyť, premyť, umyť, vymyť, zmyť*).

51 synchronne nemotivovaných slovíes vystupovalo vo vidovo-slovotvorných hniezdach vo funkcii základných, prvotných motivantov. Zodpovedala im teda schéma motivačnej intencie $L \rightarrow$ (podľa J. Furdíka, 1998). Segmentáciu slovíes a identifikáciu vidových dvojíc sme si overovali v Morfeomatickom slovníku slovenčiny (1999; ďalej MSS). Rozbor sa zamerail v podstate na základný tvar slovenských slovíes – infinitív, i keď aplikácia vidu sa opierala o istý gramatický tvar v slovnom spojení alebo vo vete.

Vidovo-slovotvorné hniezda sme rozdelili podľa vidu východiskového motivanta do dvoch makroskupín:

- a) vidovo-slovotvorné hniezda s prvotným motivantom nedokonavým: *balit', česať, čítať, dýchať, hasiť, hrať, hrýzť, hynúť, kopať, lúpať, maľovať, opakovať, orať, plávať, rásť, robiť, strihať, sypať, šiť, točiť, učiť, variť, volať, zdobit', znať, žiadať, žiť*;
- b) vidovo-slovotvorné hniezda s prvotným motivantom dokonavým: *dať, hodiť, chytiť, kúpiť, nastoliť, nechať, požičať, prijať, pustiť, rozptýliť, skočiť, sotiť, spojiť, strčiť, streliť, stúpiť, ukázať, umyť, určiť, vrátiť, vybaviť, vyjadriť, získať, zlyhať*.

Jednou z našich úloh bolo porovnanie týchto vidovo-slovotvorných hniezd, odlišných podľa aspektuálneho charakteru prvotného motivanta. Pri zostavovaní hniezd sme sa inšpirovali S. O. Karcevskim, ktorý v ruštine rozlišuje 3 – 4 stupne vidotvorby (S. Karcevski: *Système du verbe russe*, 1927; podľa A. V. Isačenko, 1960, s. 296). Klasický vidovo-slovotvorný rad reprezentuje schéma: predponové perfektívum – sekundárne imperfektívum – distributívum:

1. stupeň	2. stupeň	3. stupeň	4. stupeň
<i>бёргать</i>	<i>→ набёргать</i>	<i>→ набёргивать</i>	<i>→ понабёргивать</i>
<i>бёрнуть</i>	<i>→ сбёрнуть</i>	<i>→ сбёргивать</i>	<i>→ посбёргивать</i>

Schéma klasického **vidovo-slovotvorného radu** v slovenčine má podobu:

bezpredponové sloveso (nedok. alebo dok.) → predponové perfektívum → imperfektívum z predponového perfektíva → dokonavé distributívne sloveso, napr.:

rásť (nedok.) → *vyrásť* → *vyrastať* → *povyrastať*
hodiť (dok.) → *prehodiť* → *prehadzovať* → *poprehadzovať*.

Jedno vidovo-slovotvorné hniezdo s prvotným motivantom nedokonavým obsahovalo priemerne 46 slovies, hniezdo s prvotným motivantom dokonavým približne 31 členov. Do úvahy sme nebrali fakt, že niektoré slovesá môžu vzniknúť viacerými motivačnými vzťahmi, napr.:

orať → *orávať* → ***odorávať*** 2
 → *odorať* → ***odorávať*** 1

Ak by sme počítali aj sekundárne motivačné vzťahy, skúmaný súbor by vzrástol na 2 594 jednotiek. Najviac členov mali hniezda slovies *strihať* (73, 141), *rásť* (89, 99) a *hodiť* (77, 137). Najmenším počtom sa vyznačovali hniezda s prvotným motivantom napr. *prijať* (9, 12), *hynúť* (5, 5), *určiť* (5, 5), *nastoliť* (2, 2), *získať* (2, 2), *zlyhať* (2, 2) (v poradí druhé číslo v zátvorke udáva celkový počet členov daného hniezda s rátaním všetkých, t. j. aj sekundárnych, motivačných vzťahov).

Ako ukážku uvádzame vidovo-slovotvorné hniezdo slovesa *variť* (53, 79) (jednoduché podčiarknutie označuje podľa MSS zvratnú vidovú dvojicu, dvojité

podčiarknutie nezvratnú vidovú dvojicu, symbol ' teoreticky možné sloveso, príp. okazionalizmus, okrúhle zátvorky signalizujú medzistupňovú deriváciu):

stupeň	1. st.	2. st.	3. st.	4. st.
derivácie:	_____			
<u>varit'</u>	→ varievat'	→ varievat' sa		
	→ <u>varit' sa</u>	→ varievat' sa		
		→ dovarit' sa	→ dovárať sa	→ podovárať sa
		→ rozvarit' sa	→ rozvárať sa	→ porozvárať sa
		→ <u>uvarit' sa</u>		
		→ vyvarit' sa	→ vyvárať sa	→ povyvárať sa
		→ zvarit' sa	→ zvárať sa	→ pozvárať sa
	→ dovarit'	→ dovárať	→ podovárať	→ podovárať sa
			→ dovárať sa	→ podovárať sa
		→ dovarit' sa	→ dovárať sa	→ podovárať sa
	→ <u>navarit'</u>	→ navárať (= <i>zvárať</i>)	→ ponavárať	
		→ navarovať (= <i>zvárať</i>)	→ ponavarovať	
	→ 'o/b/varit'			
	→ odvarit'	→ odvárať	→ poodvárať	
	→ povarit'			
	→ prevarit'	→ prevárať	→ poprevárať	
	→ predvarit'	→ 'predvárať	→ 'popredvárať	
	→ privarit'	→ privárať	→ poprivárať	
	→ rozvarit'	→ rozvárať	→ porozvárať	→ porozvárať sa
			→ rozvárať sa	→ porozvárať sa
		→ rozvarit' sa	→ rozvárať sa	→ porozvárať sa
	→ <u>uvarit'</u>	→ uvarit' sa		
	→ vyvarit'	→ vyvárať	→ povyvárať	→ povyvárať sa
			→ vyvárať sa	→ povyvárať sa
		→ vyvarit' sa	→ vyvárať sa	→ povyvárať sa
	→ ()	→ vyvárať (<i>pre hostí</i>)	→ povyvárať (<i>pre hostí</i>)	
	→ zvarit'	→ zvárať	→ pozvárať	→ pozvárať sa
			→ zvárať sa	→ pozvárať sa
		→ zvarit' sa	→ zvárať sa	→ pozvárať sa
	→ zavarit'	→ zavárať	→ pozavárať	

Komponent **sa** má v týchto prípadoch charakter **derivačnej morfémy**.

Synchrónne nemotivované slovesá zastávali funkciu bezprostredných motivantov pre predponové slovesá odvodené celým inventárom slovenských prefixov: **do-**,

na-, nad(o)-, o-, ob(o)-, od(o)-, po-, pod(o)-, pre-, pred(o)-, pri-, roz(o)-, s(o)-/z(o)-, u-, v(o)-, vy-, vz(o)-, za-. Do úvahy sme brali, pravda, iba možnú kompatibilitu konkrétneho slovesa s daným prefixom. Všetky prefixálne slovesá odvodené od prvotného motivanta nedokonavého (a) alebo dokonavého (b) vyjadrujú rôzne sémy spôsobu slovesného deja, napr. (a) *prečesať, vyrobiť*; (b) *dokúpiť, zastreliť*. Pri 1. stupni derivácie sme analyzovali predponové slovesá prostredníctvom jednotlivých prefixov. Na ilustráciu uvádzame údaje o predponových slovesách utvorených prefixom **do-** z nedokonavého (1) a dokonavého motivanta (2) (výskyt v percentách pri jednotlivých spôsoboch slovesného deja informuje o tom, koľko slovies s konkrétnym prefixom zo súboru kompatibilných slovies vyjadrovalo zodpovedajúci spôsob slovesného deja).

1) Prefixom **do-** bolo možné utvoriť **96,3 %** slovies z celkového súboru nedokonavých motivantov. Zvyšným 3,7 % slovies (*hynúť*) tento prefix nevyhovoval. Výsledky sa opierajú o polysémickosť slovies, takže sme brali do úvahy to, že jedno sloveso môže zastupovať niekoľko sém a podsém spôsobu slovesného deja (ďalej SSD) súčasne:

do-	Spôsob slovesného deja	Príklad	Výskyt v %
L	Vers (smerovanie deja k cieľu)	<i>doplávať</i> (k brehu)	4
T	Fin (dokončenie poslednej fázy deja)	<i>dohasiť</i> (ohň)	80
	Def (skončenie, zánik deja)	<i>dodýchať</i>	92
	Rez (dosiahnutie výsledku vykonávaním deja v čase)	<i>doučiť</i>	81
	Lim (dosiahnutie vnútorného limitu, perfektivnosti limitovaného deja)	<i>dorásť</i>	17
	Sem (jednorazovosť deja)	<i>dožiť</i>	100
M	Max (vykonanie deja vo veľkej miere)	<i>dohrýzť</i> (dieťa)	12
	Dez (dlhým trvaním deja dosiahnuť neželateľný stav)	<i>dokopať</i> (niekoho)	8
	Imp (dosiahnutie kladného výsledku vynaložením veľkého úsilia)	<i>dorobiť</i> (k stolu stoličky)	16
	Ino (prílišným vykonávaním deja dosiahnuť neželateľný výsledok)	<i>dostríhať</i> (látku)	8
	Omn (zasiahnuť dejom všetky alebo veľa objektov alebo subjektov)	<i>dokopať</i> (niekoho)	4
	Komp (dodatočné doplnenie deja po určitú mieru)	<i>dosypať</i> (múku)	37

Vysvetlivky:

Základné sémy spôsobu slovesného deja:

L – lokalizovanosť deja, **T** – temporálnosť deja, **M** – modalitosť deja;

Podsémy spôsobu slovesného deja:

Vers – versovertný SSD, **Fin** – finitný SSD, **Def** – defínitný SSD, **Rez** – rezultatívny SSD, **Lim** – limitatívny SSD, **Sem** – semelfaktívny SSD, **Max** – maximatívny SSD, **Dez** – dezoptatívny SSD, **Imp** – impetratívny SSD, **Ino** – inoptatívny SSD, **Omn** – omniatívny SSD, **Komp** – kompletívny SSD

(klasifikáciu SSD sme prebrali, aj keď s istými odchýlkami, od E. Sekaninovej, 1980)

Zo všetkých sém spôsobu slovesného deja pri slovesách s prefixom **do-** domiňuje séma temporálnosti (T), v ktorej si z množstva podsém konkurujú najmä finitný, defínitný a rezultatívny SSD. Každé predponové perfektívum má povahu jednorazového slovesa (100 %). Séma modalitnosti (M) stojí na sekundárnom mieste, čo zodpovedá aj postaveniu modalitných významov v rámci predponového slovesa (*dosypať* – 1. „dokončiť *sypanie*“; 2. „*sypaním* doplniť“). Okrem toho, od základového nedokonavého slovesa boli prefixálno-reflexívnym postupom utvorené aj zvrtné slovesá (*dočítať sa*, *dokopať sa*, *dosypať sa*, *dovolať sa*). Prevalu mal pri nich rezultatívny SSD v kombinácii s jednorazovosťou: „*čítaním* sa niečo dozvedieť“, „*kopaním* niečo získať“, „*sypaním* (prenesený význam) sa niekam dostať“, „*volaním* niečo dosiahnuť“.

Z niekoľkých prípadov kosémie, t. j. vzájomnej nezávislosti medzi významami polysémického predponového slovesa (o kosémii hovoríme v príspevku ďalej), môžeme uviesť:

- dohrýzť* – 1. „prestať *hrýzť*“ – T (*Dohrýzť kôrku.*),
2. „*pohrýzť* do krvi“ – M (*Dohrýzol si ústa do krvi.*);
- doplávať* – 1. „*priplávať* k istému miestu“ – L (*Doplával až k ostrovu.*),
2. „prestať *plávať*“ – T (*Keď doplával, vyliezol na breh.*);
- dorásť* – 1. „prestať *rásť*“ – T (*Syn už dorástol.*),
2. „*rásť* do určitej miery“ – M (*Keď strom dorastie do určitej výšky, potrebuje väčšie zavlažovanie.*);
- dorobiť* – 1. „prestať *robiť*“ – T (*Dorobil si už tú policu?*),
2. „*dodatočne urobiť*“ – M (*Otec dorobil k stolu aj stoličky.*),
3. „úspešne *urobiť*“ – M (*Janko dorobil svoj prvý model.*).

Kosémia sa objavuje na úrovni jednotlivých sém SSD, t. j. na úrovni L, T, M (*doplávať* – 1. lokalizovanosť, 2. temporálnosť), ale aj medzi podsémami v rámci jednej sémy, napr. v rámci sémy modalitnosti medzi podsémami impetratívny SSD (*dorobiť* – 2. význam) a kompletívny SSD (*dorobiť* – 3. význam).

2) Predponou **do-** bolo odvodených **38 %** predponových perfektív z celkového súboru dokonavých motivantov s takýmto rozvrhnutím sém a podsém SSD:

do-	Spôsob slovesného deja	Príklad	Výskyt v %
L	Vers (smerovanie deja k cieľu)	<i>doskočiť</i>	78
T	Rez (dosiahnutie výsledku vykonávaním deja v čase)	<i>dostreliť</i>	100
	Fin (dokončenie poslednej fázy deja)	<i>dostúpiť</i>	44
	Sem (jednorazovosť deja)	<i>dodať</i>	100
M	Imp (dosiahnutie kladného výsledku vynaložením veľkého úsilia)	<i>dochytiť</i>	11
	Komp (dodatočné doplnenie deja po určitú mieru)	<i>dokúpiť</i>	44

Prevláda jednorazovosť deja ako vlastnosť inherentná dokonavému slovesu vôbec, podobne ako rezultatívnosť. V miestnom význame predpony (lokalizovanosť – L) sa odráža pôvodný význam predložiek **do** (*dostreliť* – „streliť do niečoho“), **k(u)** (*dodať* – „dať k niečomu, niekomu“). Rovnako ako pri nedokonavom základnom motivante aj tu prefix vyjadruje význam „dodatočné doplnenie deja po určitú mieru“ (*dohodiť, dodať*). Z prípadov kosémie možno uviesť:

- dohodiť* – 1. „hodením dosiahnuť cieľ“ – L (*Dohodiť oštepom čo najďalej.*),
2. „hodením (obrazný význam) pridať“ – M (*Dohodiť pri obchode 100 Sk navyše.*);
- dodať* – 1. „dopraviť“ – L (*Dodať materiál do závodu.*),
2. „dodatočne dať“ – M (*Dodať k textu ešte aj tabuľky.*).

Poznámka: závery, ku ktorým sme analýzou dospeli, nemôžeme absolutizovať úplne, pretože daný súbor reprezentuje iba vzorku zo slovnej zásoby slovenských sloviac a veľkú úlohu zohráva aj sémantická a gramatická charakteristika slovesa (akčné, procesné, statické, pohybové, subjektové, objektové sloveso a pod.). Vzhľadom na túto skutočnosť hovoríme pri výsledkoch skôr o tendencii ako o pravidle.

3. Výsledky.

3.1. **Predponové perfektíva** (1. stupeň derivácie, napr. *rozčítať, uvariť; prehodiť, odkúpiť*) označujú vo vzťahu k svojmu bezprostrednému motivantovi rôzne spôsoby slovesného deja. Každý prefix obsahuje teda súbor významov (SSD), z ktorých sa pri spojení s istým typom bezpredponového slovesa aktivizuje iba niekoľko z nich. Avšak len dva druhy významov (SSD) sa vyskytujú pri každom predponovom dokonavom slovese: **rezultatívny SSD** – „dosiahnutie výsledku vykonávaním deja v čase“, resp. **limitatívny SSD** – „dosiahnutie vnútorného limitu, perfektívnosti limitovaného deja“, a **semelfaktívny SSD** – „jednorazovosť deja“. Do-

konavosť je potom sprievodným znakom dosiahnutia výsledku vykonávaním deja v čase (t. j. rezultatívnosti) alebo dosiahnutia vnútorného limitu (t. j. limitatívnosti). Výsledok deja, rezultat, nemusí byť explicitne vyjadrený, môže ísť napríklad o stav, pocit získaný dejom (*rozohrat' zápas*).

Pojmy **rezultatívnosť** a **limitatívnosť** sa opierajú v našom uvažovaní o sémantickú diferenciáciu autosémantických slovies a sú vo vzájomnom substituonom vzťahu. V tom sa odlišujeme od E. Sekaninovej (1980), ktorá ich skúma ako osobitné spôsoby slovesného deja. **Akčné slovesá** (+ akčnosť, + dynamickosť; porov. M. Sokolová, 1995) ohraničujúce dej na konci označujú **rezultatívnosť** (*dorobiť*), **procesné slovesá** (– akčnosť, + dynamickosť) zase **limitatívnosť** (*prerásť*). Limitatívnymi slovesami môžu byť aj pôvodom akčné slovesá, ak zastávajú v kontexte úlohu procesných slovies, napr. *Život ho naučil ako sa obracať. Drevo priplávalo až k brehu*. K zmene akčného slovesa na procesné dopomáha v mnohých prípadoch aj reflexivizácia, napr.:

zatočiť kolesom (akčné, a teda rezultatívne sloveso) – *zatočila sa mu hlava* (procesné, a teda limitatívne sloveso);

vysypať smeti (akčné, a teda rezultatívne sloveso) – *Janko sa do rána celý vysypal*. (procesné, a teda limitatívne sloveso).

Charakteristikou **dokonavého vidu** je **syntetické** (jednoslovné) **ohraničenie deja na začiatku alebo na konci**. Výrazovými prostriedkami tohto ohraničenia sú najmä prefixy (a sufix *-nú/-nu-*), ktoré majú lexikálnu i perfektivizačnú funkciu. No ohraničenosť deja nemusí byť vôbec vyjadrená formálne, prefixmi a sufixmi, ako je to v prípade neodvođených, nemotivovaných slovies typu *skočiť, dať, kúpiť*.

Syntetická **ohraničenosť deja na začiatku** býva frekventatívne obmedzenejšia. I v systéme podsém spôsobu slovesného deja ju zastupujú iba inchoatívny SSD („začiatok deja“) a evolutívny SSD („prudký začiatok a intenzívne narastanie deja“), formálne vyjadrené prefixmi **roz(o)-** (*rozčítať, roztočiť*), **za-** (*zarobiť na cesto*) pri nedokonavom motivante a predponami **pri-** (*pristúpiť k robote*), **s-/z(o)-** (*schytiť*), **v(o)-** (*vstúpiť do štrajku*), **za-** (*zapustiť korene*) pri dokonavom motivante. **Ohraničenosť deja na začiatku** sa **väčšmi** charakterizuje **analyticky**, prostredníctvom spojenia s fázovými slovesami, príp. iným lexikálnym vyjadrením (*začať čítať* = *rozčítať, začať točiť* = *roztočiť, začať robiť cesto* = *zarobiť na cesto, začať niečo robiť* = *pristúpiť k ...*, *začať štrajkovať* = *vstúpiť do štrajku, začať rásť* = *zapustiť korene*).

Prítomnosť rezultatívneho, resp. limitatívneho SSD takmer pri každom predponovom perfektíve hovorí v prospech **častejšej ohraničenosti deja na konci**. Paradoxne aj inchoatíva a evolutíva obsahujú sémantický príznak rezultatívnosti. Odkrýva ho slovesný gramatický tvar týchto slovies – trpné prídavné ako rezultatív-

na konštrukcia: *rozčítaná kniha, roztočené koleso, zarobené cesto, zapustené korene* (termín rezultatívna konštrukcia podľa M. Sokolovej, 1995).

S rezultatívnosťou sa spája **semelfaktívnosť** (jednorazovosť) deja, ktorá môže byť vyjadrená formálne sufixom **-nú/-nu-** (*kopnúť, dýchnuť*) alebo **je v dokonavom, rezultatívnom (limitatívnom) slovese prítomná implicitne** (*odlúpiť, streliť, preukázať, vyjadriť*).

Rezultatívny SSD (resp. limitatívny pri procesných slovesách) je zastúpený pri predponových slovesách zväčša na prvých pozíciách. Spolu s jednorazovosťou deja vôbec predstavuje všeobecnú vlastnosť, ktorú si prefix prináša pri spojení s bezpredponovým nedokonavým slovesom. Takže na rezultatívnosť (resp. limitatívnosť) a semelfaktívnosť sa nepozeralme z rovnakého uhla pohľadu ako na ostatné SSD. Z hľadiska synergie nimi rozumieme štruktúru (predponové sloveso), ktorá nevzniká len mechanickým súčtom vlastností podsystemov (vlastnosti predpony + vlastnosti bezpredponového nedokonavého slovesa). Sú základným stavebným princípom predponových dokonavých sloviess. Na tomto základe sa potom kryštalizujú rozmanité SSD jednotlivých predponových sloviess.

Ak je v rámci jedného prefixálneho slovesa frekvencia ostatných SSD v porovnaní s rezultatívnosťou a jednorazovosťou nízka, vzniká tendencia desémantizovania, gramatikalizovania daného prefixu, ktorého funkcia sa potom posúva viac k abstraktnej, zdokonavujúcej. Napr. predpona **o-** pomaly stráca cirkumvertný SSD (L – „smerovanie deja okolo niečoho“) – 40 % (*otočiť, obaliť, okopať*) a prevahu nadobúda rezultatívny SSD – 100 % (*ozdobiť, ostrihať, omaľovať*). Význam „smerovanie deja okolo niečoho“ sa pri týchto slovesách časom zjemnil. Aj oslabovanie slovotvorného významu predponových sloviess napriek ich zreteľnej slovotvornej štruktúre vedie prefix ku gramatikalizácii. Dokazujú to napríklad prefixálne slovesá odvodené predponou **u-** (*ukázať, utiecť*), pri ktorých si jasne uvedomujeme slovotvornú štruktúru, no ich slovotvorný význam je natoľko zastretý, že nosným významom zostáva rezultatívnosť a jednorazovosť ako vlastnosti prefixu vo všeobecnosti.

Na základe toho považujeme všetky prefixálne slovesá 1. stupňa derivácie v prvom rade za rezultatívne (resp. limitatívne) a zároveň za jednorazové. Od konkrétneho prefixu a základového slovesa potom závisí, aký spôsob slovesného deja dané predponové sloveso ešte vyjadruje. Pod pojmom „čisto vidový prefix“ teda rozumieme prefix, ktorého význam je natoľko oslabený, abstraktný, že dodáva slovesu, s ktorým sa spája, iba rezultatívny (limitatívny) a semelfaktívny význam. Všetky predponové (dokonavé) slovesá, teda aj tie, ktoré vyjadrujú iba čisto rezultatívny (limitatívny) a semelfaktívny význam (*urobiť, naučiť, zopakovať*), vnímame ako samostatné lexikálne jednotky, nezávislé od svojich motivantov – základových bezpredponových sloviess (*robiť, učiť, opakovať*), aj napriek tomu, že neutvárajú sekundárne imperfektíva, „nadväzujúce slovesá“, čo vystupuje v koncepcii niektorých auto-

rov (F. Kopečný, 1962; M. Sokolová, 1991, 1995, 1999, 2001) ako jedna z podmienok pre ich chápanie ako „čisto vidových dvojíc“.

Prefixácia bezpredponových dokonavých slovies (*strelit' → zastrelit'*) je vo všeobecnosti **lexikálnou kategóriou**. Perfektivizačná funkcia predpony je tu „neutralizovaná“, resp. irelevantná, lebo už samotný motivant má taký vid, ktorý dodáva slovesu až použitý slovotvorný postup – prefixácia. Na perfektivizačnú funkciu predpony sa teda dá hľadieť ako na takú entitu, ktorá pôsobí vždy, ale niekedy je nadbytočná (ak je motivant dokonavý: *strelit' – vystrelit'*), alebo ako na činiteľa s obmedzenou platnosťou (len pri nedokonavom motivante: *varit' – vyvarit'*). Rezultatívny SSD je prítomný už v bezpredponovom základe a zvýrazňuje sa hlavne pri desémantizovanom prefixe, kde je slovotvorný význam prefixu oslabený (*zachytiť, zastúpiť, nastrelit', navrátiť, nadať, oddať, predat', udat', prepustiť, opustiť, vynechať*), alebo kde sa prefix cíti – nie však zo štylistického hľadiska – ako nadbytočný (*vypožičať, zapožičať, zakúpiť, podať, zachytiť loptu*).

Keďže sa slovesá, a zvlášť predponové, vyznačujú polysémickosťou, jednotlivé významy v nich navzájom súvisia. Polysémia je jav úzko spätý s homonymiou. Tieto pojmy sa rozlišujú podľa toho, či existuje zreteľná súvislosť medzi významami, ktoré sa viažu na príslušnú formu (polysémia), alebo je súvis medzi významami zastretý, prípadne vzdialený (homonymia). J. Dolník (1989) pri polysémii hovorí o sémantickej derivácii, pri ktorej druhotný význam je motivovaný prvotným, podobne ako je to pri slovotvornej motivácii. Všeobecne sa rozlišuje reťazová polysémia (druhý význam je derivovaný z prvého, tretí z druhého), radiálna (všetky odvodené významy sú späté s prvým) a kombinovaná polysémia, pričom vždy existujú vzťahy medzi významami. Existujú však aj také prípady, keď sa významy polysémického slova vyskytujú paralelne, vedľa seba, bez kauzálnej spätosti. Tento jav sa nazýva **kosémia** (porov. J. Dolník, 1989; N. Janočková, 2002). Možnosť **kosémických predponových perfektív** potvrdzuje existenciu homonymie prefixov pri totožnom slovotvornom základe (tiež aj Š. Peciar, 1961, 1962a), napr.:

– pri nedokonavom motivante:

- prezdobit'* – 1. „znova ozdobiť“ (*Vianočný stromček musel prezdobit'*),
2. „zdobením presýtiť“ (*Dekoráciu v obchode priveľmi prezdobili.*);

- vytočiť'* – 1. „stočiť niečo von z niečoho“ (*Vytočiť pásku zo stroja.*),
2. „točením získať“ (*Vytočiť súčiastku.*);

– pri dokonavom motivante:

- pripustiť'* – 1. „pustiť niekoho k sebe“ (*Pripustiť návštevy v nemocnici.*),
2. „dodatočne napustiť“ (*Pripustiť si do vane trochu studenej vody.*);
dohodiť' – 1. „hodením dosiahnuť cieľ“ (*Dohodiť kameňom na druhú stranu.*),

2. „hodením pridať“ (*Dohodiť pri kúpe 100 Sk*).

3.2. **Nedokonavosť** alebo **nerezultatívnosť** vzniká **trvaním** alebo **opakovaním jednorazového deja (duratíva, frekventatíva)**, pričom jedno sloveso dokáže vyjadriť obidve tieto kategórie naraz, pretože to, čo sa opakuje, zároveň trvá (*vystrihovať*). Treba rozlišovať nedokonavosť, nerezultatívnosť spôsobenú trvaním deja ako jedného aktu – **duratíva** (*čítať, robiť*); a nedokonavosť, nerezultatívnosť ako dôsledok neustáleho opakovania jednorazového deja – **frekventatíva** (*čítavať, vyrábať, preskakovať*). Všeobecne býva nerezultatívnosť signalizovaná imperfektivizačnými výrazovými prostriedkami – sufixmi, alternáciami (*prežívať, uhášať*), alebo je zahrnutá v sémantike bezpredponového nedokonavého slovesa (*robiť, volať*). Rovnako ako jednorazovosť, aj opakovanosť alebo trvanie deja nemusia byť vyjadrené len morfématicky (afixmi).

Základný motivačný vzťah medzi jednorazovým a frekventatívnym/duratívnym slovesom nevykazuje vždy jednoznačný smer. Dochádza k **nesúladu medzi formálnym motivačným vzťahom a sémantickým motivačným vzťahom**. Pri slovotvorbe na základe formálneho pravidla (porov. J. Furdík, 1999) vo funkcii motivanta vystupuje nedokonavé sloveso (*kopať, dýchať*), ktoré je morfématicky chudobnejšie, motivátom je dokonavé (*kopnúť, dýchnuť*) ako morfématicky bohatšie. Z hľadiska sémantiky sú však obidve slovesá vzájomne motivované. Význam jedného slovesa vieme opísať pomocou druhého: *kopať* → *kopnúť* (= „*kopať* iba raz“), *kopnúť* → *kopať* (= „viac ráz *kopnúť*“). Diagnostická slovotvorná parafráza tak odhaľuje ich inherentné vlastnosti: jednorazovosť – viacrazovosť, resp. duratívnosť.

Pohľad formálny: *kopať* → *kopnúť*.

Pohľad sémantický: *kopať* ↔ *kopnúť*.

Prvotné dokonavé motivanty, ktoré majú podľa MSS (M. Sokolová a kol., 1999) transflexný vidový korelát s rovnakým počtom a štruktúrou morfému (koreňová morféma + gramatická morféma), sa vyznačujú z formálneho i sémantického hľadiska vzájomným motivačným vzťahom (*hodiť* ↔ *hádzat*). Obidva členy týchto dvojíc (dokonavý i nedokonavý) motivujú vznik vlastných relatívne nezávislých vidovoslovotvorných hniezd, ktoré spája spoločná podoba sekundárnych imperfektív a distributív, napr.:

hodiť ↔ *hádzat* → *odhádzat* → *odhadzovať* → *poodhadzovať*
→ *odhodiť* → *odhadzovať* → *poodhadzovať*

Regulárnosť, pravidelnosť pri tvorení sekundárnych imperfektív (*zabalit* → *zabal'ovať*) nezaručuje vznik čistých vidových dvojíc v tradičnom ponímaní. Prvé sloveso je jednorazové a rezultatívne (*zabalit*), resp. limitatívne, druhé trvacie i opakovacie a nerezultatívne (*zabal'ovať*), resp. nelimitatívne. Obidve vystupujú ako sa-

mostatné a jednovidové lexémy. Formálne je druhé motivované prvým, no sémanticky sú vzájomne motivované.

Vo vidovo-slovotvorných hniezdach s nedokonavým prvotným motivantom nedokonavým tvoria sekundárne imperfektíva ako motiváty niekoľko motivačných vzťahov: primárne vznikajú sufixáciou alebo transflexiou predponových perfektív (*volať* → *obvolať* → ***obvolávať***), sekundárne prefixáciou bezpredponových frekventatív (*volať* → *volávať* → ***obvolávať***). Prefixácia v tomto prípade nemá perfektivizačnú úlohu, čo dokazuje, že tento motivačný vzťah je druhoradý, no poukazuje na elasticitu vzniku sekundárnych imperfektív. Väčšia vzdialenosť od prvotného motivanta zväčšuje motivačné možnosti slovies ako motivátov, t. j. čím stojí sloveso na vyššom stupni formálnej derivácie, tým väčšia je jeho schopnosť stáť na viacerých miestach vo vidovo-slovotvornej paradigme v úlohe motiváta.

Dokonavé prvotné motivanty (typ *hodiť*, *kúpiť*) tvoria bohatšie vidovo-slovotvorné hniezda v tom zmysle, že okrem predponových perfektív derivovaných z nedokonavého slovesa (*hodiť* ↔ *hádzat'* → ***dohádzať***, ***vyhádzat'***...), sekundárnych imperfektív (*dohadzovať*, *vyhadzovať*) a distributív (*podohadzovať*, *povyhadzovať*) motivujú vznik aj predponových perfektív z dokonavého základu (*hodiť* → ***dohodiť***, ***vyhodiť*** ...).

Ako prvotné dokonavé motivanty často vystupujú aj také synchronne nemotivované slovesá, ktorých zreteľná slovotvorná štruktúra signalizuje prefixálny etymologický pôvod odvodený z nedokonavého základu (*spojiť*, *ukázať*, *umyť*, *utiecť*, *vybaviť*, *zlyhať*), alebo ide o desubstantíva s prefixálno-sufixálnym slovotvorným postupom (*nastoliť*, *vyjadriť*). Strata významovej súvislosti s pôvodným motivantom (demotivácia) vedie tieto slovesá k osamostatneniu sa, čiže k synchronnej nemotivovanosti a následnému nízkemu počtu členov nového hniezda. Napríklad sloveso *zlyhať* motivuje vznik iba sufixálneho imperfektíva *zlyhávať* a distributíva *pozlyhávať*. Všetky slovesá tohto vidovo-slovotvorného radu považujeme za plnohodnotné lexémy stojace v opozícii: rezultatívnosť (jednorazovosť) – nerezultatívnosť (frekventatívnosť, duratívnosť) – distributívnosť. Ak sloveso už má svoje imperfektívum a distributívum, môže začať fungovať ako motivant pre predponové slovesá, ale nie pre všetky naraz, lež postupne a ako mu to dovoľí sémantika, napr.:

ukázať → *ukazovať* → *poukazovať*² (dok., distrib.)
→ *preukazovať* → *popreukazovať*
→ *poukazovať*¹ (nedok.)
→ *poukázať* → *poukazovať*¹ (nedok.)
→ *preukázať* → *preukazovať* → *popreukazovať*

Vidovo-slovotvorné hniezda nezaručujú tvorbu pravidelných radov. Motivačný potenciál sa pri niektorých derivátoch zastavuje už na 1. či 2. stupni, napr.:

balit' → nabalit'
dýchať → nadýchať
kopať → () → zakopať si
strelit' ↔ strieľať → vystrieľať.

Iné vznikajú kombináciou viacerých slovotvorných postupov. To posúva tieto slovesá o jednu úroveň vo vidovo-slovotvornom rade ďalej a spätný pohľad poukazuje na absenciu bezprostredného motivanta (medzistupňová derivácia):

prefixálno-sufixálny postup	prefixálno-reflexívny postup:
<i>strieľať → () → ostreľovať</i>	<i>čítať → () → začítať sa</i>
<i>žiadať → () → požadovať</i>	<i>plávať → () → poplávať</i>

si

učit' → () → vyučovať
robiť → () → narábať
hrýzť → () → zhrýzať
 → () → odhrýzať
hrať → () → pohrávať

Medzistupňová derivácia je založená na derivačnej analógii, teda na umiestnení daného slovesa v štruktúre vidovo-slovotvorného hniezda podľa postavenia to-tožného slovotvorného typu, ktorému bezprostredný motivant nechýba, čiže napr. *rozlúpnuť* je analogicky utvorené podľa *odlúpnuť*:

<i>lúpať → () → rozlúpiť</i>	<i>→ rozlupovať → porozlupovať</i>
<i>→ () → rozlúpnuť</i>	<i>→ rozlupovať → porozlupovať</i>
<i>→ odlúpať → odlúpiť</i>	<i>→ odlupovať → poodlupovať</i>
<i>→ odlúpnuť</i>	<i>→ odlupovať → poodlupovať.</i>

3.3. **Distributívne slovesá** završujú vidovo-slovotvorný rad **aspektuálneho rytmu** (termín podľa J. Furdíka), teda striedania binárnej opozície nedokonavého a dokonavého vidu. Tento rytmus však nie je založený na systematickej pravidelnosti. Ukazujú to široko rozvetvené vidovo-slovotvorné paradigmy, existencia viacerých motivačných vzťahov jedného slovesa i prázdne miesta zastupujúce neprítomný bezprostredný motivant (medzistupňová derivácia).

Distributívnosť (pojmy distributívnosť, podielnosť, rozčlenenosť považujeme za synonymné) ako spôsob slovesného deja (modalitosť) je jav lexikálno-gramatický. Význam distributívnosti, podielnosti deja obsahujú tie slovesá, ktorých dej sa chápe ako rozčlenený na jednotlivé akty. Formálnym prostriedkom je prefix **po-**, ktorý sa pridáva k nedokonavému základu bezpredponového (*pokopať*) i predponového (*povyvolávať*) slovesa, ale existujú aj zriedkavé prípady distributív odvodených z dokonavého základu bezpredponového (*pokúpiť*) aj predponového (*popredať*). V predpone **po-** splyvajú dve zložky: lexikálna – vyjadrenie podielnosti deja;

gramatická – perfektivizácia slovesa. Dej vychádza buď od jedného podmetu a zasahuje viac predmetov (*Sestra povyhadzovala všetky veci.*) alebo od viacerých podmetov (*Deti sa poskrývali.*), resp. môže dôjsť ku kombinácii (*Deti poobdarovali rodičov.*). Š. Peciar (1962b, s. 334) konštatuje, že podielnosť vyjadrujú i také deje, ktoré vykonáva jeden podmet a zasahujú jeden predmet, pričom predmet má charakter hromadného alebo látkového substantíva (*Otec pokosil trávu.*). My ešte doplníme, že príznak podielnosti môže nadobudnúť aj spojenie slovesa s podmetom, ktorý je zastúpený látkovým/hromadným substantívom (*Mak sa povysýpal z vrečka.*). A. V. Isačenko (1960, s. 287 – 294) skúma rozčlenenosť deja v rámci svojich „soveršajemostí“. Metodologicky rozlišuje objektovo-distributívnu soveršajemosť pri prechodných slovesách, ktoré sa spájajú s predmetom v pluráli (typ *Pes pohrýzol všetky deti.*); a subjektovo-distributívnu soveršajemosť tvorenú od neprechodných sloviess s podmetom v pluráli (typ *Všetci poskákali dolu.*). F. Kopečný (1962, s. 21; preklad N. J.) pod distributívami rozumie dokonavé násobené slovesá, keď tvrdí: „Pri distributívach ide väčšinou o dej v podstate jediný, ale týkajúci sa viacerých objektov a len vzhľadom na to chápaný rozčlenené: *poroznášal listy, poutieral riad, poplatil dlhy*“. E. Sekaninová (1980, s. 125) podielnosť zaraďuje do spôsobu slovesného deja a za jej základný znak považuje „zasiahnutie dejom všetkých alebo všetko jedno po druhom“. Ide tu o postupnú realizáciu deja vzhľadom na pluralitu subjektov i objektov.

O distributívach v rámci vidovo-slovotvorných hniezd môžeme hovoriť na 1. derivačnom stupni (*pobaliť, posypať, porobiť; pokúpiť, podať*) i na 3. stupni (*poprekopávať, poobšívajú, ponasýpať; porozhadzovať*). Obmedzenejšie sa tvoria od perfektívnych základov (*popredať, pokúpiť*). V bezpredponovej podobe možno podielnosť vyjadriť lexikálne: *pokúpiť* = „*kúpiť* jedno po druhom, postupne“.

Sémantický význam podielnosti je syntakticky podmienený prítomnosťou subjektu alebo objektu v pluráli, resp. subjektu aj objektu v pluráli (porov. N. Janočková, 2001). Ak je subjekt i objekt v singulári, distributívne slovesá pôvodom zo základného nedokonavého motivanta vyjadrujú okrem rezultatívnosti aj **vnútornú podielnosť deja** ako jedného aktu, naznačenú singulárovou podobou podmetu i predmetu: *Matka pobalila syna.* (Distributívnosť v užšom zmysle, nasmerovaná dovnútra.) Plurálová podoba podmetu alebo predmetu už signalizuje **podielnosť nasmerovanú von**, realizovanú opakovaním deja označeného motivantom vzhľadom na subjekt alebo objekt v pluráli: *Matka pobalila synov. Matky pobalili synov.* (Distributívnosť v širšom zmysle.)

Vnútorná podielnosť deja nie je prítomná pri distributívach odvodených z **perfektív** (napr. *pokúpiť*), pretože tieto slovesá nie sú kompatibilné so subjektom aj objektom v singulári (**Žena pokúpila 1 chlieb.*), čo je kritérium na jej vyjadrenie; a taktiež pre uzavretosť deja obsiahnutú v dokonavom motivante (*kúpiť*).

Slovesá vyjadrujúce rozčlenenosť deja predstavujú istým spôsobom kondenzačný (syntetický) prostriedok na označenie postupnej opakovanosti deja (čo analyticky vyjadruje napríklad viacnásobný vetný člen alebo prirad'ovacie súvetie). Vďaka forme totožnej s predponovým perfektívom získavajú aj rovnakú vlastnosť – rezultatívnosť, a teda aj jednorazovosť.

Distributíva zo sekundárnych imperfektív (3. stupeň derivácie) pôvodom **zo základného nedokonavého motivanta** (napr. *poobšívaj*) označujú **podielnosť v užšom zmysle** (*Sestra poobšívala sveter.*) i **v širšom zmysle** (*Sestra poobšívala svetre. Sestry poobšívajú sveter. Sestry poobšívajú svetre.*).

Distributíva zo sekundárnych imperfektív pôvodom zo základného dokonavého motivanta (napr. *popreskakovať*) sa spájajú iba so subjektom alebo objektom v pluráli – **distributívnosť v širšom zmysle** (*Chlapec popreskakoval ploty. Chlapci popreskakovali ploty.*).

Podielnosť popri predpone **po-** vedľa vyjadriť aj **iné prefixy** (*nazvolávať*). Touto schopnosťou sa vyznačujú predovšetkým slovesá z dokonavých motivantov (*rozdať, zapustiť, nakúpiť, vykúpiť*). Rozčlenenosť sa pri nich kríži s ostatnými SSD, napr.:

nazvolávať – rezultatívny („dosiahnutie výsledku vykonávaním deja v čase“), semelfaktívny („jednorazovosť deja“), maximatívny („vykonanie deja vo veľkej miere“), distributívny SSD („zasiahnuť dejom všetkých alebo všetko jedno po druhom“), napr. *Nazvolávajú známych na večeru.*;

vykúpiť – rezultatívny („dosiahnutie výsledku vykonávaním deja v čase“), semelfaktívny („jednorazovosť deja“), akuratívny („dôkladné vykonanie deja, vysoká intenzita deja“), distributívny SSD („zasiahnuť dejom všetkých alebo všetko jedno po druhom“), napr. *Peter vykúpil všetko mlieko.*

3.4. Reflexivizácia ako samostatný slovotvorný postup nespôsobuje aspektuálne zmeny. Napriek tomu je dôležitou súčasťou intraverbálnej slovotvorby. V našom súbore pokrývala 67 % hniezd s prvotným nedokonavým motivantom a 58 % hniezd s prvotným dokonavým motivantom. Hodnotenie morfém **sa, si** prechádza od ich chápania ako gramatického prostriedku (*Polievka sa varí jednu hodinu. = Polievku varíme jednu hodinu.*), cez oslabovanie zámenného charakteru (*odkopať sa, hodiť sa*), k derivačnej identifikácii (*hrať sa*), príp. až k strate významu – prázdna morféma (*rozskočiť sa*).

Bezpredponové zvrtné slovesá sa tvoria od bezpredponových nezvrtných (*lúpať* → *lúpať sa, prijat'* → *prijat' sa*). Predponové zvrtné slovesá sú výsledkom jednak prefixácie (*varit' sa* → *vyvarit' sa, pustit' sa* → *rozpustit' sa*), jednak reflexivizácie (*prehrýzt'* → *prehrýzt' sa, odstúpiť* → *odstúpiť sa*), resp. sa môžu uplatniť obidva postupy, čím vytvorí zvrtné sloveso dvojaký motivačný vzťah:

lúpať → *lúpať sa* → ***olúpať sa*** 1
 → *olúpať* → ***olúpať sa*** 2
chytiť → *chytiť sa* → ***zachytiť sa*** 1
 → *zachytiť* → ***zachytiť sa*** 2

V zásade sa tvorba zvrtných slovies v oboch typoch vidovo-slovotvorných hniezd neodlišuje. Prefixálno-reflexívny postup (medzistupňová derivácia) sa využíva viac pri odvodzovaní od nedokonavých motivantov ako od dokonavých:

čítať → () → *dočítať sa* *hodiť* → () → *nahodiť sa*
skákať → () → *zaskočiť si* → () → *naskákať sa* *skočiť*
 → () → *zaskočiť si*
robiť → () → *zrobiť sa*

Iba tieto prípady reflexivizácie sa dotýkajú vidotvorných zmien slovesa: perfektivizujú sloveso (ak ešte nie je dokonavé) a radia ho do jednotlivých podsém SSD, napr. *zaskočiť si* – libitatívny SSD („vykonanie deja do vôle“), *vyskákať sa* – akurativný („dôkladné vykonanie deja, vysoká intenzita deja“), libitatívny SSD („vykonanie deja do vôle“), *'napožíčovať sa* – maximatívny SSD („vykonanie deja vo veľkej miere“).

Aj pri zvrtných slovesách platí akési pravidlo, že čím vzdialenejšie miesto vo vidovo-slovotvornom rade zastávajú, tým sa zvyšujú ich motivačné možnosti ako motivátov. Svedčia o tom široko rozvetvené paradigmy. Zvrtné perfektíva, imperfektíva a distributíva môžu byť derivované z nezvrtných perfektív, imperfektív a distributív (reflexivizácia – 1) alebo zvrtné imperfektívum od zvrtného perfektíva (sufixácia alebo transfixia – 2) a zvrtné distributívum od zvrtného imperfektíva (prefixácia – 3):

pustiť → *opustiť* → *opúšťať* → *poopúšťať* → *poopúšťať sa* 1
 → *opúšťať sa* 1 → *poopúšťať sa* 3
 → *opustiť sa* 1 → *opúšťať sa* 2 → *poopúšťať sa* 3

Vzdialenejší derivačný stupeň od pôvodného motivanta na jednej strane znižuje motivačný potenciál slovesa, ale na druhej strane zvyšuje jeho šance na vznik z viacerých zdrojov. Zvrtné distributívum je posledným článkom vidovo-slovotvorného radu, no motivuje vznik zvrtného negatíva (*nepoopúšťať sa*), ktoré je však iba modifikáciou svojho motivanta.

Použité skratky

MSS Morfematický slovník slovenčiny (M. Sokolová a kol., 1999)
 L → slovotvorne nemotivovaná lexéma, ktorá je zároveň motivantom iných lexém

→	smer motivácie, odvodenosti (od motivanta k motivátu)
↔	vzájomná motivovanosť lexém
†	teoreticky možné sloveso, príp. okazionalizmus
SSD	spôsob slovesného deja
L	lokalizovanosť (séma spôsobu slovesného deja)
T	temporálnosť (séma spôsobu slovesného deja)
M	modalitosť (séma spôsobu slovesného deja)
Vers	versovertný SSD (smerovanie deja k cieľu)
Fin	finítiny SSD (dokončenie poslednej fázy deja)
Def	definítiny SSD (skončenie, zánik deja)
Rez	rezultatívny SSD (dosiahnutie výsledku vykonávaním deja v čase)
Lim	limitatívny SSD (dosiahnutie vnútorného limitu, perfektivnosti limitovaného deja)
Sem	semelfaktívny SSD (jednorazovosť deja)
Max	maximatívny SSD (vykonanie deja vo veľkej miere)
Dez	dezoptatívny SSD (dlhým trvaním deja dosiahnuť neželateľný stav)
Imp	impetratívny SSD (dosiahnutie kladného výsledku vynaložením veľkého úsilia)
Ino	inoptatívny SSD (prílišným vykonávaním deja dosiahnuť neželateľný výsledok)
Omn	omniatívny SSD (zasiahnuť dejom všetky alebo veľa objektov alebo subjektov)
Komp	kompletívny SSD (dodatočné doplnenie deja po určitú mieru)

Literatúra

- AVILOVA, N. S.: Vid glagola i semantika glagol'nogo slova. 1. vyd. Moskva, Nauka 1976. 328 s.
- DOKULIL, M.: K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. Slovo a slovesnost, 43, 1982, s. 257 – 271.
- DOLNÍK, J.: Mnohovýznamovosť a sémantické odvodzovanie. Kultúra slova, 23, 1989, s. 321 – 329.
- FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. 1. vyd. Levoča, Modrý Peter 1993. 200 s.
- FURDÍK, J.: Motivačná intencia slova. Slovenská reč, 63, 1998, s. 321 – 329.
- FURDÍK, J.: Prednášky zo slovenskej lexikológie. Prešov 1999. (nepublikované)
- HORECKÝ, J.: Slovtvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 179 – 211.
- ISAČENKO, A. V.: Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenniji s slovackim. Morfologija II. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960, s. 130 – 344.
- JANOČKOVÁ, N.: Slovtvorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine. Diplomová práca. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001. 139 s.
- JANOČKOVÁ, N.: Tretia tvár distributívnosti. In: Varia XI. Zborník príspevkov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov v Spišskej Novej Vsi. 28. – 30. 11. 2001. (v tlači)
- JANOČKOVÁ, N.: O kosémii predponových sloviés. Slovenská reč, 67, 2002, s. 321 – 329.
- KARCEVSKI, S.: Systém du verbe russe. 1927.
- KOPEČNÝ, F.: Slovesný vid v češtine. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 145 s.
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 2. opravené vyd. Bratislava, Veda 1989. 592 s.
- MASLOV, J. S.: Glagol'nyj vid v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke (Značenie i upotreblenie). Moskva 1959.
- ORAVEC, J.: Tvorenie nedokonavého vidu v slovenčine. Jazykovedné štúdie III. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958, s. 167 – 188.

- ORAVEC, J.: Slovesný model v tvorení nedokonavého vidu. Jazykovedné štúdie XII. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Veda 1974, s. 103 – 117.
- ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. 2. vyd. Bratislava, SPN 1988, s. 138 – 144.
- PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, SPN 1968, s. 249 – 252.
- PECIAR, Š.: O homonymii predponových sloviess. Slovenská reč, 26, 1961, s. 337 – 354.
- PECIAR, Š.: O homonymii slovesných predpôn. Slovenská reč, 27, 1962a, s. 3 – 22.
- PECIAR, Š.: Distributívne slovesá v slovenčine. Slovenská reč, 27, 1962b, s. 334 – 345.
- PECIAR, Š.: Slovesá typu pokašlávať, poľukovať. Slovenská reč, 28, 1963a, s. 32 – 44.
- PECIAR, Š.: Obmedzovací význam predpony po- v slovenčine. Slovenská reč, 28, 1963b, s. 65 – 77.
- PECIAR, Š.: Slovesá s predponou po- od dokonavých sloviess. Slovenská reč, 28, 1963c, s. 201 – 213.
- PECIAR, Š.: Funkcie slovesnej predpony s- v slovenčine. Slovenská reč, 28, 1963d, s. 268 – 280.
- PECIAR, Š.: Funkcie slovesnej predpony vy- v slovenčine. Jazykovedný časopis, 16, 1965, s. 38 – 50.
- PECIAR, Š.: Funkcie slovesnej predpony pri- v slovenčine. Slovenská reč, 31, 1966a, s. 203 – 211.
- PECIAR, Š.: Funkcie slovesnej predpony u- v slovenčine. Slovenská reč, 31, 1966b, s. 261 – 270.
- PECIAR, Š.: Funkcie slovesnej predpony na- v slovenčine. Jazykovedný časopis, 18, 1967, s. 138 – 150.
- PECIAR, Š.: Vidová alternácia ie – á v slovenčine. Slovenská reč, 33, 1968a, s. 65 – 72.
- PECIAR, Š.: Neproduktívne a nepravidelné vidové alternácie v slovenčine. Slovenská reč, 10, 1968b, s. 154 – 162.
- PECIAR, Š.: Funkcie slovesných predpôn nad(o)-, pod(o)-, pred(o)- v slovenčine. Slovenská reč, 33, 1968c, s. 210 – 217.
- PECIAR, Š.: Základné črty vidového systému v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 7. Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. 1. vyd. Bratislava, Alfa 1978, s. 383 – 399.
- POLDAUF, I.: Spojování s předponami při tvorení dokonavých sloves v češtině. Slovo a slovesnost XV, 1954, s. 49 – 65.
- POLDAUF, I.: Ještě k prostě vidovým předponám v češtině. Slovo a slovesnost XVII, 1956, s. 169 – 172.
- SAUSSURE, F. de: Kurs obecné lingvistiky. Prekl. F. Čermák. Praha, Academia 1996. 468 s.
- SEKANINOVÁ, E.: Slovesný vid a spôsob slovesného deja v slovenčine a ruštine. In: Studia Academica Slovaca. 7. Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. 1. vyd. Bratislava, Alfa 1978, s. 513 – 522.
- SEKANINOVÁ, E.: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Veda 1980. 200 s.
- SMIRNOV, L. N.: Glagol'noje vidoobrazovanie v sovremennom slovackom literaturnom jazyke. 1. vyd. Moskva, Nauka 1970. 216 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Didaktický pohľad na morfématickú analýzu v slovenčine. Slovenská reč, 56, 1991, s. 305 – 314.
- SOKOLOVÁ, M.: Kapitoly zo slovenskej morfológie. 1. vyd. Prešov, Slovacontact 1995. 180 s.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: Morfématický slovník slovenčiny. 1. vyd. Prešov, Náuka 1999. 530 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Aspektológia v Regensburgu. Jazykovedný časopis, 52, 2001, s. 101 – 119.

Ján Kačala

OKRÍDLENÉ VÝRAZY ZO SLOVENSKEHO PÍSOMNÍCTVA

KAČALA, J.: Stock Quotations from Slovak Literature. Slovenská reč, 69, 2004, No. 2, pp. 85 – 95. (Bratislava)

The author defines eight types of stock quotations according to their sources and he focuses his attention to the stock quotations originated in Slovak home tradition. He comes to the conclusion that the stock quotations create a specific subsystem of phraseological units, that is characteristic with its openness. The inexhaustible sources of stock quotations are literary texts. They give an evidence of a deep-seated connection between native language and literary (and verbal) tradition of the society and strengthen its cultural tradition.

Pojem a termín okrídlený výraz sa v jazykovednej literatúre nechápe úplne jednotne a v oblasti bádania v slovenskom jazyku ani nemá dlhšiu tradíciu. Najvšeobecnejšie vymedzenie podáva M. Vajičková vo svojej nemecky písanej Príručke nemeckej frazeológie z hľadiska cudzojazyčnej didaktiky z r. 2002 (s. 31): „Sú to pevné spojenia slov, ktorých prameň je preukázateľný.“ Ako príklady uvádza: *byť alebo nebyť* podľa Shakespeara, *pre stromy nevidieť les* podľa Wielanda a ďalšie. J. Mlacek vo svojej syntéze Slovenská frazeológia (2. vyd. z r. 1984, s. 133) okrídlené výrazy pokladá za „ustálené spojenia, ktoré vznikli z citátu konkrétnej historickej alebo literárnej postavy“ a vyzdvihuje to, že „práve ich odlišenie od citátov sa stalo východiskom na ich vyделение ako osobitnej skupiny frazeologizmov“. Toto chápanie sa ilustruje ustálenými spojeniami súvisiacimi so životom a výroky Gaia Iulia Caesara *prekročiť Rubikon* a *kocky sú hodené*. Takéto vymedzenie okrídlených výrazov má svoje pokračovanie aj v kolektívnej Frazeologickej terminológii (Mlacek, Ďurčo a kol., 1995), kde sa na s. 95 – 96 v kapitolke pod názvom Okrídlené slová i okrídlené výrazy píše: „Tradičné označenie jednej skupiny knižných frazém, ktoré sa vyznačujú tým, že vznikli z výroku nejakej historickej alebo literárnej postavy.“

F. Čermák ako autor časti o frazeológii a idiomatike v Českej lexikológii (1985) pripravenej spolu s J. Filipcom v rámci štruktúrnej klasifikácie frazém a idiómov (autor sústavne používa obidve pomenovania vedľa seba) na s. 221 až na konci spomína, že „cudzojazyčné citátové idiómy a frazémy (niekedy voľne nazývané aj okrídlené slová podľa homérovského výrazu...) sa dnes už používajú menej... Častejšie sa používajú v preklade, porov. (v češtine) *být či nebyt, znám(e) své pappenheimské* (Daran erkenn ich meine Pappenheimer), a potom už ide o idiomatické kalky, v celej idiomatike a frazeológii veľmi bežné, bežne však hovoriacimi už takto nepocitované“. V súpise hlavných termínov sa na s. 243 uvádza takýto výklad okrídlených slov: „tradične a nejasne vymedzovaný okruh frazém zvyčajne propo-

zičného typu a rozličnej povahy, stotožňovaný najčastejšie s (celoeurópskymi) citátovými frazémami“.

Najpodrobnejšiu charakteristiku okridlených výrazov podávajú autori Ruskej frazeológie (1992) R. Eckert a K. Günter. Okridlené výrazy preberajú v spoločnej kapitole s citátmi, prísloviami a porekadlami a heslami na s. 90 – 92. Vychádzajú z koncepcie G. Büchmanna, ktorý vo svojej práci z r. 1864 ustanovil pojem a termín okridlené slovo a označil ním lexikálne jednotky literárneho pôvodu. Toto kritérium označujú ako nelingvistické a z hľadiska svojej vlastnej klasifikácie ho nepokladajú za vhodné, lebo pod termín okridlené slovo sa zahŕňajú lexikálne jednotky rozličných rovin a typov, okrem vlastných okridlených slov aj citáty a heslá, pričom pripomínajú, že zo sémantického hľadiska sa citáty často nedajú odlišiť od prísloví, porekadiel a úsloví. Na uvedené typy okridlených výrazov uvádzajú bohaté súbory príkladov z ruštiny a ich nemecké ekvivalenty a na s. 166 prinášajú aj prehľad zbierok, prípadne slovníkov ruských okridlených slov, ako aj rusko-inojazyčných zbierok takýchto slov.

Formulácia, že okridlené výrazy majú svoj pôvod vo výrokoch historickej alebo literárnej postavy, je dosť široká na to, aby v sebe zahrnila rozhodujúci počet okridlených výrazov, ale nie je dostačujúca na to, aby zahrnila úryvky z niektorých prejavov ľudovej slovesnosti alebo z hymnických či znárodných piesní, pri ktorých síce poznáme historickú postavu, ktorá je autorom daného textu, ale táto postava ustupuje do úzadia a známejší a dôležitejší pre komunikáciu v danom národnom spoločenstve sa stáva sám text. Tento poznatok dobre ukazujú povedzme príklady na okridlené výrazy pochádzajúce z celonárodne známej piesne, z hymnickej piesne alebo aj z textu štátnej hymny:

Trenčianske hodiny smutno bijú... (nadpis novinového textu) – *Pevné hradby Trenčianskeho hradu, ktoré odolali Tatárom i Turkom, neodolali našej ľahostajnosti a padajú nám na hlavu. Studňa lásky sa zrejme už vyčerpala, trenčianske hodiny smutno bijú... Tak ako v básni Vojtecha Mihálika Trenčianska jeseň:*

Trenčianske hodiny smutno bijú,

trenčianske hodiny,

smutno bijúce srdce. (Š. Moravčík)

Tento príklad je pozoruhodný aj tým, že autor sa v ňom odvoláva na iného autora, ktorý tento úryvok v podobnom zmysle využil v básnickom texte, a to dokonca dva razy, pričom druhý raz v zaktualizovanej podobe. Ďalšie príklady sú podobné:

Želám našej vlasti, jej občanom, aby mali takých volených zástupcov, ktorých dar nezvedie a hrozba neskolí, ktorým viac záleží na človeku ako na zákone. (D. Čaplovič) – *Keď* (L. a S.) *svoje texty prednášali na mládežníckych predpoludniach v bratislavskej Tatre, veru sa neraz nad Tatrou aj blýskalo, hromy divo bili. Keď tie texty vyšli knižne, takmer ani nezahrmelo.* (L. Čavojský) – *Ani zamak nám ne-*

prekážalo, že patríme k národom, ktoré sa štátoprávne rozkmotrili. Mal si rád a stále máš rovnako rád „to Slovensko naše, ktoré dosiaľ tvrdo spalo“, a ja zas mám rád Česko, „zemský ráj to na pohľad“. (J. Lenčo) – *A dnes máme spoločné ešte jedno. Živoríme ako dôchodcovia, ale – ale nevzdávame sa... A zavše si aj zanôtime – Živorí, živorí duch slovenský, nebude však živorit' naveky...* (J. Lenčo)

Príklady ukazujú, že okridlené výrazy majú v texte výraznú inovačnú funkciu, že do dikcie (v daných prípadoch) publicistickej výpovede prinášajú nové, nečakané tóny, ba prekvapujúce zvraty, a preto sú aj samy predmetom inovačných zásahov do ich ustáleného či všeobecne známeho a rozšíreného znenia, predmetom aktualizácií či modifikácií a prispôsobovania vlastnej autorskej ideí. V prvom príklade z J. Lenča dokonca pozorujeme istý viac- či medzijazykový paralelizmus pri upotrebení okridlených výrazov pochádzajúcich z textu štátnej hymny, keďže sa v tomto príklade popri slovenskom texte uvádza aj analogický text z českej štátnej hymny.

Veľmi prirodzeným zdrojom okridlených výrazov sú aj biblické texty, pri ktorých sú takisto napospol známi ich autori, no úryvky z Biblie sa veľmi často používajú bez uvedenia autora, keďže sa v nich zvýrazňuje myšlienka. To platí povedzme o známom začiatku Jánovho evanjelia, že *na začiatku bolo slovo*. Popri jeho slovenskom znení sa v literárnych textoch veľmi často stretáme aj s prvotným znením v staroslovenčine (v slovenskom prepise) iskoni bie (bä) slovo. Z tohto zdroja sa využívajú aj ďalšie verše v prípadnej aktualizovanej podobe. Uvedieme príklady: *Kníha kníh nám tiež pripomína, že na počiatku bolo slovo, a potom ešte dôslednejšie, naliehavejšie, ale vonkoncom nie bez kontextu: Podľa skutkov poznáte ich!* (J. Tužinský) – *Už vyše tisíc liet sa skvie v nej každý deň vždy novo: / „PROGLASĚ JESMB“, za ním hned' aj „ISKONI BIE SLOVO“.* (V. Turčány) – *Iskoni bje slovo. / A slovo sa tu stalo. / Čas dozrel, stará zvesť / sa skutkom naplnila.* (M. Rúfus) – ... *a slovo básňou sa stalo* (E. Boldišová; ide o názov dokumentárneho filmu o básnikovi M. Válkovi) – *Aby krv bola poznaním, slovo telom. / Nič nového, nič, čo by dobolelo.* (M. Rúfus)

Najmä príklady, keď okridlené výrazy majú svoj pôvod v textoch ľudových či zľudovených piesní alebo v textoch iných žánrov ľudovej slovesnosti, ako sú rozprávky, povesti alebo rozmanité frazeologické spojenia, pri ktorých je autor kolektívny, a teda vonkoncom neznámy, presvedčivo ukazujú, že citované vymedzenie okridlených výrazov nevystihuje všetky prípady vzniku či pôvodu okridlených výrazov. Je teda plne odôvodnené chápať okridlené výrazy predovšetkým ako ustálené spojenia frazeologického typu s výrazným obrazným alebo aktualizácnym prvkom, ktoré majú pôvod v literárnych textoch rozličného druhu. Dôležitým zdrojom vzniku okridlených výrazov sú aj široko známe výroky slávnych historických osobností. Keď vezmeme do úvahy aj taký zdroj vzniku okridlených výrazov, ako sú ďalej všeobecne známe heslá typu *Za tú našu slovenčinu!, (s niekým) na večné časy (a ni-*

kdy inak)! a reklamné texty, môžeme povedať, že okrídlenými výrazmi sa stávajú aj neliterárne texty, t. j. výroky, pri ktorých je meno autora často už neznáme, no pôvod výrazu nie je neznámy.

Veľmi častým zdrojom vzniku okrídlených výrazov sú názvy literárnych diel, prípadne prvý verš textu piesne alebo charakteristický úryvok prozaického textu. Máme tu na mysli také typy okrídlených výrazov, ako sú: *keď báčik z Chochol'ova umrie, otcova roľa, cválajúce dni, život bez konca, moja rodná, čas nezastavíš, tisícročná včela, mladé letá, okná do Európy, pole neorané, panna zázračnica, v úzkosti hľadania, otcovia a deti, poníženi a urazení, dobrý človek ešte žije, kvety zla, soľ nad zlato, o troch grošoch; stolček, prestri sa; kde bolo, tam bolo; kde sa vzal, tu sa vzal, (na istom mieste stál); dúchanie do pahrieb, kto za pravdu horí, nad Tatrou sa blýska a iné. Často tu ide o názvy, ktorých súčasťou je vlastné meno, najmä osobné, napríklad: *Divný Janko, Mamka Pôstková, Maco Mlieč, Ondráš Machuľa, pani Rafiková, Turčín Poničan, Anna Kareninová*, pevne spojené dvojice mien typu *Romeo a Júlia, Dávid a Goliáš, Sodoma a Gomora*. Uvedieme príklady s potrebným kontextom:*

Čakanie a čičikanie sa, že keď pride spása v podobe zahraničného kapitálu, len čo budeme v tých štruktúrach, je čakaním na mannu nebeskú alebo na chvíľu, Keď báčik z Chochol'ova umrie. (R. Kaliský) – *Žijeme v časoch smrekovských cválajúcich dní, keď sa obraz sveta tak rýchlo a od základov mení, že si to ani nevedomujeme.* (N. Krausová) – *Človek, kôň Kristov, známy z našej staršej literatúry, ich (mladých) vôbec nedojíma, sú vysoko nad hystériou ponížených a urazených ľudkov.* (Š. Moravčík) – *Ale tie hviezdy predsa svietili / a pekný život tie kvety žili / a diamant v hrude nezhnije!* (A. Sládkovič) – *Ale čo moja rodná? Čo robí naša rodná provincia, že o nej niet v šírých svetových pláňach ani chýru, ani slychu. Ako sa vo svetodejinných chvíľach správajú rodné d'ahy, viesky, vrbiny?* (V. Mináč) – *Doteraz ani po „tisícročnom hroznom utrpení“, ani po dvadsaťročnom demokratickom výcviku, ani po päťročnom nešťastnom Slovenskom štáte, ani potom, keď sme zišli z hôr a vyliezli z pivníc... sme nedospeli k poznaniu..* (R. Kaliský)

Ukazuje sa, že literárna prax, a to domáca aj cudzia, umelá aj ľudová, je výrazným zdrojom tvorby okrídlených výrazov. V danej súvislosti sa žiada vyzdvihnúť najmä domácu slovenskú literatúru a rozličné žánre ľudovej slovesnosti ako prameň zrodu početných okrídlených výrazov, a to aj preto, že v doterajšej slovenskej jazykovednej literatúre sa ako príklady na okrídlené výrazy uvádzajú výlučne cudzojazyčné literárne alebo iné zdroje.

Ako naznačujú aj doteraz uvedené doklady, za hlavné zdroje, z ktorých sa utvárajú a používajú okrídlené výrazy, možno pokladať tieto oblasti:

- a) umelecká literatúra, najmä názvy umeleckých diel;

- b) ľudová slovesnosť, a to názvy aj obsahovo a syntakticky ucelené úryvky z ľudových rozprávok, piesní, povestí, ako aj príslovia, porekadlá, povrávky, prirovnania a podobne, často v upravenej podobe;
- c) znárodnené a hymnické piesne;
- d) všeobecne známe heslá a reklamné texty;
- e) výroky široko známych osobností, ako sú filozofi, spisovatelia, vedci, objavitelia, historici, štátnici, vojvodcovia a podobne;
- f) biblické a náboženské texty alebo texty súvisiace s antickým kultúrnym dedičstvom;
- g) cudzojazyčné citáty najmä z latinčiny, gréčtiny, nemčiny, francúzštiny, angličtiny;
- h) vlastné mená, najmä osobné, súvisiace s históriou ľudstva, osobitne s literárnou a inou umeleckou kultúrou: také sú predovšetkým mená literárnych a iných umeleckých hrdinov s charakteristickými ľudskými vlastnosťami.

Pravdaže, niektoré z týchto prameňov sa navzájom prekrývajú, ale to nie je na prekážku, aby sme v ďalšom výklade pracovali s uvedenými skupinami. Vymedzené oblasti budeme najprv ilustrovať príkladmi.

a) *Mikuláš Dohnány, mládenec slovenský, vrstovník a spoločník skutku mládeneckého, člen štúrovskej družiny a tuhý hurbanista, píše pri lojovej sviečke... prvé slovenské politické dejiny.* (V. Mináč) – *U nás sa náročky nepestuje národné uvedomenie, ale „uhovádomenie“, aby sme ako hrbka koží otrockých vliezli zas pod dobre známe maďarónske jarmo a tvárili sa ako Európania.* (Š. Moravčík) – *Alebo by /národný celok/ nikdy nebol taký jedinečný a neopakovateľný, aký je. Stal by sa, povedané s Hurbanom, len hrbkou koží otrockých.* (J. Tužinský) – *(Centrum) vybralo z uchádzačov, ktorí sa neuchádzali o miesto šoféra, ale o miesto ministra vnútra, človeka cele neznámeho, vidiečana bez zásluh a bez konexií, akéhosi človeka-milión, Jozefa Maka slovenskej politiky.* (V. Mináč) – *Trošku sa hanbím, že ste ma takto odhalili ako dávneho moralistu, lebo aj ja som len jeden zo všetkých – rovnako hriešny, rovnako špatnokrásny.* (K. Ondreička) – *Ergo, tak hovorí Havlíček, niet slovenského národa, sú iba Česi v Čechách, na Morave a na Slovensku. Havlíček osedlal koňa, vyčistil zbroj – a vieme, že mal zbroj práve takú vrtkú ako krutú – a vrhol sa strmhlav na slovenčinu.* (V. Mináč) – *Iskoni bje slovo. / Tá zárodočná veta, / to je voľ nebyť, / ako byť otrokom, / to seba stvorenie / pred chladnou tvárou sveta / slovom sa zvršilo. / Hlboko v Hlbokom.* (M. Rúfus) – *Nielen Samo Chalupka, celá slovenská romantická generácia pestovala ono známe prahrdinské gesto: a voľ nebyť ako byť otrokom – radšej nijaký život ako život na kolenách.* (V. Mináč) – *Byť či nebyť, to je stále otázka.* (L. Čavojský)

b) *A práve tu sa objavil na scéne ten malý čierny pes. Kde sa vzal, tu sa vzal, pred bránou (Národného) cintorína stál, aby ho potom ako špecialista na hľadanie mín a prípadne iných nástrah rýchle obehal a preňuchal... a vrátil sa k svojmu pánovi z ochranky.* (R. Kaliský) – *V záverečných hodinách disentu samotný V. H. hodnotí v skratke cestu pokojného odboja pomerne presne, svoju pozíciu však posúva k Alenke, ktorá sa náhodne dostala do ríše divov, k Jenikovi, ktorý nevedno ako k šťastiu prišiel.* (V. Mináč) – *sol' nad zlato; stolček, prestri sa! kde bolo, tam bolo; za horami, za dolami – Za hlavný hriech sa považovalo, keď porušil pravidlá hry (čiže pravidlá hladkého spolunažívania) a začal verejne poukazovať na kráľovu nahotu.* (I. Rusnák) – *A môže sa stať, že si vlastne nebol, / že si len hral, i seba že si len hral. / (Nech žije kráľ aj nahý, ved' je kráľ!) // Až sa tak stane, utešíš sa len málo, / že niet na zemi oblečených kráľov.* (M. Rúfus) – *A – aby sme parafrazovali básnika – Hurban veraž nemeškal, sviatočné šaty pošukal a na svoju hlbokú faru dovedol si Maru, totiž Aničku. (Nota bene, tá Anička, aspoň trochu, milovala iného Janička.)* (V. Mináč) – *Zlé slová rodia nové zlé slová; od začiatku je spor poznačený týmto nešťastím. Volalo sa do hory: čiže sa len z hory ozývalo.* (V. Mináč) – *Tieto vdovy. / Čo všetko unesú a sú a sú. / Akoby nemenné, len čas sa vókol mení. / Dávno už ležia pod Sitnom ich rytieri, / okolo ktorých sa tak ovíjali.* (M. Rúfus) – *Čej zvrátenej a scestnej radosti tu / nestačí trň / a chce i nahých v trní?* (M. Rúfus)

c) *Cigán Piťo... precítene zahral za veľkého nadšenia prítomných Hej, Slováci a Memorandové zhromaždenie sa rozišlo, akoby každý pošiel svojou stranou...* (R. Kaliský) – *Studňa lásky sa zrejme už vyčerpala, trenčianske hodiny smutno bijú...* (Š. Moravčík) – *Narodilo sa v rodine slovanských rečí... Či ho netreba náležite privítať, pokojit' ho a pokolísat' a zaspievať mu zborovú uspávanku? Slovenčina moja, krásne ty zvuky máš – bolo treba len zavinšovať, doniesť dary a štrngnúť si nad kolískou.* (V. Mináč) – *Nemali sme v dejinách veľa takých celistvých, neoblomných osobností, ako bol Hurban. Koho dar nezvedie, hrozba neskloní – preňho to nebola sloha nádherného chorálu, ale najbližšia hĺbka vedomia: tak chcel žiť a tak žil.* (V. Mináč) – *Kto za pravdu horí, / neraz pritom zhorí.* (J. Pavlovič) – *A dnes máme spoločné ešte jedno. Živoríme ako dôchodcovia, ale – nevzdávame sa... A zavše si aj zanôtime – Živorí, živorí duch slovenský, nebude však živorit' naveky.* (J. Lenčo) – *Keď svoje texty prednášali na mládežníckych predpoludniach v bratislavskej Tatre, veru sa neraz nad Tatrou aj blýskalo, hromy divo bili. Keď tie texty vyšli knižne, takmer ani nezahrmelo.* (L. Čavojský) – *Želám našej vlasti, jej občanom, aby mali takých volených zástupcov, ktorých dar nezvedie a hrozba neskolí.* (D. Čaplovič) – *Doteraz ani po „tisícročnom hroznom utrpení“, ani po dvadsaťročnom demokratickom výcviku, ani po päťročnom nešťastnom Slovenskom štáte, ani potom, keď sme zišli z hôr a vyliezli z pivníc... sme*

nedospeli k poznaniu. (R. Kaliský) – Čo je slávnejšie než odvážne činy v boji? Ak v čase druhého príchodu Hunov do Panónie za vedenia siedmich náčelníkov (Slovania) ovládli pridunajské kraje ako pôvodní obyvatelia, ak svojou hrdinskosťou prevýšili už vtedy

*V trenčianskych hodinách, čo smutno bijú,
smutno,*

ach, presmutno bijúce srdce. (Š. Moravčík)

d) *(Keby Slovenskom) nehýbala základná otázka národného bytia, sformulovaná už nielen do programu, ale priam do hesla: Za tú našu suverenitu! Dejinný pokrok tu teda očividne je, veď historicky nie tak dávno sa v tejto krajine ozývalo najmä: Za tú našu slovenčinu! (R. Kaliský) – Zatiaľ sa však – zdá sa – nik u nás nepokúša dovidieť za roh, všetko je „na večné časy a nikdy inak“ a namiesto ústretovosti vládne vendeta. (I. Rusnák) – (Ideovo protikladné tábory sa zhodli) na neprekonateľnosti balzacovského realizmu, ktorý sa stal večným vzorom, a nikdy nie inak. (M. Jurovská) – Obáva sa totiž, že služby, ktoré svojim občanom môže poskytnúť malý, okrajový štát, budú nutne okrajové, menej kvalitné, jednoducho: second hand. (I. Rusnák)*

e) *Boli to predstavenia, ktoré, hoci už prekročili rubikon radošinskej proveniencie, oficiálna mienka prijímala s akousi rezervou. (M. Polák) – „Prišiel akýsi chlapík a vedel všetko.“ Takúto vetu by bral samotný Caesar, veď je to Caesar, ibaže vylepšený: Prišiel, vedel, zvíťazil! Čo sa dá robiť? No čo ako dlho obchádzali klobúk s menami kandidátov na post premiéra, vždy sa im tam objavoval uchádzač M.; zanovite vyskakoval z klobúka naplneného priemerom, lebo veď prišiel a vedel, aby zvíťazil. (V. Mináč) – Na váhach ticha veci vážil. / Bývalo počuť, ako dýcha strom. / Prišiel, videl a nezvíťazil. / Už prísť a vidieť je tu víťazstvom. (M. Rúfus) – Majú iba taký priestor pre slobodnú voľbu, ktorý si vymodlia, vykúpčia alebo vyvzdorujú: nielenže nemožno vkročiť dva razy do tej istej rieky, nemožno ani vystúpiť z koryta svojej vlastnej. (V. Mináč) – Zrnká sú hodené, už začína / Južný kríž nové kolo. (M. Rúfus) – Toto hurbanovské In tyrannos nie je nejaké príležitostné extempore. (V. Mináč) – To sa žilo pánom bratom, dolce vita už vtedy. (R. Kaliský) – Habeant sua fata litterae! Tento koncept listu, ktorý nestihol spáliť Jankov brat Karol Francisci, svedčil na plešivskom súde o zradnom spojení Janka Francisciho s hurbanistami. (V. Mináč) – Čitateľ... môže všetky tieto predstavy o kultúre podnikania pokladať za farizejstvo. Je si toho vedomý aj sám H., ktorý nakoniec – ako captatio benevolentiae domácich čitateľov – pripúšťa. (N. Krausová) – Tohto historika som naschvál menoval ako posledného, lebo mi do tej zostavy, najmä do jej „modu operandi“, akosi nepasoval, čo sa v ďalšom preukáže, alebo, ako sa írečito povie, „quod erit demonstrandum“. (R. Kaliský) – Pri pozorovaní spoločnosti, pri jej analýze,*

je Hurban výsostne radikálny: v tomto zmysle môže byť magnus parens hoc aj socialistickej literatúry. (V. Mináč)

f) Zamlčanie, utajenie je v politike práve také dôležité ako vyslovenie, niekedy aj oveľa dôležitejšie, ba niekedy býva nielen pre politika, ale aj pre štát a štáty životne dôležité: blahoslavení, ktorí mlčia. (V. Mináč) – Okrem doslovného významu možno ten chlieb chápať aj v prenesenom zmysle: Každodenným chlebom, bez ktorého demokracia nemôže vyžiť, je sloboda jednotlivca, rodiny, národa. (R. Kaliský) – Hurban tu poctivo kľučí pred modlou, ktorú sám stvoril, žiali nad stratenými časmi činov ako Židia pri vodách babylonských; žiali a zaklína. (V. Mináč) – Ba priam sa zdráhaš. Bojíš sa / vložiť prst do rany? (M. Rúfus) – Až žiarlivo strežie svoju čistotu, podobajúc sa v tomto i v inom biblickým opatrným pannám: ukladá neodmenené zásluhy do pokladnice pamäti. (V. Mináč) – Čo s nami prostrednými tu? / Keď poslední sa stanú prvými / a prví zasa poslednými? / Kdeže má stred náš limitu? (T. Klas) – Možno by sa boli zamysleli nad tým, čo vskutku znamená byť znášateľným a milujúcim bližného svojho, aj keď je to predseda národnej inštitúcie. (R. Kaliský) – A národ, mlčiaci / ako to Božie bralo, / pohol sa do dejín. / V čom bude jeho sila? // V sile slabých? (M. Rúfus) – A je tam všetko, čo kde na svete bolo. / Tŕňová koruna – na ľudskú hlavu veniec. (M. Rúfus) – ... a slovo básňou sa stalo (E. Boldišová, názov dokumentárneho filmu)

g) Prekrývajú sa s bodom e).

h) Dostačujúci počet príkladov na osobné mená v postavení okridlených výrazov sme uviedli v predchádzajúcej časti našej state.

V našom texte sme si kládli za cieľ predovšetkým uviesť rozmanité príklady na okridlené výrazy a ukázať, že tieto výrazy predstavujú významnú zložku vyjadrovania v početných sférach jazykovej praxe. Zdá sa nám, že doterajšia frazeologická teória podceňuje celkový rozsah, ako aj mieru využívania týchto výrazov vo vyjadrovacej praxi. Niemenej dôležitým cieľom našej práce bolo ukázať, že veľmi výdatným zdrojom utvárania okridlených výrazov je domáca národná literatúra, umelecká aj ľudová; na tento prameň tvorby okridlených výrazov sa doteraz v odbornej literatúre neupozorilo, prípadne sa upozorňovalo málo.

Pravdaže, naša sonda do okridlených výrazov nesie všetky znaky pionierskej práce: nepokúsili sme sa presnejšie ohraničiť rozsah skúmanej tematiky, nezaoberali sme sa vymedzením kritérií na zisťovanie tohto okruhu frazeologických pomenovaní, neskúmali sme miesto okridlených výrazov v systéme frazeológie, nemohli sme tu venovať pozornosť problematike invariantu okridlených výrazov a ich transformáciám, nesledovali sme podrobnejšie sémantické procesy prebiehajúce pri prenášaní prameňa, pôvodného výrazu do inej vyjadrovacej oblasti, neurčovali sme hranicu medzi citátovým upotrebením potenciálneho okridleného výrazu a reálnym, spoločensky prijatým či sankcionovaným okridleným výrazom, nevšímali sme si textotvornú funkciu okridlených výrazov. Na

to všetko by sa žiadalo zhromaždiť ešte viac dokladov a predovšetkým by na súhrnné vedecké spracovanie tejto problematiky bolo treba oveľa väčší priestor.

Za isté v rámci problematiky okrídlených výrazov možno pokladať to, že ide o viac či menej ustálené vyjadrenia majúce svoj pôvod v iných textoch a svojou vnútornou pravdou a širokou známosťou nadobúdajúce všeobecnejšiu platnosť, t. j. prekračujúce „tieň“ svojho pôvodného upotrebenia a rozširujúce sa alebo už rozšírené do iných oblastí vyjadrovania, do iných vyjadrovacích sfér. Tento proces potvrdzuje rozšírenie ich pôvodného významu. Na druhej strane treba povedať, že práve pri tomto prechode z pôvodnej vyjadrovacej sféry do novej sa vo veľkej miere uplatňuje tvorivosť nového používateľa nielen v tom zmysle, že do svojho textu vyberá vyjadrenie z iného prameňa bez citovania, že toto vyjadrenie posúva do všeobecnejšej roviny, ale aj v tom, že často mu pôvodné vyjadrenie slúži iba ako inšpiračný zdroj, a preto tento zdroj pretransformúva, prípadne modifikuje a aktualizuje. Preto pri mnohých okrídlených výrazoch zisťujeme značnú formálnu neustálenosť a to protirečí podstate frazeológie, do ktorej sa okrídlené výrazy nepochybne začleňujú.

Ustálenosť okrídleného výrazu je trochu iného rázu ako pri iných typoch frazeologických spojení: je totiž daná prevzatím z literárneho textu, no tento pôvodný text sa často pokladá iba za zdroj jeho ďalšieho pretvárania. Do popredia sa dostáva nové, netradičné vyjadrenie pomocou okrídleného výrazu, jeho zasadenie do nového kontextu, nachádzanie nových intertextových súvislostí, ako aj tvorivosť renomovaného autora pri modifikovaní či aktualizovaní daného výroku.

Istotne aj tieto skutočnosti spôsobujú, že okrídlené výrazy majúce prameň v domácej literatúre sa nateraz v lexikografických dielach o slovenčine nezachytávajú a to je zjavný signál o akejsi neplnohodnotnej systémovej platnosti tohto druhu frazeologických jednotiek a o tom, že sú skôr znakom komunikatívno-pragmatickej úrovne jazyka ako jeho systémovej úrovne. Tento fakt bezpochyby súvisí aj s dĺžkou a pevnosťou literárnej tradície v danom spoločenstve. Tým si možno vysvetliť to, že v odbornej jazykovednej literatúre sa ako ilustračné príklady na okrídlené výrazy najčastejšie uvádzajú výrazy majúce pôvod v antickom kultúrnom dedičstve. Dávny pôvod takýchto výrazov a ich široká – vlastne nadnárodná či medzinárodná – známosť a používanie zjavne spôsobili ich relatívnu ustálenosť a dost' presnú hranicu medzi invariantnou podobou a transformovanými podobami; no tento stav ešte nie je dosiahnutý pri početných okrídlených výrazoch pochádzajúcich zo slovenskej literatúry. Okrem ustálenej formálnej podoby okrídleného výrazu je na jeho stabilizáciu nevyhnutné aj ustálenie jeho významu, jeho rovnaké chápanie v danom spoločenstve. Aj terajšia situácia v lexikografických dielach o slovenčine naznačuje, že takýto výklad okrídlených výrazov pochádzajúcich zo slovenskej literárnej kultúry nás ešte len čaká.

Vezmime si ako príklad vyjadrenie *keď báčik z Chochol'ova umrie*, ktoré sme v našej stati uvádzali v príklade pochádzajúcom z publicistického diela R. Kaliského a ktoré má svoj zdroj v rovnomennom názve známej rozprávky Martina Kukučina. Toto spojenie autor použil vo význame „v ďalekej, neznámej a neistej budúcnosti; nikdy“, ktorý je v súhlase s pôvodnou autorskou dikciou a ktorý sa aj vo všeobecnosti v slovenskom spoločenstve tak vníma. No na to, aby sa toto vyjadrenie, ktoré možno zároveň pokladať za typický okridlený výraz zo slovenskej literárnej dielne, dostalo do výkladového slovníka nášho jazyka, v ktorom sa v istom zábere zachytávajú frazeologické jednotky, zjavne ešte treba ďalšiu vyjadrovaciu prax, ďalšie ustáľovanie sa tohto výrazu v jazykovom vedomí používateľov slovenského jazyka a zrejme aj prekročenie doterajšej úzkej sféry vyjadrovacej praxe, ktorú predstavujú predovšetkým publicistické prejavy literárne činných osobností. Istým medzistupňom k tomuto stavu by mohlo byť zhromaždenie takýchto okridlených výrazov zo slovenskej literárnej kultúry v podobe osobitného slovníka. Keď tento výraz porovnáme povedzme s niektorými známymi výrazmi pochádzajúcimi z antickej kultúry alebo z biblických textov, zistíme zjavný rozdiel najmä v miere jeho rozšírenosti v literárnej a inej vyjadrovacej praxi. Tento rozdiel je nepochybne daný aj dĺžkou jestvovania (života) daného výrazu, aj dĺžkou národnej literárnej tradície v danom spoločenstve, ktorá je prameňom daného výrazu, v porovnaní s literárnou tradíciou ako prameňom výrokov známych z antickej kultúry alebo z textov Svätého písma. Práve so zreteľom na túto tradíciu je pochopiteľné, že viaceré výrazy pochádzajúce z antiky alebo z biblických textov sa aj v slovenských lexikografických dielach spracúvajú ako „bežné“ frazeologické jednotky.

Pri okridlených výrazoch nie náhodou vyzdvihujeme ich úzky vzťah s literárnou tradíciou a s literatúrou daného spoločenstva vo všeobecnosti. Tým, že práve literárne texty sú najdôležitejším prameňom okridlených výrazov, ktoré sa zaraďujú do frazeologického fondu príslušného jazyka, ukazuje sa z jednej strany skutočná nenahraditeľnosť slovesnej kultúry pre daný národný jazyk, pre jeho neprestajný rozvoj, obohacovanie a kultivovanie. Z druhej strany sa týmito výrazmi posilňuje etnesignifikatívna dimenzia frazeologického fondu daného jazyka, ako aj jazyka ako celku. Týmito výrazmi sa zároveň potvrdzuje neprestajná jazyková tvorivosť daného národného spoločenstva. Na tomto základe možno povedať, že kým budú vznikať okridlené výrazy tohto typu, dovedy bude žiť a rozvíjať sa daný národný jazyk, ako aj jeho nositelia.

Napokon sa v tejto súvislosti žiada povedať, že okridlené výrazy možno nájsť u vynikajúcich znalcov jazyka, u štylistov s vycibreným jazykovým vkusom, ktorí si potrpia na výraze a výberom okridlených výrazov vo svojom prejave okrem iného preukazujú aj dôvernú znalosť domácej aj inonárodnej literárnej, ako aj všeobecnejšej kultúrnej a historickej problematiky. Aj tým títo tvorcovia dávajú dobrý príklad v

suverénom narábaní s národným jazykom iným literárnym tvorcom, ako aj svojim vnímavým čitateľom. V tomto zmysle je dôležité, že literárni tvorcovia uplatňujú okridlené výrazy vo svojej literárnej praxi, najmä v esejistických prácach, prípadne v publicistických prejavoch.

Ukazuje sa, že aj štýlová platnosť okridlených výrazov je pestrejšia, ako sa to naznačuje v doterajšej odbornej jazykovednej literatúre. Ak sa v citovanej Frazeologickej terminológii zisťuje knižný ráz okridlených výrazov, možno s tým súhlasiť iba sčasti, povedali by sme, z väčšej časti. Mnohé okridlené výrazy naozaj pôsobia ako knižné prostriedky, a to najmä tým, že navodzujú istú atmosféru vzdelanosti, kultivovanosti či vyberanosti výrazu. Na druhej strane treba povedať, že iná časť týchto výrazov navodzuje živú, hovorovú dikciu; také sú najmä citované názvy literárnych diel zahŕňajúce osobné vlastné mená typu *Maco Mlieč*, *Ondráš Machuľa*, *pani Rafíková*, *Turčín Poničan*, no do tohto prúdu možno zaradiť aj ďalšie mená, napríklad *Dávid a Goliáš*, *Sodoma a Gomora*.

Okridlené výrazy tvoria špecifický subsystém frazeologických jednotiek, výrazný svojou otvorenosťou. Tým, že ich takmer nevyčerpatelným prameňom sa stávajú literárne texty, potvrdzujú bytostnú zviazanosť národného jazyka so slovesnou kultúrou daného spoločenstva a upevňujú jeho kultúrnu tradíciu. Ako neprestajne sa rozvíjajúca zložka slovnej zásoby posilňujú v slovnej zásobe domáci kultúrny prúd a prispievajú k rozvíjaniu a upevňovaniu etnosingifikatívneho rozmeru jazyka.

Literatúra

ECKERT, R. – GÜNTHER, K.: Die Phraseologie der russischen Sprache. Leipzig etc., Langenscheidt. Verlag Enzyklopädie 1992. 176 s.

FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1985. 284 s.

MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. 2., doplnené vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 159 s.

MLACEK, J. – ĎURČO, P. a kol.: Frazeologická terminológia. Bratislava, Komisia pre výskum frazeológie pri Slovenskom komitáte slavistov 1995. 160 s.

VAJIČKOVÁ, M.: Handbuch der deutschen Phraseologie unter fremdsprachendidaktischen Aspekten. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského 2002. 188 s.

DISKUSIE A ROZHĽADY

Juraj Dolník

OTÁZKY TEÓRIE SÚČASNEJ SPISOVNEJ SLOVENČINY

DOLNÍK, J.: The Questions of The Theory of Current Slovak Standard Language. Slovenská reč 69, 2004, No. 1, pp. 96 – 101. (Bratislava).

The author is attempting to revive the discussion about the methodological questions of the standard slovak language. He sums up the key ideas and problems from his standpoint and refers to the current topic, that is the opposition between the approach of the classic systemic linguistics and that of the pragmatics.

V diskusii s L. Dvončom J. Kačala (1999, s. 150) oznámil čitateľom Slovenskej reči, že „som sa ešte nestretol s takým nekvalifikovaným postupom, aký som našiel v polemickom príspevku L. Dvonča“ (keď obracia pohľad na seba, vtedy sa mu, pravdaže, ukazuje „graduovaný odborník, ktorý aktuálnu odbornú otázku dobre pozná ... a má k nej premyslený odborný postoj“ ; op. cit., s. 154), a potom vo svojich poznámkach k diskusii o spisovnom jazyku (Kačala, 2003, s. 296) sa vyjadruje k istému textu J. Horeckého, „ktorý je charakteristický nevyváženosťou vybraných diskusných tém a ich neobjektívnym a argumentmi nepodopretým hodnotením“, pričom ešte raz opakuje, „že nevidím zmysel v pokračovaní v diskusii, keďže partner nie je pripravený na vážnu vedeckú diskusiu o danej téme“ (tým partnerom je autor tohto článku). Kto si vlastnoručne zhotoví piedestál a postaví sa naň, svet môže vnímať len autopiedestálovým zrakom. A z autopiedestálu – ako to aj J. Kačala excellentne demonštruje – sa nediskutuje, ale len exaltovane difamuje so „skromnou“ sebaglorifikáciou. Mojou reakciou na Kačalov článok je, že ponúkam do pozornosti odbornej verejnosti súhrnný prehľad otázok dotýkajúcich sa tých aspektov poznávania spisovného jazyka, na ktoré sa opakovane upozorňovalo, ale, žiaľ, namiesto ich osvetľovania postupne sa čoraz viac zatemňovali sprievodnými príznakmi „hlbokého nedorozumenia“. Azda sa mi podarí oživiť diskusiu. V závere príspevku sa vrátim náznakovo k otázke, prečo sa nerozvinula pravá odborná diskusia. Náznakovo preto, lebo rešpektujem autonómiu zainteresovaného čitateľa, ktorý si explicitnú odpoveď na túto otázku dotvorí.

Slovenské jazykové spoločenstvo patrí k jazykovým komunitám, v ktorých sa vypestovala silná tradícia jazykovej kritiky. Ťažisko jazykovej kritiky spočíva v po-

ukazovaní na javy, ktoré sa vymykajú z rámca kodifikovanej normy spisovnej slovenčiny. Reakcie jazykovej kritiky sú svedectvom o tom, aká predstava o spisovnom jazyku je v pozadí vnímania spisovných jazykových prejavov. Jazykový kritik vychádza zo svojej predstavy o tom, čo by malo byť a čo by nemalo byť v takých prejavoch. Z čoho sa vytvára taká predstava? Pretože taká predstava reprezentuje prvok „taký má byť“ v opozícii s prvkom „taký je“, má funkciu hodnotiaceho vzoru, takže otázka sa dotýka koreňov tohto vzoru. Ilustračne povedané, nastoľuje sa otázka, na základe čoho sa vytvoril hodnotiaci vzor, ktorý vylučuje zo spisovných prejavov prvky ako *kl'ud*, *kvôli chorobe*, *u Márii*, resp. preferuje *spresniť*, *prekážať* pred *upresniť*, *vadiť*. Odpoveď znie, že hodnotiaci vzor vyrastá z poznávania spisovného jazyka. Táto odpoveď však vyvoláva ďalšie otázky. Aké poznávanie spisovného jazyka vedie k danému hodnotiacemu vzoru? Sú nejaké zvláštne okolnosti, ktoré ovplyvňujú spôsob poznávania?

Prvá otázka sa vzťahuje na teoreticko-metodologickú koncepciu spisovného jazyka. Diskusiu odštartovala otázka, či koncepcia, o ktorú sa opiera jazyková kritika, zodpovedá súčasnej etape rozvíjania spisovnej slovenčiny a súčasnému stavu slovenského jazykového spoločenstva vrátane podmienok relevantných pre fungovanie spisovného jazyka. Otázka ma dva aspekty. Prvá stránka sa vzťahuje na koreláciu dynamiky spisovného jazyka v meniacich sa podmienkach jeho fungovania s dynamikou jeho poznávania. Ako sa zmenila spisovná slovenčina v porovnaní so stavom spisovného jazyka, z ktorého vychádzala havránkovská teória? Nadväzujúc na opozíciu „umelosť : prirodzenosť“, ktorá sa objavila už na počiatku systematického skúmania spisovného jazyka, postavil som tézu, že spisovná slovenčina postupne stráca príznak umelosti, a teda čoraz výraznejšie nadobúda povahu prirodzeného jazyka. Základným oporným pilierom tejto postupnej zmeny je demokratizácia spisovnej slovenčiny. Maximálnym rozšírením jej sociálnej bázy sa vytvorili podmienky na to, aby sa tento jazykový útvar stal „ľudovým“ jazykom vyššieho vývinového stupňa (porov. s protikladom „ľudový jazyk : spisovný jazyk“ z obdobia konštituovania teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry v pražskej škole). Diskusia mala pomôcť pri vyjasňovaní si otázok spojených s touto teóriou, a teda prispieť buď k potvrdeniu jej platnosti, alebo k jej modifikácii, resp. k jej vyvráteniu. Z tejto tézy vyplývajú závažné dôsledky pre postoj k spisovnému jazyku a pre zaobchádzanie s ním. Najzávažnejším dôsledkom je negácia ochranného postoja k spisovnej slovenčine, a teda aj všetkých implikácií zviazaných s týmto postojom. Pri analýze obsahu spomínanej tézy sa vynára otázka, či dynamika nášho skúmania spisovnej slovenčiny „drží krok“ s dynamikou tohto jazykového útvaru. Táto otázka nás privádza k druhému aspektu problematiky poznávania spisovného jazyka, ktoré vedie k istému hodnotiacemu vzoru. Ide o zužitkovanie výsledkov a metodologických výdobytkov súčasného lingvistického poznávania. Tento aspekt som premietol

do diskusie formulovaním opozície „klasická systémovolingvistická metodológia : pragmatickolingvistická metodológia“. V pozadí tejto opozície je otázka, ako sa javí klasická systémová lingvistika vo svetle takého jazykového poznávania, pri ktorom sa prihliada na to, od čoho „klasika“ práve odhliadala, teda na jazykové a metajazykové povedomie používateľa jazyka, na komunikačnú interakciu, v ktorej jazykový „život“ prebieha, ako aj na tie aspekty spoločenských podmienok, ktoré sú relevantné z hľadiska zaobchádzania so spisovným jazykom. Skúmanie spisovného jazyka v týchto súvislostiach si vyžaduje primeranú metodológiu. Nazval som ju pragmatickolingvistická metodológia. Lingvista si pritom uvedomuje, že nemôže ísť o jednoduché navrstvenie poznatkov získaných prihliadaním na spomínané súvislosti na opis systému spisovného jazyka metódami klasickej systémovej lingvistiky. Žiada sa pragmatickolingvistický prístup k jazykovému systému, aby sa spoznal reálny systém spisovného jazyka, jeho reálna povaha, ktorá vyplýva z kognitívnych daností jeho používateľov a z jeho uplatňovania v komunikácii v daných podmienkach. Prítom sa berie do úvahy prirodzené osvojovanie si spisovného jazyka, prirodzená jazyková interakcia a mechanizmus prirodzenej regulácie jazyka, ktorý zabezpečuje jednak vyhovujúcu mieru homogénnosti systému a jednak prijateľnú mieru variability v norme. Diskusia ukázala (a slovenská lingvistická produkcia to nevyvracia), že v slovenskej jazykovede – pod silným vplyvom klasickej systémovej lingvistiky – znie ešte stále ako kacírstvo, keď sa hovorí, že (aj) systém spisovného jazyka je v podstate súhrn rozličných čiastkových systemizácií. Otázka: Nie je predpoklad, že nositeľ jazyka má prístup k takým systemizáciám, realistickejší ako predpoklad, že disponuje nejakým globálnym jazykovým systémom? Netreba práve túto otázku brať do úvahy, keď lingvista odmieta nejaký „nekorrektný“, resp. „menej korektný“ jav a „korektný“, resp. „korektnejší“ jav zdôvodňuje poukázaním na „hlbšie“ súvislosti sledovaného fenoménu? Ba, ako je nám známe, lingvisti sa často sporia medzi sebou a pokúšajú sa jeden druhého presvedčiť tým, že nachádzajú súvislosti, ktoré partnerovi zostali neodhalené, pričom zreteľ na reálneho používateľa jazyka sa do sporu nevťahuje (porov. napríklad s nedávnou diskusiou o rytmickom krátení v slovenčine na stránkach Slovenskej reči).

Do protikladu sa dostala predstava o reálnom jazykovom systéme s predstavou o abstraktnom systéme zrekonštruovanom metódami klasickej systémovej lingvistiky. Tento protiklad implikoval ďalšiu otázku: Aká logika je v základe jazykového systému? Spomínaný protiklad sa v diskusii pretavil do opozície „prirodzená logika : striktná logika“. Pragmatickolingvistický prístup vychádza z toho, že reálny jazykový systém (ako súhrn čiastkových systemizácií) má v základe prirodzenologické usudzovanie (pri zavádzaní tohto pojmu sa poukazuje na aristotelovské entymémy a ajdukiewiczovské usudzovanie s pragmatickým komponentom, čiže na usudzovanie so zreteľom na ohraničenosť znalostí usudzovateľa, ktoré sa v súčasnosti označuje

ako default reasoning). Klasický systémovolingvistický prístup sa usiluje vniesť do jazykového systému striktnú logiku. Často práve z toho vyplýva opravovanie jazykových produktov bežných používateľov. Protiklad týchto logík sa premieta do protikladu dvoch prístupov, ktoré som nazval „pragmatickologický prístup vs. reflexivnologický prístup“ k jazyku. Kým pri prvom prístupe lingvista je zameraný na rekonštrukciu prirodzenologických procesov, prostredníctvom ktorých sa konštituoval a ďalej sa rozvíja reálny jazykový systém, pri druhom prístupe sa usiluje o zobrazenie jazykového systému ako celostného konštruktú, ktorý je ovládaný striktnou logikou. Objavuje sa otázka: Nie je primerané orientovať sa na striktnú logiku práve preto, že máme do činenia so spisovným jazykom? Ved' so spisovným jazykom je kompatibilná uvedomenosť. Táto otázka nás opäť vracia k preskúmaniu tézy o posilňovaní príznaku prirodzenosti spisovnej slovenčiny v súčasnosti.

V diskusii sa poukázalo na to, že pragmatickolingvistický prístup nadväzuje vlastne na komunikačný prístup, ktorý svojho času vysvetlil Á. Kráľ (tento pojem vniesol do slovenského jazykového prostredia ako opozičný koncept k pojmu extrakomunikačný prístup). Aj pri pragmatickolingvistickom prístupe ide o otázku, ako „prežíva“ používateľ svoj jazyk. Základným prostredím prežívania je prirodzená komunikácia (teda nie metajazykovo kontrolovaná komunikácia). V tejto súvislosti sa do poľa pozornosti dostávajú najmä tieto dve otázky: (1) Čo sa deje v jazykovej komunikácii, keď sa objavujú inovácie, ktoré sa potom rozšíria? (2) Ako sa šíria inovácie? Obidve otázky sa dotýkajú príčin a mechanizmu prirodzených jazykových zmien. V tomto zornom uhle sa zaviedol metodologický protiklad objektivistický vs. subjektivistický prístup, ktorý koreluje s protikladom klasického systémovolingvistického prístupu k pragmatickolingvistickému chápaniu. V tomto svetle sa žiada analyzovať spomínanú opozíciu systém ako súhrn čiastkových systemizácií vs. systém ako dobre štruktúrovaný celok. Nie je práve tento protiklad v pozadí známej názorovej nezhody pri posudzovaní potenciálnych dynamizujúcich javov v spisovnom jazyku? Na ilustráciu si pripomeňme „zanedbávanú“ spoluhlásku *l'*. Z globálnosystémovej pozície je to jav, ktorý skrýva v sebe hrozivé následky, priam katastrofu pre jazykový systém (napr. v deklinácii substantív), kým z opačnej pozície je to normálny jav v dynamickom rozmere jazyka. Jeho normálnosť potvrdzujú vnútorné dejiny jazykov. S každou zmenou s akýmikoľvek následkami sa jazyková komunita vyrovnala bez akýchkoľvek problémov (v skutočnosti sa vyrovnávať ani nemusela, lebo zmeny prebiehali nebadane, prirodzene, bez sprievodného pocitu narúšania vlastného jazyka). Nie sú zo sledovaného hľadiska poučné vnútorné dejiny jazykov? Potom je tu otázka rozširovania istej inovácie. Formulovala sa takto: Ako je možné, že istý jav (napr. *u Soni*) sa rozšíri, a to tak, že ho používajú aj komunikanti, o ktorých niet pochybnosti, že nepatria k akejsi periférii používateľov? (Nie je

bizarné bežné poučenie jazykového kritika, že príslušné pravidlo je predsa také jednoduché?)

Napokon sa nastolila otázka roly prirodzenej regulácie v spisovnom jazyku. Pravda, najprv treba spoznať mechanizmus regulácie a potom analyzovať jeho funkciu so zreteľom na spomínanú tézu o posilňovaní príznaku prirodzenosti súčasného spisovného jazyka.

Druhá fundamentálna otázka, ktorá sa nastolila, znela: Sú nejaké zvláštne okolnosti, ktoré ovplyvňujú spôsob poznávania spisovného jazyka? Tvrdím, že sú. A majú závažné následky. Prvou okolnosťou je istý rozpor medzi povahou skúmaného predmetu a povahou myslenia, ktorým sa buduje teória o predmete. Kým vedecké myslenie je striktné logické, jazyk je prirodzene logický. Striktná logika vedeckého myslenia vyvíja tlak na bádateľa, aby takú logiku hľadal aj v jazyku. Preto sa v diskusii nadhodila aj známa otázka povahy zákonitostí v jazyku (o jej aktuálnosti svedčí aj nedávna polemika v Slovenskej reči, v ktorej sa autori rozchádzali v otázke, či rytmické krátenie v spisovnej slovenčine je zákon, resp. zákonitosť a či „len“ pravidlo). Druhá okolnosť sa dotýka motivačného sveta bádateľa, t. j. jeho potrieb, záujmov, želaní, predstáv, postojov a pod. Aj bádateľ je normálny nositeľ jazyka. Čiže aj on má k vlastnému jazyku prirodzený racionálny a emocionálny vzťah, má svoje predstavy, želania, ktoré sú ovplyvnené rozličnými faktormi, napr. vkusom, profesiou alebo aj ideológiou. Ak sa bádateľ ako hľadač cesty k objektívnej pravde („ako sa veci reálne majú“) nedokáže pri výskume oddeliť od bádateľa ako normálneho nositeľa jazyka, je vystavený známemu nebezpečenstvu, ktorého krajným prejavom je prístup k poznávaniu jazyka chápaný ako cesta k poznávacej opore pre produkt vlastného motivačného sveta. Ak mám napríklad predstavu (želanie, presvedčenie a pod.), ktorá môže mať rozličné determinanty, že treba sa usilovať o zachovanie špecifických (svojrážnych) črt, medzi ktorými vyniká rytmické krátenie, a ak pri skúmaní spisovnej slovenčiny nedokážem abstrahovať od tejto predstavy, priťahuje ma pozícia, z ktorej dynamiku vo sfére rytmického zákona musím vnímať ako pohyb smerujúci k posilňovaniu tohto javu (a moje uši budú počuť len *mliekarenský*, lebo si to želim; ovplyvnený sluch „pracuje“ v prospech mojej teórie). Rekonštrukcia viacerých výskumných sondáží do spisovnej slovenčiny by ukázala, že nebezpečenstvo regulovania výskumu produktom motivačného sveta je reálne. Nastolila sa teda otázka hrozby tendenčného skúmania spisovného jazyka. V diskusii sa ale súčasne upozornilo na to, že bádateľ ako normálny nositeľ jazyka má sväté právo presadzovať v jazykovej praxi to, čo vyhovuje jeho motivačnému svetu. Pravda, iní majú to isté právo. Dajú sa však akceptovať prípady, keď lingvista pri využívaní tohto práva sa odvoláva na tendenčné výskumy zabráňujúce vnímanie iných výskumov? Neustálila sa v slovenskom jazykovom prostredí situácia, v ktorej sa takéto presadzovania

spomínaného práva stali rutinovanou aktivitou jazykovovúchovne orientovaných lingvistov?

Na záver sa vynára ešte jedna otázka, ktorá niečo signalizuje. Ako sa dá vysvetliť, že v jazykovom prostredí, v ktorom otázky spojené so spisovným jazykom sú tradične ostro sledované, výzva na diskusiu oslovila len troch lingvistov? Som presvedčený, že slovenskí lingvisti, ktorí vzhľadom na svoju orientáciu by mohli citeľne zasiahnuť do diskusie, majú odpoveď na túto otázku (a mladí lingvisti majú ešte dôvod navyše...). Naznačím svoju odpoveď. V diskusii som dostal rozličné výzvy. Jedna z nich napríklad znela, či uznávam, že kultivovanie spisovného jazyka má byť orientované na ochranu a ďalšie pozitívne rozvíjanie domáceho jazykového dedičstva. Uznávam, pravdaže, uznávam. Ale nevypália mi na čelo biľag, keď popri tomto uznávaní sa pokúsím o pokrok v spoznávaní tohto dedičstva? (A neuspokojím sa so štylisticky pôsobivými reprodukciami obsahu úsilia o „pozitívne rozvíjanie domáceho jazykového dedičstva“.) V lingvistike je nesmierne množstvo iných výskumných otázok...

Literatúra

KAČALA, J.: Smerovanie rytmického zákona (2). *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 150 – 157.

KAČALA, J.: Poznámky po diskusii o spisovnom jazyku. *Slovenská reč*, 68, 2003, s. 296 – 298.

Martin Ološtiak

KRITICKÉ POZNÁMKY K DERIVATOLÓGII V NOVEJ VYSOKOŠKOLSKEJ UČEBNICI LEXIKOLÓGIE

Ološtiak, M.: Comments on word-formation in a new textbook of lexicology.

The article points out a multitude of misinterpretations and misunderstandings from the chapter *Word-formation* included in *Základy slovenskej lexikológie (Essentials of Slovak Lexicology)* (2003) by I. Ripka and M. Imrichová. *Slovenská reč*, 69, No. 1, pp. 101 – 110. (Bratislava).

Moderné monografické spracovanie slovenskej derivatológie nejestvuje. Medzi posledné autorské počiny, v ktorých sa derivatológia spracúva aspoň ako samostatná kapitola v rámci lexikológie, patrí kniha *Základy slovenskej lexikológie* od I. Ripku a M. Imrichovej (2003). Hlavným zámerom tohto článku je vo vecnej rovine reago-

vať na viaceré nepresnosti, nedorozumenia a zavádzajúce formulácie, ktoré sa v kapitole Derivatológia (s. 36 – 60), vychádzajúcej predovšetkým z materiálov J. Furdíka, v citovanej učebnici prezentujú.

Hneď na začiatku zdôrazňujeme, že nasledujúce poznámky sa nevzťahujú na celý text, na komplexné hodnotenie učebnice si teda nenárokuje. Prirodzene, svojimi poznámkami nechceme prehliadnuť ten fakt, že viaceré derivatologické otázky – uvádzané aj v príslušnej kapitole – doteraz nie sú uspokojivo vyriešené, čo má svoje logické dôsledky aj vo vyučovacej praxi. Preto sme sa vo väčšej miere (avšak nie výhradne) zamerali na viditeľnejšie nedostatky či chybné informácie, ktoré na príslušných miestach možno nájsť.

V podkapitole o slovtvorných prostriedkoch na s. 38 ako osobitný typ slovtvorného formantu sa uvádza súbor gramatických morfém s príkladmi: *nakupovať* – *nákup-0*, *nákup-ca*; *loviť* – *lov-0*, *lov-ec*. Slová *nákup-0* a *lov-0* sú skutočne utvorené využitím súboru gramatických morfém (transflexný slovtvorný postup), bezdôvodne sa na tomto mieste uvádzajú deriváty *nákup-ca* a *lov-ec*, utvorené sufíxiáciou. (Ak autori týmito príkladmi chceli naznačiť rozdiel medzi transflexiou a sufíxiáciou, bolo potrebné to explicitne uviesť.)

Na strane 39 sa pokračuje vo vymenúvaní typov slovtvorných formantov, pričom sa okrem iného uvádza „kombinácia prefixu, sufixu a zvrätneho komponentu“ s príkladom *roz-konár-it' sa*. Slovo *rozkonáriť sa* je však utvorené prefixálno-transflexno-reflexívnym postupom, *-it'* teda nie je sufix, ale súbor gramatických morfém konjugačného typu robiť (podľa notácie J. Furdíka by slovo *rozkonáriť sa* malo slovtvorný vzorec: *roz-* + Z_5 + $-G_{V3}$ + *sa*). Príkladom na kombináciu *prefix* + *sufix* + *sa* by mohol byť derivát *do-had-ovať sa*. Na druhej strane sa konfixálna kombinácia *prefix* + *súbor gramatických morfém* + *sa/si* ako osobitný typ formantu vôbec neuvádza. Na tej istej strane sa pri vymenúvaní slovtvorných postupov pozabudlo na spomínané trojformantové kombinácie *prefix* + *sufix* + *sa/si* a *prefix* + *transflex*¹ + *sa/si*.

Status záporovej morfémy *ne-* ako prostriedku na tvorenie slovesnej negácie je nejednoznačný (porov. Furdík, 1998; Mluvnice češtiny 1, 1986, s. 388). V slovakistike však prevláda názor, že morféma *ne-* má pri slovesách status modifikačnej morfémy (teda ide o záležitosť gramatiky, nie slovtvorby; porov. napr. Sokolová, 1999, s. 38), zatiaľ čo pri podstatných a prídavných menách má status derivačnej morfémy. V tejto súvislosti sa nazdávame, že použiť záporovú podobu slovesa *ne-rozhodol sa* (s. 39) ako príklad slova utvoreného prefixálno-reflexívnym postupom nie je najvhodnejším riešením. V učebniciach by sa radšej mali uvádzať jednoznačné príklady,

¹ Pomenovanie *transflex* pomocne používame namiesto viacсловného a nepružného termínu *súbor gramatických morfém*.

aby medzi študentmi nevznikali zbytočné pochybnosti (pri problémových prípadoch sa žiada doplniť vysvetľujúci komentár, ktorý v tomto prípade v učebnici chýba).

Na s. 39 je uvedená formulácia: „Zmenou gramatickej morfémy sa mení aj slovnodruhová charakteristika odvodeného slova.“ Hoci sa transflexný postup dominantne realizuje medzislovnodruhovo, zmena slovného druhu nie je obligátnou zložkou transflexného slovotvorného aktu; jestvuje aj vnútroslavnodruhová transflexia typu substantívum → substantívum (*žen-a* → *žieň-a*, *skal-a* → *skál-ie*) či sloveso → sloveso (*posypať* → *posýpať*, *obkosit'* → *obkášať*).

Na s. 40 nájdeme časť o slovotvorných postupoch pri tvorení zložených slov. Nevlastná kompozícia sa tu vysvetľuje ako „tvorenie kompozít bez spájacej morfémy, resp. tak, že na jej mieste stojí príslušná gramatická morféma prvého komponentu“. Podstatou nevlastnej kompozície je však to, že *slovotvorné základy sa zlučujú bez zmeny svojej formy*, ide teda o prosté spojenie pôvodne samostatne stojacich jednotiek do jedného slova s fakultatívnou zmenou poradia komponentov, pričom sa menia prízvukové pomery a takisto môže dôjsť k sémantickým posunom: *vždy zelený* → *vždyzelený*, *dlho hrajúci* → *dlhohrajúci* a i.

Definícia vlastnej kompozície na s. 40 znie takto: „Tvorenie kompozít pomocou spájacej morfémy..., pričom obidva komponenty (alebo aspoň jeden z nich) nie sú samostatným slovom.“ To implikuje, akoby bolo pravidlom, že zväčša oba komponenty vlastných kompozít nie sú samostatným slovom, pretože formulácia „alebo aspoň jeden z nich“ sa uvádza v zátvorkách spolu s časticou *aspoň*. Hlavným znakom vlastných kompozít je však práve to, že jeden z komponentov (zväčša druhý v poradí) je vždy samostatným slovom. Preto sú možné transformácie *časopriestor je aj priestor*, *juhozápad je aj západ* (zlučovacie kmeňové zloženiny), *veľkomesto je mesto*, *jazykoveda je veda* (určovacie kmeňové zloženiny; pri týchto kompozitách je druhý komponent hyperonymom celého kompozita). Navyše, medzi príkladmi na vlastnú kompozíciu sa uvádzajú slová *vodopád*, *samouk*, *zlodej*, *hromobitie*. Už bolo spomenuté, že v učebniciach by sa mali uvádzať jednoznačné príklady. Túto zásadu nespĺňa ani jeden uvedený príklad: slová *vodopád*, *hromobitie* síce možno chápať ako vlastné kompozitá (*pád vody* → *vod-o-pád*, *bitie hromu* → *hrom-o-bitie*), ale skôr ide o výsledky kompozično-transflexného (*voda padá* → *vod-o-pád-0*) a kompozično-sufixálneho postupu (*hrom bije* → *hrom-o-bi-tie*); porov. ďalej. Pri kompozite *samouk* je možné jediné, a to kompozično-transflexné utvorenie (*sám sa učí* → *sam-o-uk-0*). Slovo *zlodej* je do značnej miery demotivované (porov. teoretickú slovotvornú parafrázu „ten, kto deje zlo“ s vlastným lexikálnym významom „kto kradne, okráda“, KSSJ, 2003, s. 908). Použitím uvedených príkladov sa teda podstatu vlastnej kompozície skôr zahmlieva než jednoznačne vysvetľuje.

V podkapitole o slovotvorných útvaroch sa slovotvorný typ definuje ako „ustálené spojenie slovotvorného základu s istým slovotvorným formantom a s príslušným-

mi hláskovými alternáciami, ako aj istým všeobecným (slovotvorným) významom.“ (s. 41). Nazdávame sa, že ide o príliš vágnu formuláciu (porov. dvojnásobné použitie neurčitého zámena *istý*), hoci príklady, ktoré v texte nasledujú, túto vágnosť istým spôsobom vyvažujú. Azda vhodnejšie by bolo uviesť „klasickú“ definíciu slovotvorného typu s tromi konštitutívnymi prvkami: rovnaký typ slovotvorného základu, rovnaký slovotvorný formant, rovnaký slovotvorný význam. (Na inom mieste v učebnici (s. 29) sa pojem a termín slovotvorný typ vysvetľuje názornejšie; naopak, v Slovníku lexikálnych termínov na s. 127 sa slovotvorný typ definuje ešte torzovitejšie než v citovanom texte na s. 41.)

Na s. 41 – 42 sa uvádza čiastkové slovotvorné hniezdo východiskového motivanta *drevo*, pričom ako jeho bezprostredné motiváty sa zaznačujú aj slová *drevnatieť* a *drevenieť*. Tieto slovesá sú však bezprostrednými motivátmi adjektív *drevený*, *drevnatý*; porov. ich slovotvorné významy: *drevenieť* „*stať, stávať sa dreveným*“; *drevnatieť* „*stať, stávať sa drevnatým*“ (porov. aj výklady v KSSJ). Ide o deriváty patriace do slovotvornej kategórie deadjektívnych slovík so slovotvorným významom „*byť/st(áv)at' sa takým, ako pomenúva motivant*“ (Furdík, rkp.). V rámci toho istého slovotvorného hniezda (s. 42) sa zaznačuje bezprostredná motivácia medzi slovami *drevorez* – *drevorezba*. Motivát *drevorezba* však nie je odvodený od *drevorez* (išlo by o sufixálny slovotvorný postup), motivačnou dvojicou v tomto prípade je *rezať drevo* → *drevorezba* (ide o kompozično-sufixálne kompozitum). Kompozitá *drevorez* a *drevorezba* síce majú rovnaké motivanty a patria do rovnakých slovotvorných (onomaziologických) kategórií, medzi nimi však bezprostredný motivačný vzťah nie je.

Ďalej na s. 45 čítame, že „číslovky sú zo slovotvorného hľadiska autoderivabilné, môžu sa z nich tvoriť nové číslovky“. Podstata autoderivabilnosti čísloviek však spočíva v tom, že *nové číslovky sa tvoria od čísloviek*, a nie v tom, že „môžu sa od nich tvoriť nové číslovky“.

Na stranách 45 – 60 sa nachádza podkapitola *Opis tvorenia slov na základe onomaziologických kategórií*, ktorá je ako celok prevzatá z rukopisného materiálu J. Furdíka (Furdík, rkp.); autori to v úvodnom odseku aj spomínajú (s. 45; v zozname literatúry sa tento rukopisný materiál necituje). Práve tu musíme poukázať na niekoľko problematických miest, ktoré sa však v citovanej práci J. Furdíka nenachádzajú.

Na s. 46 sa v rámci kategórie spredmetnenia deja nachádzajú príklady na deriváty s internacionálnym sufixom *-ácia*, resp. jeho variantmi *-izácia/-fikácia*. Nazdávame sa, že variant *-fikácia* neexistuje, pretože sled foném *-fik-* patrí do slovotvorného základu, nie formantu. Slovotvorné vzťahy sa totiž realizujú medzi východiskovými slovesami a sekundárnymi dejovými substantívami; porov. príklady uvádzané v učebnici: *intenzifikovať* → *intenzifikácia*, *plynofikovať* → *plynofikácia* (do

chádza k trunkácii segmentu *-ov-*). Zo sémantického hľadiska slovo *plynofikácia* možno chápať ako bezprostredný derivát slova *plyn*: *plyn* → *plyn-ofikácia* „zavádzanie plynu“. Na druhej strane sa prejavuje tlak formálnej pravidelnosti pri tvorení deverbatív na *-ácia* (*plynofik-ovať* → *plynofik-ácia*); možno teda uvažovať o rozštiepení sémantickej a štruktúrnej motivácie. Ak sa však dané slová na *-ácia* uvádzajú medzi deverbatívnymi názvami spredmetnenia deja, nie je odôvodnené uvažovať o variante *-fikácia*, pretože to nezodpovedá ani sémantickým, ani formálnym slovotvorným vzťahom medzi motivačnými dvojicami príslušného slovotvorného typu.

Je pravdou, že tvorenie deverbatívnych substantív pomocou sufixu *-ba* je málo produktívne. Nemožno však jednoznačne tvrdiť, že: „malá produktivita formantu *-ba* spôsobuje, že si ju používateľ ani neuvedomuje“ (s. 46). Medzi produktivitou slovotvorného typu a stupňom demotivácie síce je istá závislosť, táto závislosť však nemá podobu jednoznačnej nepriamej úmery v zmysle: čím väčšia produktivnosť, tým menšie predpoklady k demotivácii, a naopak, čím menšia produktivnosť, tým častejšia a rýchlejšia demotivácia. Deriváty *plavba*, *kosba*, *prosba*, *výučba*, *spisba*, *tvorba*, ktoré sa uvádzajú v učebnici, síce možno považovať za čiastočne demotivované, avšak morfematický švík je v nich zreteľný, sufix *-ba* sa uvedomuje aj napriek malej produktivnosti slovotvorného typu $Z_V + -ba$. V Encyklopédii jazykovedy v hesle o produktivnosti slovotvorných prostriedkov (Furdík, 1993, s. 355) sa uvádza, že „produktívne typy prostriedkov sú živé, frekventované a pravidelné, ale nie každý pravidelný, frekventovaný a živý prostriedok je produktívny“. Vec by sa dala sformulovať aj opačne: nie každý málo produktívny alebo neproduktívny prostriedok je neživý, teda že zákonite podlieha demotivácii a medzi používateľmi jazyka sa jeho vnútorná forma nepociťuje. Napr. v slovách *ruk-áv*, *žen-ích*, *drob-izg* s unikátnymi sufixmi sa slovotvorný švík a motivačný vzťah k východiskovým slovám *ruka*, *žena/ženit' sa*, *drobný* pociťuje aj napriek tomu, že de facto ide o slovotvorné typy s jedným členom, teda neživé slovotvorné prostriedky a slová vyznačujúce sa niektorými formálnymi a sémantickými nepravidelnosťami.

Na s. 48 vo výklade o feminatívach je formulácia: „Z menej využívaných prípon sú to prípony *-a*, napr. *suseda...*“. Treba pripomenúť, že tu nejde o sufix, ale o relačnú morfému N. sg., zastupujúcu transflex skloňovacieho typu žena ($Z_S + -R_{\bar{n}}$); máme dočinenia s derivátom utvoreným transflexiou a nie sufixáciou. Rovnaká chyba je aj pri názvoch mláďat, kde sa uvádza, že „prípona *-a* je aj v typoch *žieňa*, *šteňa*, *jahňa*“ (s. 48). (To isté sa opakuje aj s „príponou“ *-í* na s. 55.) Navyše, derivát *žieňa* (podobne aj *vnúča*) nepatrí do slovotvornej kategórie názvov mláďat, ale do kategórie deminutív (resp. expresív) a slová *šteňa*, *jahňa* sú slovotvorne nemotivované. To autori aj pripomínajú („...*šteňa*, *jahňa*, hoci nemajú oporu v neodvodenom slove“), nie je však jasné, prečo sa dané slová uvádzajú medzi slovotvorne motivovanými. Je predsa známym faktom, že slovotvorná kategória názvov mláďat

sa so sémantickou kategóriou pomenovaní mláďat nekryje, preto sa v slovách typu *šteňa, jahňa* nemôže uvažovať o „prípone -a“.

Koniča, sloniča, psiča sú motivované skôr slovami *kôň, slon, pes*, než zdobeninami *koník, sloník, psík* (s. 48), pretože *koniča* nie je mláďa koníka (podobne *sloniča* nie je mláďa sloníka, *psiča* nie je mláďa psíka); porov. výklady v KSSJ: *psiča* „mláďa psa“, resp. „malý pes“ (s. 602); *koniča*: „žriebä“ (s. 262), teda mláďa koňa; *sloniča*: „slonie mláďa“ (s. 677).²

Pri substantívnej slovotvornej kategórii *negatív* sa uvádza: „popieracie desubstantívne substantíva sa tvoria pomocou ‚záporových‘ predpôn *ne-*, *ex-* so slovotvorným významom ‚bývalý‘ + motivujúce substantívum, napr. *nevzdelanec, nefajčiar, Neslovák, Exslovák, exmanžel*. Sú to motiváty druhého stupňa.“ (s. 49). Treba poznamenať, že celá citovaná pasáž je zavádzajúca a miešajú sa v nej dve rozličné veci. Ako záporovú možno chápať len predponu *ne-*, ktorá nemá význam „bývalý“; význam „bývalý“ má len predpona *ex-*, ktorá zase nie je popieracia. Medzi negatíva zaradíme len deriváty s predponou *ne-* (a prevzatými predponami *pa-*, *a-* a i.); deriváty s predponou *ex-* patria medzi relatíva. Derivát *nevzdelanec* (tamže) by sme skôr zaradili medzi deadjektíva (mutačné kategórie, názvy nositeľa vlastnosti, názvy osôb), pretože jeho slovotvorný význam nie je *nie + vzdelanec*, ale *ten, kto je nevzdelaný*. Ešte jedna poznámka: slovo *exmanžel* je motivátom prvého a nie druhého stupňa (porov. citovanú formuláciu), pretože jeho bezprostredný motivant *manžel* patrí medzi slovotvorne nemotivované slová.

Na tej istej strane sa medzi deadjektívami na *-ec* uvádza aj pôvodom české slovo *umelec*,³ motivátom ktorého v slovenčine nie je adjektívum. Slovo *umelec* je skôr synchronne motivované substantívom *umenie* („*ten, kto sa zaoberá umením*“); ide teda o konateľské desubstantívne substantívum. Hneď na to sa môžeme dočítať, že „produktívny je sufix *-ník*, napr. *vinník, smrteľník, nevďačník, nespratník, hriešnik*“ (s. 49). Lenže z uvedených príkladov je zrejmé, že nejde o sufix *-ník*, ale o sufix *-ík*, porov. motivačné dvojice *vinný* → *vinn-ík*, *smrteľný* → *smrteľ'n-ík*, *nevďačný* → *nevďač'n-ík* a i. (slovotvorný typ $Z_{adj} + -ík$).

Medzi deverbatívne substantíva sa dostala aj kategória *názvy podľa typických vlastností* (s. 52). J. Furdík s takouto slovotvornou kategóriou nepočíta (porov. aj Dokulil a kol., 1967), pozrime sa teda, čo do nej autori zaradili. Sú tam deverbatíva

² Podľa výkladu v KSSJ možno pri deriváte *sloniča* uvažovať aj o motivante *sloní* (*sloniča* – *slonie mláďa*), avšak prejavuje sa paradigmatická sila slovotvorného typu $Z_{S\ anim} + -iča$, v ktorom ako motivujúce slovo figuruje substantívum. Napokon, výklad v KSSJ by pokojne mohol znieť „mláďa slona“.

³ Slovotvorná parafráza v češtine („kdo umí, uměl“) poukazuje na to, že geneticky je slovo *umelec* deverbatívum, porov. aj potenciálne morfológické členenie: *um[el]-ec-č*, *um[en]-ie* (Sokolová et al., 1999, s. 420).

(*chvastoš, bifloš, hundroš, pobehaj, šplhúň*), deadjektíva (*leňoch, smrad'och*),⁴ dep-ronominálium (*niktoš*) a nemotivované slovo (*papaláš*). Opäť teda musíme konštatovať, že pri výklade sa nezachováva metodologická čistota: slová z jednej slovotvornej kategórie musia mať rovnaký typ slovotvorného základu (o výnimkách, ktoré sa však netýkajú tu kritizovaných príkladov, porov. Furdík, 1989, s. 37 – 38).

V názvoch podľa príslušnosti sa medzi desubstantívnymi derivátmi uvádza aj slovo *druhák*. Ide však o *denumerálium* (*druhý* → *druhák*), ktorého motivátom je radová číslovka zo združeného pomenovania *žiak druhej triedy*.

V rámci mutačnej kategórie desubstantívnych substantív názvov miesta (s. 53) sa uvádzajú aj mnohé deverbatíva. Autori si túto deverbatívnosť uvedomujú, porov. napr. formuláciu: „Najfrekventovanejší sufix *-áreň/-iareň* sa pripája k slovesnému slovotvornému základu a pomenúva sa tak miesto, kde sa odohráva dej vyjadrený slovesným slovotvorným základom, napr. *baliareň, čistiareň, čakáreň...*“ (s. 53; porov. aj ďalšie príklady na tej istej strane). Otázkou je, prečo sa deverbatívne názvy miesta neuvádzajú medzi deverbatívami, ale medzi desubstantívami. V koncepcii J. Furdíka, na ktorú sa autori odvolávajú, totiž táto slovotvorná kategória medzi deverbatívami figuruje. Opäť sa zdá, že autori nerozlišujú medzi pojmi slovotvorná kategória a sémantická kategória.

Na tej istej strane sa môžeme dočítať, že „názvy miesta, kde rastie či pestuje sa nejaká plodina alebo kde sa nachádza vec vyjadrená substantívom, tvoríme formantom *-isko/-nisko/-ovisko*, napr. *malinisko, zemiačnisko, rašelinisko, solisko, zimovisko*“. Posledný príklad *zimovisko* však patrí medzi deverbatívne názvy miesta, jeho bezprostredným motivantom je sloveso *zimovať*.

Na s. 56 medzi modifikačnými kategóriami adjektív chýbajú negatíva; vo Furdíkovom rukopise túto kategóriu nájdeme s príkladmi *ne-velký, ne-zdravý*.

Medzi deadjektívnymi slovesami (s. 57) s významom „byť, stať sa, stávať sa takým, ako pomenúva motivant“ nájdeme aj príklady *rednúť, blednúť, lesknúť sa* (podč. v origináli). V slovách *rednúť, blednúť* ide o sufixáciu pomocou prípony *-núť*, nie *-úť* (*rednúť, blednúť*); v lexéme *lesknúť sa* ide navyše o sufixálno-reflexívny postup (*lesknúť sa*).

Na s. 57 sú modifikačné kategórie sloves uvedené touto poznámkou: „Pomocou prefixov alebo sufixov sa modifikuje slovesný vid.“ Postavenie slovesného vidu je však diskutabilné, napr. M. Sokolová (1999) aspekt považuje za morfológickú kategóriu, zatiaľ čo J. Furdík (v tlači) za kategóriu slovotvornú. Za slovotvornú kategóriu však obaja citovaní autori (a viacerí ďalší; porov. Mluvnice češtiny 1, 1986; Sekaninová, 1980) považujú spôsob slovesného deja, teda *písať – napísať* (dva gramatické tvary jednej lexémy; morfológia), *písať* → *prepísať* (dve samostat-

⁴ Potenciálne možno uvažovať aj o motivačnom vzťahu *smrad – smrad'och*, resp. *smdriet – smrad'och*, avšak sémanticky ide o názov nositeľa vlastnosti, teda deadjektívum.

né lexémy; slovtvorba). Spôsob slovesného deja ako záležitosť slovtvornej modifikácie však autori učebnice nespomínajú, hoci J. Furdík (rkp.) *expressis verbis* píše: *Slovesá – Modifikačné kategórie – Slovesný vid a spôsob slovesného deja*. Nastáva teda paradoxná situácia, keď autori didakticky zameranej publikácie uprednostňujú diskutabilnú a doteraz nedoriešenú oblasť derivatologického výskumu (slovesný vid), zatiaľ čo v podstate jednoznačná záležitosť (spôsob slovesného deja) ich pozornosti uniká. Navyše, v rámci spomínaných modifikačných kategórií sloviess (s. 57) sa vôbec nespomína reflexivizácia (porov. Dokulil, 1982); J. Furdík (rkp.) uvádza tri druhy reflexivizácie (detranzitivizáciu, pasivizáciu a reciprocitu).

Úplne pomýlený je výklad o onomaziologických kategóriách zložených slov (s. 58 – 60), hoci treba pripustiť, že zložené slová sa v lingvistickej literatúre vo všeobecnosti vykladajú rozdielne. Vo Furdíkovej teórii, z ktorej sa vychádza v kritizovanej učebnici, za substantívne kompozitá modifikačného typu sa pokladajú slová utvorené čistou (vlastnou) kompozíciou alebo juxtapozíciou (*černozem, malotraktor, Pánboh, šéfkuchár*) – teda len v takýchto prípadoch ide o modifikáciu. Ak je slovo utvorené kompozično-derivačným postupom, ide o mutáciu.⁵ V žiadnom prípade nemožno tvrdiť, že kompozitá z modifikačnej kategórie „vznikli kompozično-sufixálnym alebo kompozično-transflexným slovtvorným postupom a juxtapozíčne“ (s. 59). (V uvedenom citáte sa juxtapozícia uvádza správne, avšak v príkladoch, ktoré nasledujú, nie je ani jedno juxtapozitum.) Väčšina uvádzaných príkladov na „modifikačnú kategóriu“ (*kolotoč, mliekovar, drevorubač, teplomer, horolezec, ďalekohľad, tesnopis, jasnovidec, darmožráč, samospúšť, samouk, samovrah, samochvála*) patrí do mutačnej kategórie. Úplne správne sa uvádzajú len slová *jazykoveda, veľkoobchod*; diskutabilné je modifikačné chápanie slov *hromobitie, vodopád* (porov. vyššie). Takisto aj slovo *zemetrasenie* je viac mutáciou než modifikáciou (motivantom je skôr *zem sa trasie*, ako *trasenie zeme*; Furdík, rkp.). Podobne aj *mliekovar* (← *variť mlieko*), *teplomer* (← *merať teplotu*), *zverolekár* (← *liečiť zvery*), *drevorubač* (← *rúbať drevo*); porov. aj Dokulil (1962, s. 131). Z uvedených príkladov jasne vyplýva, že prioritným by mal byť sémantický, nie formálny vzťah medzi motivantom a motivátom (Furdík, v tlači). Ak uvažujeme o modifikácii zložených substantív, vonkoncom nemôžeme tvrdiť, že „onomaziologická báza je vyjadrená podstatným menom alebo slovesom“ (s. 59). Jednoznačne treba povedať: pri zložených substantívach patriacich do modifikačného typu onomaziologická báza môže byť vyjadrená len substantívom, pričom musia byť splnené aj sémantické

⁵ Výnimku tvoria tzv. exocentrické kompozitá, ktorých druhý komponent síce je samostatným slovom, ich onomaziologická báza však stojí mimo vlastného kompozita, porov. parafrázy: *lomi-kameň* „ten, kto (je taký silný, že) láme (aj) kamene, tlč-huba „ten, kto tlčie hubou“. (V prvej parafráze sme v zátvorkách uviedli aj „skryté semy“, patriace do onomaziologického spoja; Furdík, 2002.) Hoci tieto slová nie sú utvorené kompozično-derivačne, z hľadiska sémantiky ich pokladáme za mutačné.

požiadavky: *jazyk-o-veda* (← *veda o jazyku*), *dvoj-hra* (← *hra dvoch*), *nov-o-stavba* (← *nová stavba*) a i., ale *hor-o-lez-ec* (← **lezec na horách*, ale *ten, kto lezie po horách*), *d'aleko-hľad-0* (← **hľad d'aleko*, ale *to, čím sa hľadá d'aleko*). Obdobné chyby v rozlišovaní mutácie a modifikácie by sme našli aj vo výklade zložených adjektív (s. 60).

Niektoré derivatologicky sporné miesta nájdeme aj mimo analyzovanej kapitoly. Na ilustráciu: na s. 27 sa medzi príkladmi na juxtapozíciu spomínajú aj slová *spoluvládca*, *naničhodník*. Slovo *spoluvládca* je však utvorené kompozično-suffixálnym postupom (*vládnuť spolu* → *spolu-vlád-ca*), slovo *naničhodník* vzniklo suffixáciou od pôvodného juxtapozita (*naničhodný* → *naničhodn-ík*). Naopak, slovo *pragmalingvistika*, považované za kompozično-derivačné kompozitum (s. 27), bolo utvorené trunkáciou („useknutím“) časti prvého komponentu pôvodne dvojslovného motivanta: *pragma(tická)lingvistika*, podobne *tele(vízna)technika*, *disko(tékový)klub* (Furdík, 2002, s. 118). V súčasnosti tieto motiváty možno hodnotiť ako kvázikompozitá (porov. *pragmastylistika*, *teletechnológia*, *diskobar*, *diskoples* a i.); pozri aj Buzássyová (2003). Slovo *pragmalingvistika* bolo utvorené čistou kompozíciou v spojení s trunkáciou, nie kompozično-derivačne.

Uzavírame. V predhovore si autori kladú za cieľ „nielen opisne systematicky predstaviť a vysvetliť príslušnú učebnú látku, t. j. prezentovať iba nesporné a v školskej praxi ... overené poznatky, ale priblížením viacerých bádateľských postupov naznačiť aj isté výskumné problémy i aspekty tejto jazykovednej disciplíny“ (s. 7). Žiaľ, musíme konštatovať, že v kapitole o derivatológii sa autorom túto neľahkú ambíciu uspokojivo naplniť nepodarilo, pretože početné nepresnosti a zjavné nedorozumenia (ktorých výpočet nebol vyčerpávajúci), prispievajú k tomu, že výklad v tejto časti učebnice v nijakom prípade neprezentuje nesporné a školskou praxou overené poznatky. Naopak, takýmto výkladom sa overené poznatky v nezanedbateľnej miere skresľujú. Pokiaľ ide o druhú časť formulácie („priblížením viacerých bádateľských postupov naznačiť aj isté výskumné problémy“), nepostrehli sme, že by sa poukázalo na niektoré problémové miesta derivatológie (napr. viacnásobná motivácia, nepravidelná motivácia, medzistupňové odvodzovanie, demotivačný cyklus, rozštiepenie štruktúrnej a sémantickej motivácie a i.). Hoci v kapitole Derivatológia sa určite nájdú užitočné, systematicky a moderne spracované poznatky, celkový dojem v dôsledku neúmerne veľkého množstva lapsusov je viac ako rozpačitý. Ako realizátora posmrtného vydania knihy J. Furdíka *Slovenská slovotvorba (Teória, opis, cvičenia)* ma mrzí, že na jednej strane sa takmer doslovne vychádza z myšlienok J. Furdíka (povedané po furdíkovsky „aj s chlpmi“), a to často aj s prevzatím jeho príkladov, na druhej strane sú do Furdíkoveho textu včlenené diskutabilné, didakticky netransparentné, skresľujúce či rovno nesprávne formulácie.

Literatúra

- BUZÁSSYOVÁ, K.: Zložené slová z hľadiska internacionalizácie a inovácií. *Jazykovedný časopis*, 54, 2003, s. 31 – 50.
- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.
- DOKULIL, M. a i.: Tvoření slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen. Praha, Academia 1967.
- DOKULIL, M.: Dva přízvěvky k odvozování sloves. *Naše řeč*, 65, 1982, s. 1 – 11.
- FURDÍK, J.: Osobitné typy motivácií. In: Horecký, J. – Buzássyová, K. – Bosák, J. a kol.: *Dynamika slovnéj zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava, Veda 1989, s. 36 – 38.
- FURDÍK, J.: Produktivnosť slovotvorných prostriedkov. In: Místrík, J. a kol.: *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava, Obzor 1993, s. 355.
- FURDÍK, J.: Motivačná intencia slova. *Slovenská reč*, 63, 1998, s. 321 – 329.
- FURDÍK, J.: K onomaziologickej štruktúre slovotvorne motivovaného slova. In: *Slawische Wortbildung. Semantik und Kombinatorik*. (Materialien der 5. Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee. Lutherstadt, Wittenberg 20. – 25. september 2001). Ed. Swetlana Mengel(ová). Münster – Hamburg – London, LIT Verlag 2002, s. 113 – 123.
- FURDÍK, J.: Prednášky zo slovenskej derivatológie. Prešov 1996 – 2002. (Nepublikované.)
- FURDÍK, J.: Slovenská slovotvorba. (Teória, opis, cvičenia.) Ed. M. Ološtiak. Prešov, Náuka 2004. V tlači.
- FURDÍK, J.: Prehľad onomaziologických kategórií odvodených a zložených slov. Rkp.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 4., doplnené a upravené vyd. Bratislava, Veda 2003. [skratka KSSJ]
- Mluvnice češtiny 1. Red. J. Petr. Praha, Academia 1986.
- RIPKA, I. – IMRICHOVÁ, M.: Základy slovenskej lexikológie. Prešov, Fakulta humanitných a prírodných vied 2003. 150 s. [Najmä kapitola Derivatológia. s. 36 – 60.]
- SEKANINOVÁ, E.: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Veda 1980. 200 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Teoretické zásady morfématického spracovania slovenčiny. In: Sokolová, M. – Moško, G. – Šimon, F. – Benko, V.: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov, Náuka 1999, s. 9 – 53.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov, Náuka 1999, s. 420.

Medzinárodná konferencia BraSlav 2

Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave sa konal 13. a 14. novembra 2003 druhý ročník medzinárodného slavistického sympózia *BraSlav*. Za touto šťastne zvolenou skratkou sa skrýva jednak názov Bratislavská slavistika a aj prvý slovanský ojkonom dnešného názvu hlavného mesta Slovenskej republiky. Ak vlnaňjší prvý ročník tohto slavistického vedeckého podujatia mal konštitutívny charakter s cieľom predovšetkým zoskupiť zahraničných a domácich slavistov na jednom diskusnom fóre, tohtoročný ročník sa vyprofiloval do troch slavistických subdisciplín – paleoslavistickej, jazykovednej a literárnovednej. Uvedené slavistické rámce boli vopred tematizované: 1. *Slovanská hymnografia a počiatky slovanského písomníctva*, 2. *Etnicita a slovanské spisovné jazyky* a 3. *Koryfeji socialistického realizmu*. Spoločným znakom bratislavského slavistického sympózia je široký záujem domácich a zahraničných slavistov o toto podujatie a pestrý metodologicko-tematický slavistický diskurz zameraný na odhaľovanie nových faktov a hľadanie pevného miesta slavistickej vedy v systéme novodobej vedeckej infraštruktúry.

Druhý ročník medzinárodného slavistického sympózia BraSlav 2 otvoril prof. Pavol Žigo a úspešný priebeh rokovania zaželel dekan Filozofickej fakulty Univerzity Komenského doc. Anton Eliáš.

Na dvojdňovom vedeckom sympóziu BraSlav 2 odznelo 44 zo 47 prihlásených referátov od autorov z ôsmich európskych krajín, ktoré boli prednesené v troch rokovacích sekciách.

V sekcii venovanej hymnografii a počiatkom slovanského písomníctva odznelo osem referátov. V snahe čo najvernejšie zachytiť myšlienkový pochod v hymnologickom diskurze na rokovaní BraSlavu zameriame sa na tematickú orientáciu jednotlivých autorov. *Heinz Miklas* predniesol príspevok na tému Hymnografické pamiatky a vývin staroslovanských písomných systémov, *Jevgenij Vereščagin* svoj prejav tematizoval ako model vedeckého publikovania prekladových hymnografických textov (na príklade Iliovej knihy), *Bojka Mirčeva* prednášala na tému O niektorých otázkach výskumu pôvodných starobulharských služieb južnoslovanským svätých. V popoludňajšej časti odzneli príspevky *Dagmar Christiansovej* (Kánon Efímia Veľkého v tradícii východoslovanských minejí), *Lubora Matejka* (K dejinám slovanského prekladu byzantských hymien), *Viktora Baranova* (Novgorodské mineje 11. až 14. storočia ako východisko výskumu dejín ruského jazyka), *Dietera Sterna* (Novgorod-

ské aprílske mineje: v čom sa apríl líši od ostatných mesiacov?) A *Romana Krivka* (Z dejín vedy: prínos M. F. Murjanova do slovanskej hymnológie).

Druhú časť konferencie zastrešovala téma Etnicita a slovanské jazyky. V tejto časti odznelo 27 referátov 28 autorov, takže sa tento blok tešil najväčšiemu záujmu. Ani to neprekvapuje, ak si uvedomíme skutočnosť, že slovanské národy sú lingvo-centrickými národmi.

Prvé tri referáty boli zamerané na situáciu v južnoslovanských jazykoch: *Miroslav Dudok* (O vzťahu jazyka a národa – ekolingvistický obraz v slovanskom svete), *Wladyslav Kryzia* (Integračné a dezintegračné tendencie v slovanskom svete), *Ivan Dorovský* (Proces formování národa a spisovného jazyka u jižních Slovanů a Josef Dobrovský, se zvláštním ohledem na vznik spisovné makedonštiny). V prvý konferenčný deň prednášal ešte *Jerzy Staszewski* (O niektorých otázkach tzv. etnoskladby), *Ján Kačala* (Osobitosti vývinu spisovnej slovenčiny v 20. storočí), *Pavol Žigo* (Vzťah etnicity a kodifikácií spisovnej slovenčiny v medzivojnovom období), *Vincent Blanár* (Od jazyka A k blízkopríbuznému jazyku B a od jazyka B k blízkopríbuznému jazyku A), *Renáta Mračníková* (Historický slovník slovenského jazyka – prameň ďalšieho štúdia slovanských jazykov), *Mariola Szymczaková* (Konfrontačný opis inovačných procesov v slovenčine a poľštine), *Maryla Papierzová* (K výskumu sémantickej syntaxe slovenčiny a poľštiny), *Natália Kisel'ova* (Osobitosti vývoja spisovnej bieloruštiny v porovnaní so slovenčinou) a *Maria Magdalena Nowakowska* (O čom hovoria titulky v tlači).

Druhý konferenčný deň v rovnomennej sekcii odzneli tieto referáty: Model slovenskeho jazykového filmu sveta *Natálie Bardinej*, Odrasť jazykového dedičstva 17. storočia v novodobej spisovnej ruštine *Aleša Brandnera*, Tvorenie slovesno--menných slovných spojení a ich funkcia v ruskej vojenskej terminológii v porovnaní so slovenčinou *Františka Heisera*, Konkurencia domácich a cudzích slov v ruštine *Jany Benkovičovej*, Etnokultúrne kódy v rusko-slovenských publicistických textoch *Jozefa Sipka*, Slováci na Ukrajine *Štefana Liptáka*. Poobedňajšiu časť otvorili dva metodologicky koncipované príspevky Výber alomorfů a explanační principy Zdenky Rusínovej a Princip analogie v morfológickém vývoji českých a slovenských substantív *Jany Pleskalovej*. Nasledoval príspevok *Rudolfa Kuchara* Zámena kto, čo, ktorý a otázka slovenskosti Žilinskej knihy. *Miglenu Michajlova* a *Marinela Vlčanova* predniesli konfrontačné príspevky o anglicizmoch v bulharčine a češtine na materiáli slovnej zásoby z ekonómie (M. Michajlova) a o internacionalizmoch v bulharčine, slovenčine a češtine na materiáli slovnej zásoby z podnikateľskej sféry (M. Vlčanova). Záver tohto bloku patril *Svoradovi Zavarskému*, ktorý hovoril o diele Martina Sentivániho, a dvojreferátu *Eleny Krasnovskej* a *Angely Škovierovej* o kamaldulskom preklade diela Ludviga Bloisia.

Tretia sekcia (Koryfeji socialistického realizmu) pracovala podobne ako prvá iba jeden deň a odznali tu nasledujúce referáty: Socialistický realizmus v českej literatúre *Iva Pospíšila*, kde autor hovoril o troch spisovateľských generáciách patriacich do tohto literárneho prúdu, a Červené päťdesiate v zlatých šesťdesiatych *Válery Mikulu*. *Vladislav Doktor* sa venoval slovenskej poézii v prvej polovici päťdesiatych rokov 20. storočia a *Ludvík Štěpán* pomenoval svoj príspevok *Specifická tematika – cesta ke schematizaci literárního díla*. Bulharskú literárnu situáciu v období socialistického realizmu priblížila *Cvetana Georgieva*. *Mária Kusá* hovorila o hrdinovi ruskej prózy 60. až 80. rokov v slovenskom prostredí, *Olga Engelová* o monumentalizácii a deheroizácii na príklade diela *Osud člověka* M. Šolochova, *Peter Káša* v príspevku *Socialistický realizmus naruby?* predniesol poznámky k tvorbe T. Konwického, *Viera Žemberová* uvažovala o premenách subjektu v próze a záver sekcie patril *Martine Petrikovej*, ktorá sa zamerala na princíp krutosti v próze J. Bodnárovej.

Tohtoročnú konferenciu BraSlav 2 možno hodnotiť ako úspešnú z niekoľkých hľadísk. Napriek tomu, že sa konferencia vopred tematicky zúžila a že sa konala necelé tri mesiace po svetovom slavistickom zjazde, zúčastnil sa na nej rovnaký počet referentov ako vlani a rozšíril sa počet svetových slavistických centier a štátov, z ktorých slavisti merali cestu do Bratislavy. Svedčí to o tom, že domáci a zahraniční slavisti pociťujú potrebu viesť vedecký dialóg a vyrovnávať sa s najproduktívnejšími témami v súčasnej slavistike, akou je i slovanská hymnografia najstarších čias alebo otázka etnicity v súčasných slovanských jazykoch, ale aj o potrebe prehodnocovať neorganické zásahy do literárneho procesu, o ktorých práve nedávne časy vo väčšine slovanských národných literatúr môžu štedro svedčiť. Priebeh tohtoročnej konferencie treba osobitne hodnotiť aj podľa toho, že sa postupne upúšťa od tradičného deskriptívneho, viac-menej vyčerpaného, slavistického modelu a vzájomnostného nazerania na slavistiku a že sa vedecký záujem sústreďuje na komplexnejšie, hlbšie, ba aj explanačné otázky slavistiky ako stabilného vedného odboru v sústave moderných vied. Bratislavská slavistika si v tomto smere buduje dobrú tradíciu, otvára i nové otázky a poskytuje priestor na pluralitné hodnotenie slovanských jazykov, literatúry a kultúry v európskom slovanskom svete.

Miroslav Dudok

Profesor Ján Findra jubiluje

„Lingvistický čas sa posúva“ – hovorieval jeden z najlepších znalcov slovenskej jazykovednej komunity Ladislav Dvonč, nevediac ešte, ako to bude s lingvistikým časom jeho vlastným. Tento svoj výrok vysvetľoval tak, že v čase, keď sa v minulosti už jazykovední autori chystávali na zaslúžilý emeritný odpočinok, aby si ovenčení vavrínmi v pokoji duše užívali zaslúženú slávu, príp. už aj potichu uvažovali o posledných veciach života, dnes mnohí z nich pokračujú pevným a vyrovnaným krokom v práci i v napĺňaní svojho životného poslania. Jedným z nich je aj profesor PhDr. Ján Findra, DrSc., čerstvý sedemdesiatnik. Veď povedal by niekto v jeho prípade, že v jeho tóne, dikcii, prieraznosti myslenia a argumentácie či aktuálnosti tém došlo v porovnaní s minulým obdobím k nejakým zmenám?

Pripomeňme, že Ján Findra sa narodil 25. marca 1934 v novohradsko-ipeľskej obci, ktorej meno tak intenzívne vonia po malinách – v Málinci, známom aj vynikajúcimi sklárskymi parádami. Gymnázium absolvoval v blízkom Lučenci, kde po univerzitných štúdiách aj zakotvil. Jeho prvým pracoviskom bola teda povestná Pedagogická škola (pre vzdelanie učiteľov národných škôl). V 60. rokoch však prešiel do Banskej Bystrice na Pedagogickú fakultu (v tom čase Pedagogický inštitút). Vtedy sa venoval predovšetkým teórii umeleckého prednesu, hranice svojho záujmu však postupne rozširoval, takže obsiahol celý priestor medzi štylistikou a lexikológiou, vychádzajúc na skusy aj do zvukových pásiem rečového signálu. Intenzívne sa začal venovať aj otázkam jazykovej kultúry a výchovy spolu s teóriou vyučovania. Proces tohto jeho „rozpriestraňovania“ je charakteristický najmä tým, že nadobúdal čoraz jasnejšiu sociolinguvistickú líniu a orientáciu. Vtedy už jeho hviezda na slovenskom lingvistickom nebi dávno žiarila a jeho vplyv na formovanie slovenskej jazykovedy bol už v spomínaných zónach absolútne evidentný. Zvláštnosťou Jána Findru ako jazykovedného autora bolo aj to, že keď prerazil ako štylistik, bol už dávno známy aj ako skvelý štylista a esejista. Keď sa stal autoritou v rétorike, dávno sa uplatnil ako vynikajúci rétor. Hoci sa dostal veľmi skoro do základnej zostavy medzi najvýznamnejších slovenských autorov v oblasti lexikológie a jazykovej kultúry, jeho prejav sa už dávno vyznačoval bohatou slovnou zásobou i ortoepicky bezchybným výrazom. Ak od svojich prvých sociolinguvistiky ladených štúdií pôsobil vyzreto, je prirodzené, že ho oddávna lákal skutočný živý jazyk a živá komunikácia. Stále znovu a znovu premýšľal vzťahy medzi normou, úzom a kodifikáciou, študujúc a oľukávajúc ich z každej strany. Na rozdiel od ináč

upriamených autorov, ktorí by túto triádu chceli mať raz navždy definovanú a možno aj zaliatu v betóne, vedel, že tam niekde sa nachádza to chvejúce sa nervstvo, ktoré treba znovu a znovu ohmatávať. Bolo mu však zároveň zrejme, že sa to musí robiť ľahkou rukou s čo najväčšou jemnosťou a opatrnosťou, lebo trvalejší nátlak hrubej sily môže fungovanie tohto ústrojenstva poškodiť. Spúšťa sondy ku každej z nich a starostlivo kontroluje ich stav stále nanovo, lebo vie, že každý zdanlivý pokoj je aj tu často len iluzórny.

V roku 1984 sa J. Findra stal vedúcim Katedry slovenského jazyka a v rokoch 1989, resp. 1990 bol dvojnásobne potvrdený ako dekan banskobystrickej Pedagogickej fakulty. Tá sa v r. 1992 rozhodnutím vtedajšej Slovenskej národnej rady zmenila na univerzitu, nesúcu meno Mateja Bela. Asi nikto nepochybuje, že v tejto zmene mal prsty predovšetkým J. Findra, napokon v rokoch 1992 – 1993 aj prvý rektor Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, a že jeho zásluhy sú v tejto veci zrejme ťažko preceniteľné. V r. 1993 ho vtedajší prezident Slovenskej republiky Michal Kováč pozval k sebe, aby sa stal celkom prvým vedúcim Kancelárie prezidenta SR. Tento vysoký štátnicko-politický post zastával do roku 2000, keď sa vrátil na „svoju“ univerzitu k „svojim“ a možno aj k svojej pravej postati.

Ako vysokoškolský učiteľ sa prejavil autorsky v metodicky čistých textoch, medzi ktorými si zaslúži osobitnú pozornosť jeho text v kolektívnej monografii Slovenský jazyk a sloh. Kontakty so študentmi však neprerušil ani počas svojej najintenzívnejšej politickej kariéry. Nikdy nezabudol ani na popularizáciu výskumných výsledkov.

Ako jazykovedec, ale domnievam sa, aj ako politik, dával príklad, ako by sa mali viesť diskusie. Neraz si pritom poťažkal: „Z nášho života sa takmer úplne vytráca elegancia polemiky, decentný, no adresný jazykový vtíp, slušný, ale pritom neúprosne ostrý a jazykovo precízny sarkazmus, ktorý ľudsky neznevažuje protivníka, ale nemilosrdne obnažuje slabiny jeho argumentov“. Kto iný než on mohol vysloviť tieto slová. Také sú jeho knižné práce, štúdie, prejavy, diskusné príspevky i kritiky.

Zopakujme so štatistikmi a bibliografmi, že J. Findra vydal 12, v tejto chvíli vlastne už 13 monografií (dve v spoluautorstve) a ako autor alebo spoluautor 18 vysokoškolských a stredoškolských učebníc (spolu 11 vydání), publikoval nielen vo vedeckých časopisoch a zborníkoch, ale hojne sa venoval kultúrno-spoločenskej publicistike, ktorú obohacoval duchaplnými rozhovormi, vystúpeniami v rozhlase a televízii a i. Pripomeňme aj názvy jeho najdôležitejších publikácií: *Rozbor štýlu prózy* (1971), *Umenie prednesu* (1979), *Slovník literárnovedných termínov* (1982), ktoré pripravil s E. Gombalom a I. Plintovičom, *Stavba a prednes rečnickeho prejavu* (1989), *Jazyk, reč, človek* (1998), *Štylistika slovenčiny* (2004)

Decentnosť J. Findru, ktorou je povestný, neznamená, pravdaže, nijakú prílišnú opatrnosť, a tobôž už nie opatrnosť. Nikdy sa nevyhýbal jasnej reči. Veľmi dobrým

príkladom toho je aj jeho kniha esejí *Jazyk, reč, človek*, kde sa nebojí ani herézy, ak má na ňu dôvody („jazyková stránka verejných prejavov nie je taká kritická, ako sa to prezentuje“), ani polemiky s priveľmi tradicionalistickým uvažovaním v jazykovede, ale ani kritiky horlivcov, ktorí jazyk a zákon o jazyku využívajú i zneužívajú na politické ciele. J. Findra o tom príhodne hovorí napríklad takto: „Každý by si mal zapísať svoj zákon do srdca a každodenne ho potvrdzovať. A zákon o štátnom jazyku tasia ako štít práve tí, čo svoj individuálny jazykový zákon nemajú zapísaný v srdci“.

J. Findra venoval značnú pozornosť našim veľkým stredoslovenským prozaickým zjavom: Františkovi Švantnerovi, Ludovi Ondrejovovi a, samozrejme, Božene Slančíkovej Timrave. Nemohlo to ostať bez stôp ani na ňom samom. Veď sám ako jazykovedný autor je trochu beletristický. Napríklad v tom zmysle, že sa číta ako dobrá beletria.

Jubilant s príslovečnou pravidelnosťou navštevuje aj Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, kde je členom redakcií Slovenskej reči a Kultúry slova, členom ortoepickej a pravopisnej komisie, ako aj členom vedeckej rady JÚLŠ SAV. Tieto stretnutia dostávajú jeho prítomnosťou nový rozmer, jeho rozvážny a distingvovaný prejav má vždy náležitú váhu a relevanciu. Neostáva však len v službách Jazykovedného ústavu, veď je okrem iného predsedom Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry, predsedom redakčnej rady časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole, a, pravdaže, členom vedeckých a umeleckých rád viacerých fakúlt v Banskej Bystrici. Bol a ostáva neúnavným organizátorom, radcom a porotcom na rozličných prehliadkach a festivaloch spojených s umeleckým slovom (na Akademickom Prešove, Hviezdoslavovom Kubíne, Vansovej Lomničke, Štúrovom Zvolene). Treba pripomenúť, že viedol aj pobočku Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici, je zostavovateľom niekoľkých zborníkov, predsedá komisiám na vymenúvanie docentov a profesorov a angažuje sa i v rámci študentských vedeckých aktivít. Hoci ani nemožno vymenovať všetko, je to iba časť z jeho organizátorských aktivít, aj z nich vidieť, že si nestráži úzkostlivo svoj osobný čas iba pre seba, ale ho zúročuje v prospech slovenskej lingvistiky a kultúry, v prospech nás všetkých.

Profesorovi Jánovi Findrovi sme vďační za mnohé, čo urobil a v čom sa angažoval v najrozmanitejších sférach a odvetviach nášho jazykovedného i spoločenského života. Z jeho pera však očakávame ďalšie a ďalšie práce. V mene Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, ale aj celej jazykovednej komunity na Slovensku želám nášmu jubilantovi veľa zdravia, rodinnej i autorskej pohody a veľa úspechov vo vedeckej a pedagogickej činnosti i v polemikách s tými, s ktorými považuje za potrebné aj dnes skrížiť kordy.

Mnogaja ljeta!

Slavomír Ondrejovič

Bibliografia Jána Findru za roky 1993 – 2003

Tento súpis prác nadväzuje na súpis prác Jána Findru za roky 1983 – 1992 z pera Ladislava Dvonča, ktorý bol uverejnený v Slovenskej reči.

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (člen kolektívu autorov).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Nedel'ná Pravda, 2, 1993, č. 38, s. 6. – 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 40, 1993/94, s. 125 – 127. – 3. Jarošová, A.: Knižná revue, 3, 1993, č. 17, s. 1. – 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. – Slovenská Republika, 16. 10. 1993, s. 10. – 5. Škvareninová, O.: Učiteľské noviny, 43, 1993, č. 33, s. 12. – 6. Bartáková, J.: In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná. A. 42. Red. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita – Filozofická fakulta 1994, s. 135 – 136. – 7. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 58 – 60. – 8. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. – Práca, 24. 2. 1994, s. 5. – 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). – 10. Uhlár, V.: Literárny týždenník, 7, 1994, č. 2, s. 5. – 11. Králik, L.: Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 71 – 73.

Lexika v texte a v sociálnom kontexte. – Jazykovedný časopis, 44, 1993, s. 126 – 133, angl. res. s. 134.

Moje hodnoty. – In: Systém hodnôt v podmienkach vlastného demokratického štátu (rodina – škola – masmédiá). Zborník príspevkov zo sympózia. Bratislava 7. – 8. 10. 1993. Red. J. Kačala et al. Bratislava, Stála konferencia slovenskej inteligencie Slovakia plus 1993, s. 17 – 18.

Vedecká práca bokom. – Hlas ľudu, 18. 9. 1993, s. 1.

[Diskusný príspevok.] – In: Hlas Matice slovenskej. Metodicko-inštruktážny a informačný bulletin Matice slovenskej – členského ústredia v Martine. Č. 12. (Materiály zo zakladajúcich valných zhromaždení Jazykového a Historického odboru Matice slovenskej uskutočnených v Martine v dňoch 5. 12. a 11. 12. 1992. Red. C. Žuffá – V. Čipka. Martin, Matica slovenská 1993, s. 25 – 26.

1994

Napínanie tetivy alebo O základných právach maďarskej menšiny. – Literárny týždenník, 7, 1994, č. 11, s. 12 – 13.

Aj jazyk prezrádza. Hovoríme s jazykovedcom Jánom Findrom. – Literárny týždenník, 7, 1994, č. 12, s. 1, 10 – 11.

Slušníak na Hrade. – Extra, 3, 1994, č. 25, s. 3 (rozhovor F. Muchu s J. Findrom aj o jazykových otázkach).

Politik, pedagóg, jazykovedec. – Hlas ľudu, 24. 3. 1994, s. 3 (rozhovor s J. Findrom).

1995

Jazyk v spoločnosti, človek v texte. – Kultúra slova, 29, 1995, s. 321 – 328.

Makrokompozičné východiská opisného textu. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 42, 1995/96, s. 65 – 71.

Jazyková kultúra, vlastenectvo, morálka. – Literárny týždenník, 28. 4. 1995, č. 8, s. 3.

Text v ohrození. Publicistika a (est)etika. – Nové slovo bez rešpektu, 5, 1995, č. 43, s. 28 – 29; č. 44, s. 28.

1996

Od hĺbkovej k povrchovej organizácii textu. – In: Fungovanie jazykových prostriedkov v texte. Red. E. Krošláková. Nitra, Vysoká škola pedagogická v Nitre 1996, s. 29 – 35, angl. res. s. 35.

Modelové štruktúry a tvorba aktuálnych textov. – In: Sociolingvistické a psycholinguvistické aspekty jazykovej komunikácie. Komunikáty z 2. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 6. – 8. 9. 1994. 1. diel. Red. V. Patráš. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 1996, s. 43 – 51, angl. res. s. 199 – 200.

Subjektívnosť opisu. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 43, 1996/97, s. 2 – 8.

Vzťah medzi enumeratívnosťou a komunikabilitnosťou opisu. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 42, 1995/96, s. 193 – 198.

Jazykový zákon a jazyková prax. – Nové slovo bez rešpektu, 6, 1996, č. 7, s. 30 – 31. – Časť znovu publikovaná: Jazykový zákon. – Kultúra slova, 30, 1996, s. 125 – 126.

Na chválu i obranu jazyka. – Smer, 28. 2. 1996, s. 4.

Jazyk je často múdrejší ako jeho nositelia. – Práca, 18. 4. 1996, s. 9.

Slovo ako svedomie doby. – Nové slovo bez rešpektu, 6, 1996, č. 2, s. 30 – 31.

Zborník o sociolingvistickom výskume slovenčiny. [Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava 1995.] – In: Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 51 – 55 (ref.).

6 známych ľudí, 4 rovnaké otázky. – Sme plus, 1996, č. 51 – 52, s. 12 (odpovede J. Findru na otázky v ankete).

1997

Jazyk ako individuálny a sociálny fenomén. – In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 40 – 44.

Štylistika internetových textov. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 257 – 267.

Jazyk, reč, človek. – Literárny týždenník, 10, 1997, č. 38, s. 11; č. 39, s. 11; č. 40, s. 11.

Zákon jazyka a jazykový zákon. – Nové slovo, 7, 1997, č. 17, s. 4 – 5.

O slovenčine v komunikácii. [Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994. Red. M. Považaj. Bratislava 1995.] – In: Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 48 – 52 (rec.).

Životné jubileum Evy Rísovej. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 365 – 366 (k 70. narodeninám).

Janko Kráľ slovami profesora dr. Jána Findru, DrSc. – Liptov, 48, 1997, č. 17, s. 1 (odpovede J. Findru na otázky v ankete).

Ak si šliapeme na jazyk, šliapeme si po mravnosti. – Slovenský profit, 5, 1997, č. 13, s. 6 (rozhovor M. Holuba s J. Findrom).

1998

Jazyk, reč, človek. 1. vyd. Bratislava, vydavateľstvo Q 111 1998. 112 s. Časť znovu publikovaná: Zákon jazyka a jazykový zákon. – In: Štátny jazyk v súvislostiach. Zost. sekcia štátneho jazyka a národného písomníctva Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Bratislava, pre MK SR vydal Print-Servis 1998, s. 74 – 75.

Ref.: 1. Kesselová, J.: Jedenásť esejí o jazyku, reči a človeku. – Slovo o slove. Spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty a Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 4, 1998, s. 40 – 42. – 2. Bosák, J.: Štylistik v textoch aj v iných kontextoch. – Jazykovedný časopis, 50, 1999, s. 120 – 121. – 3. Habovštiak, A.: Jazyk slúži človeku. – Literárny týždenník, 12, 1999, č. 14, s. 10. – 4. Patráš, V.: Esejistiky o medziľudskej komunikácii. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 45, 1998/99, s. 50 – 55. – 5. Ondrejovič, S.: Slovenská reč, 64, 1999, s. 359 – 363. – 6. Týr, M.: Text ako odraz duše. – Nový život (Nový Sad, Juho-slávia), 51, 1999, s. 234 – 237.

Druhý zborník o sociolingvistickom výskume. [Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca. 2. Red. S. Ondrejovič. Bratislava 1996.] – In: Jazykovedný časopis, 49, 1998, s. 105 – 109 (rec.).

1999

K typológii internetových textov. – In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Materiály z 3. konferencie o komunikácii. Banská Bystrica – Donovaly 11. – 13. septembra 1997. 1. diel. Red. P. Odaloš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica – Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica 1999, s. 38 – 43.

K teórii a praxi jazykovej kultúry. – Kultúra slova, 33, 1999, s. 129 – 136.

Jazyková kultúra a kultúra vyjadrovania. – Kultúra slova, 33, 1999, s. 193 – 200.

Premeny sémantiky a štylistiky lexém. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 136 – 142, angl. res. s. 136.

Síla a bezbrannosť slova. – Tvorba T, 9 (18), 1999, s. 37 – 38.

Druhé vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. [Pravidlá slovenského pravopisu. 2. vyd. Bratislava 1998.] – In: Slovenská reč, 64, 1999, s. 220 – 223 (rec.).

Prezentácia slovenčiny ako dynamicky fungujúceho systému. [Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Red. J. Bosák. Opole 1998.] – In: Jazykovedný časopis, 50, 1999, s. 37 – 41 (rec.).

Slovo je nevinné i bezbranné. V reči podávame správu o sebe. – Práca, 15. 5. 1999, s. 14 (rozhovor M. Holuba s J. Findrom).

2000

- Vetná modalita a stavba textu. – In: *Acta Universitatis Matthiae Belii*. Zborník Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela. Sekcia filologická. 4. Red. J. Krško – H. Bálintová. Banská Bystrica, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2000, s. 9 – 14, slov. res. s. 14 – 15, angl. res. s. 15.
- Konštitutívne determinanty textu. – In: *Jazyková komunikácia v 20. storočí*. Zborník zo 4. medzinárodnej konferencie o komunikácii. Red. J. Klincková. Banská Bystrica, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2000, s. 9 – 16.
- Štýl ako základný pojem štylistiky. – In: *Človek a jeho jazyk*. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 2000, s. 280 – 285.
- O reči učiteľky materskej školy. – *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 86 – 90, angl. abstrakt s. 86.
- Zvuková rovina jazykových prejavov v rozhlase. – In: *Slovenčina v Slovenskom rozhlase v súvislosti s kultúrou a spôsobom myslenia*. Zborník z jazykovej konferencie. Red. S. Mislovičová – I. Jenča. Bratislava, Slovenský rozhlas – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000, s. 60 – 69.
- Nárečie ako útvar národného jazyka. In: *250 rokov v Slovenskom Komlóši*. Békešská Čaba. Red. Gy. Garai. Békécsaba, Mozi Nyomda Bt. 2000, s. 85 – 90.
- O reči učiteľky materskej školy erudovane a s láskou. – *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 86 – 90.
- Jazyk je zrkadlo kultúrnosti. Hranatý stôl LT. – *Literárny týždenník*, 13, 2000, č. 23, s. 4 – 5 (účastník besedy o jazyku, spoluúčastníci D. Števciková, J. Kačala, S. Ondrejovič, M. Považaj).
- O vrazáchranoch alebo o vydávaní jazykovedných prác. – *Literárny týždenník*, 13, 2000, č. 29 – 30, s. 1, 5.
- Mravný apel a posolstvo. – In: *Dubíny, J.: Dotyky slova*. Banská Bystrica, Spektrum grafik 2000, s. 13 – 15.
- [Diskusné príspevky.] – In: *Slovenčina v Slovenskom rozhlase v súvislosti s kultúrou a spôsobom myslenia*. Zborník z konferencie. Red. S. Mislovičová – I. Jenča. Bratislava, Slovenský rozhlas – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000, s. 47 – 48, 104.
- Na osemdesiatku profesora Jána Horeckého. – *Jazykovedný časopis*, 51, 2000, s. 51 – 53.
- Prof. PhDr. Ján Findra, DrSc., vedúci Kancelárie prezidenta SR a prvý rektor UMB. In: *Universitas Matthiae Belii*, 6, č. 1, 2000, s. 22.

2001

- Odsek a žáner. In: *Konec a začátek v jazyce a literatuře*. *Acta Universitatis Purkynianae*. Red. D. Moldanová. Ústí nad Labem, 71, 2001, s. 24 – 28.
- Život v štýle a štýl v živote. In: *Stylistyka X*. Ed. S. Gajda. Opole, Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej 2001, s. 497 – 499.
- Jazyk v komunikácii: dynamika vývinu, či ohrozenie? – *Slovenská reč*, 66, 2001, s. 91 – 107.

Rečnícky prejav ako umenie komunikovať. *Slovenská reč*, 66, 2001, s. 57 – 61

Hviezdoslav Kubín a vývin slovenskej recitácie. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 47, 2001, s. 129 – 134.

O prednese prózy po 46. ročníku Hviezdoslavovho Kubína. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 47, 2001, s. 193 – 199.

Veda umeniu, umenie vede. In: Vladimír Patráš. Výberová personálna bibliografia. FHV UMB v Banskej Bystrici, 2001, s. 4 – 5.

Prečo sa budeme venovať rétorike. In: Verejná správa, 56, 2001, s. 20 – 21. Tamže: Jazykový prejav v antickom Grécku, 56, 2001, č. 22, s. 19. – Od starovekého Ríma po dnešok, 56, 2001, č. 23, s. 21. – Návrat k dedičstvu mnohých stáročí, 56, 2001, č. 24, s. 21. – Model jazykovej komunikácie, 56, 2001, č. 25/26, s. 20.

Jazyka dar. – *Evanjelický posol spod Tatier*, 91, č. 51 – 52, s. 22 – 23.

2002

Dynamika a vývin jazyka. In: *Jazykoveda v bibliografii, bibliografia v jazykovede*. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2002, s. 46 – 51.

Štyléma a paradigmatica štylistiky. In: *Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě*. Red. M. Tichý. Řada jazykovědná, 2002, s. 90 – 99.

Okolnosti vzniku Univerzity Mateja Bela. In: *Univerzita Mateja Bela. Desať rokov rozvoja a perspektívy*. Banská Bystrica. Univerzita Mateja Bela 2002, s. 6 – 12.

Návraty. – *Kultúrny život*, 3, 9. 1. 2002, s. 12.

Faktory komunikačnej situácie. *Verejná správa*, 57, 2002, č.1, s. 19. Tamže: O podstate jazykovej komunikácie. 2002, č. 2, s. 19. – O komunikačnom zámere a pláne, 57, 2002, č. 3, s. 19. – Slovo je jedinečným stavebným materiálom, 57, 2002, č. 4, s.19. – Ani v texte by nemal chýbať motív, 57, 2002, č. 5, s. 19. – Väzba stavebných jednotiek textu, 57, 2002, č. 6, s. 19. – Spisovný jazyk má celonárodnú platnosť, 57, 2002, č. 7, s. 19. – Výrazové bohatstvo národného jazyka, 57, č. 8, 2002, s. 19. – Dvojvýznamové slovo môže aj zradiť, 57, 2002, č. 9, s. 19. – Funkčné využitie viacvýznamových slov, 57, č. 10, 2002, s. 19. – Synonymá a výrazová variabilita textu, 57, č. 11, 2002, s. 19. – Opakovanie výrazu v rečníckom prejave, 57, 2002, č. 12, s. 20. – Rečnícke figúry založené na opakovaní, 57, č. 13, 2002, s. 21. – Stavebný princíp rečníckeho prejavu, 57, 2002, č.14, s. 19 – Výrazová sila obrazného pomenovania, 57, č. 15 – 16, 2002, s. 35. – Obrazné pomenovanie v rečníckom prejave, 57, č. 17, 2002, s. 21. – Výrazová sínusoida rečníckeho prejavu, 57, č. 18, 2002, s. 21. – Význam syntaxe v rečníckom prejave, 57, č. 19, 2002, s. 29. – Špecifické syntaktické prostriedky rečníka, 57, č. 20, 2002, s. 29. – Kompozícia rečníckeho prejavu, 57, č. 21, 2002, s. 19. – Cudzie prvky v rečníckom prejave, 57, č. 22, 2002, s. 19. – Zvuková realizácia rečníckeho prejavu, 57, č. 23, 2002, s. 21. – Spôsoby prednesu rečníckeho prejavu, 57, č. 24, 2002, s. 19. – Výslovnosť samohlások a dvojhlások, 57, č. 25 – 26, 2002, s. 35.

Okolnosti vzniku Univerzity Mateja Bela. *Universitas Matthiae Belii*. Spravodajca UMB v Banskej Bystrici, č. 8, 2002, s. 3 – 5.

Prof. Ján Findra, prvý rektor UMB, o založení univerzity. – *Spravodajca Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*, 2001, č. 1, s. 8 – 10.

2003

- Jazyková kultúra, kultúra vyjadrovania, prepínanie kódu. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica* LVI. Red. P. Žigo. Bratislava. Univerzita Komenského Bratislava 2003, s. 47 – 53.
- Predmet štylistiky. In: *Komunikácia a text*. Red. Z. Stanislavová – E. Fruhaufová. Prešov. *Náuka* 2003, s. 19 – 25.
- Štýl ako modelová štruktúra. In: XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Lublane. *Príspevky slovenských slavistov*. Red. J. Doruľa. Bratislava. Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet 2003, s. 141 – 149.
- Štylistika v matičnej Slovenskej reči. In: *Slovenská reč 1932 – 2002*. Vedecká konferencia. Bibliografia. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2003, s. 73 – 80.
- Hraničné zložky sujetu v Pomocníkovi. In: *Literárne dielo Ladislava Balleka*. Red. Fakulta humanitných vied UMB – Katedra slovenského jazyka a literatúry 2003, s. 36 – 43.
- Človek v priestoroch jazyka. – *Slovenská reč*, 68, 2003, s. 108 – 114.
- Model jazykového vzdelávania v domácej tradícii. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 49, 2003, s. 193 – 200.
- K výročiu kodifikácie spisovnej slovenčiny. *Tvorba*, 13 (22), 2003, s. 14 – 17.
- Prezident a jeho kancelária. In: *Nový štát a jeho prezident*. Bratislava. Vydavateľstvo Dilema 2003, s. 41 – 55.
- Poznámky o výslovnosti spoluhlások. In: *Verejná správa*, 58, 2003, č. 1, s. 19. Tamže: Výslovnostné štýly a ich využitie, 58, 2003, č. 2, s. 19. – Jazykovo-intonačné stvárňovanie prejavu, 58, 2003, č. 3, s. 19. – Gramatická a štylistická funkcia pauzy, 58, 2003, č. 4, s. 30. – Gramatizujúci a štylizujúci prostriedok, 58, 2003, č. 5, s. 21. – Rytmická organizácia prejavu a prízvuk, 58, 2003, č. 6, s. 19. – Intenzita hlasu a dôraz v službe prednesu, 58, 2003, č. 7, s. 19. – Prednes a využívanie tónovej modulácie, 58, 2003, č. 8, s. 19. – Funkčné možnosti mimojazykových prostriedkov, 58, 2003, č. 9, s. 30. – Rečník v procese rétorickej komunikácie, 58, 2003, č. 10, s. 11. – Klasifikácia rečníckych prejavov, 58, 2003, č. 11, s. 19. – Verejné monologické prejavy jednotlivcov, 58, 2003, č. 12, s. 19. – Typy verejných monologických prejavov, 58, 2003, č. 13, s. 21. – Dialogické ústne jazykové prejavy, 58, 2003, č. 14, s. 21.
- Na záver. In: *Komunikácia a text*. Red. Z. Stanislavová – E. Fruhaufová. Prešov. *Náuka* 2003, s. 383 – 384.

Redakčná činnosť

- Kultúra slova*, 27, 1993 – 37, 2003 (člen red. rady).
Slovenská reč, 58, 1993 – 68, 2003 (člen red. rady).
 Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. *Spoločenské vedy*. 8. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987 (zodpovedný redaktor).
Slovenský jazyk a literatúra v škole, 37, 1990/91 – 41, 1994/95 (predseda red. rady), 42, 1995/96, č. 1 – 4 (člen red. rady).
Smer, 42, 1990 – 43, 1991 (člen red. rady).

Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Komunikáty z vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 3. – 5. septembra 1991. 1. – 2. diel. Red. P. Odaloš – V. Patráš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991. 338 s. (vedecký redaktor).

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (člen red. rady).

Acta Universitatis Matthiae Belii. Zborník Fakulty humanitných vied UMB. Sekcia filologická. 3. Banská Bystrica, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 1999. 376 s. (člen red. rady).

Acta Universitatis Matthiae Belii. Zborník Fakulty humanitných vied UMB. Sekcia filologická. 4. Banská Bystrica, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2000 (člen red. rady).

Literatúra

Findra, Ján. – In: Encyklopédia slovenských spisovateľov. Red. K. Rosenbaum. Bratislava, Obzor 1984, s. 145 (heslo).

Mistrík, J.: Životné jubileum Jána Findru. – Slovenská reč, 39, 1984, s. 103 – 106 (k 50. narodeninám).

Findra, Ján. – In: Kto je kto na Slovensku 1991? Red. V. Adamec et al. Bratislava, konzorcium Encyklopédia 1991, s. 48 – 49 (heslo).

Odaloš, P.: Výberová bibliografia prác členov Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici špecializovaných na slovakistiku. – In: Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Komunikáty z vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 3. – 5. septembra 1991. 2. diel. Red. P. Odaloš – V. Patráš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991, s. 316 – 320 (záznam prác J. Findru za roky 1963 – 1990).

Klincková, J.: Profesor Ján Findra jubilantom. – Učiteľské noviny, 44, 1994, č. 12, s. 11 (k 60. narodeninám J. Findru).

Ján Findra. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Bratislava, Veda 1997, s. 142 – 147 (súpis prác J. Findru za roky 1976 – 1985).

Ján Findra. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava, Veda 1998, s. 152 – 156 (doplnok k bibliografii J. Findru za roky 1976 – 1985, súpis prác za roky 1986 – 1995).

Findra, Ján. – Kto bol kto v hospodárstve r. 1999. Red. A. Tušer. Bratislava, Trend Holding 1999, s. 53 – 54 (heslo).

Hrúzová, M. – Némethová, M.: Ján Findra. Personálna bibliografia. Banská Bystrica, Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici 2000. 128 s.

Ján Findra. – In: F. Mihály: Kto je kto v Novohrade 1999 – 2000. Praha, Vydavateľstvo Ipeľ 2001, s. 56 – 57 (heslo).

Ján Findra: F. Mihály: Ki kicsoda Nógrádban. 1999 – 2000. Praha, Ipeľ kiadó 2001, s. 55 (heslo).

Ján Findra. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava, Veda 2003, s. 152 – 156 (súpis prác za roky 1996 – 2000).

Oravcová, A. – Ondrejovič, S.: Autorský register časopisu Slovenská reč za roky 1932 – 2002. In: Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2003 (súpis prác Jána Findru uverejnených v Slovenskej reči, s. 155 – 156, 207, 237).

Ján Findra. – In: Unde et Quo Vadis Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela? Zost. M. Štulvajter. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied 2004. (CD-nosič)

Zostavil Slavomír Ondrejovič

Storočnica Antona Jánošíka

Anton Jánošík (občas sa podpisoval aj ako TB – Tono Bánovský) patrí do tej nevelkej skupiny slovenských vzdelancov, ktorí sa narodili začiatkom dvadsiateho storočia a študovali na vysokých školách v poprevratových rokoch. Z jazykovedcov sem patria Belo Letz (1902), Alfonz Zauner (1904) a Ján Stanislav (1904).

Väčšina z nich študovala v Prahe, len Anton Jánošík sa zapísal na Univerzitu Komenského a študoval tu v rokoch 1923 –1927 slovenčinu a francúzštinu. V prvom ročníku sa ešte mohol stretnúť s Jozefom Škultéty, v neskorších semestroch počúval Miloša Weingarta a Františka Ryšánka, u ktorých získal spoľahlivé základy filologickej práce. Aký bol prínos jednoročného pobytu v Poitiers r. 1927, nedá sa dnes už zistiť.

Slovenská jazykoveda nezabúda na jeho neprerušenu aktivitu v osvetľovaní jednotlivých problémov pri používaní slovenčiny. Svedčia o tom spomienky pri jeho šesťdesiatke od E. Jónu, Dvončova posmrtná spomienka pri deväťdesiatke, ale najmä rozsiahly nekrológ z pera jeho blízkeho spolupracovníka a priateľa a časom aj predstaveného – Eugena Jónu v Slovenskej reči 1972. (Súpis prác už tradične vypracoval L. Dvonč.)

Mimoriadne zaujímavá je spomienka jeho syna Petra Jánošíka v Slovenskej reči 1996. (Bol som jeho školiteľom, keď bol istý čas pracovníkom Jazykovedného ústavu, ale aspirantúru čoskoro prerušil a dal sa na žurnalistiku.)

Pri súčasnej storočnici nebude od veci znova si pripomenúť vedeckú a publicistickú orientáciu. Ako je známe, bol spoluautorom E. Jónu pri *Slovníku spisovného jazyka slovenského*, ktorého prvý zväzok (písmen A – J) vychádzal v zošitoch v rokoch 1946 – 1949.

Vo vlastnej vedeckej práci A. Jánošík venoval pozornosť výkladom o slovnej zásobe, špeciálne o kvantite slov. Treba však pripomenúť, že séria výkladov pod súhrnným názvom *Zo školskej slovenčiny* sa nedotýka školskej problematiky, resp. slovnej zásoby terminologickej oblasti, ale otázky spisovnosti, správnosti či nesprávosti slov. Priamo školskej praxe sa však dotýkajú podrobné Jánošíkove recenzie gramatík, resp. učebníc slovenčiny (Damborského Krátkej mluvnice slovenskej a Letzových Kmeňoslovných úvah). Poznámky o kvantite zhrnul v roku 1940 v doktorskej dizertácii *Príspevky ku kvantite slovenčiny*, práca však nevyšla tlačou.

Pri svojej učiteľskej (často rapsodickej) činnosti pochodil A. Jánošík osem slovenských stredných škôl (z toho jedno maďarské gymnázium) a nemal dost' času a pokoja na teoretické štúdium. Vo svojich poznámkach sa opieral o dobrú znalosť bánovského nárečia, ale aj o súčasný stav slovenskej literatúry. Hodno ešte aj dnes odcítovať z jeho štúdie:

Argumenty sú jednoduché: bežné slovenské slovo úloha (uložiť) nemožno nahraďiť slovom úkol, lebo „úkol“ nepoznajú „Pravidlá, ani v ľudovej reči sa ho neužíva.“ A podobne inkúst (z čes. inkoust) a atrament, mluvnica a gramatika, tužka a ceruza atď. Kritérium je teda spisovný úzus a výskyt v ľudovej reči. Kde sa ľudové slovo pocit'uje už ako zastarané (napr. cirkel), autor odporúča namiesto prevzatého neorganického slova prijateľnejšiu podobu... „Čistotu reči nekazia vžit'é slová cudzieho pôvodu, ale nové a nepotrebné cudzie väzby. Nové slová, čo aj slovenské, nie sú vhodnou náhradou za obecne vžit'é cudzie slová, lebo väčšina Slovákov nepozná význam mnohých slov... staré nemiznú, takže počet lexikálnych dvojtvarov sa zväčšuje. A práve toto škodí jasnosti spisovnej či aj vedeckej terminológii“.

Na záver nášho spomienkového príspevku treba citovať aj ďalší Jánošíkov záver z diskusie medzi Slovenskou rečou a Bartkovým Slovenským jazykom:

„Nie je na škodu slovenčine, keď Bartek nadhodil tieto a iné podobné otázky (príklady z ľudovej reči). Bude treba sa k nim vrátiť a zaujať pevné stanovisko, pravda, na základe štúdia nárečí ako aj tvarov vyskytujúcich sa v spisovnej reči. Len na zdravom základe možno študovať slovenčinu a jej jazykové zjavy. Tu vlastne spočíva tá pevná metóda, podľa ktorej chceme pokračovať v štúdiu jazykových zjavov, systémov a správnosti alebo nesprávnosti slov. Nám totiž treba pevný základ, systém všeobecne platný. Treba nám sledovať, podľa neho študovať slová, jazykový systém, a nie ich a priori odmietat', vyhadzovať ako neslovenské (prípad pilný), lebo len po dôkladnom preštudovaní nárečí a prípadne aj iných tvarov v spisovnej reči ukáže sa, či niektorý tvar obstojí v spisovnej reči, prípadne aj obidva. Sme za prirodzený purizmus, nie ‚prepiate puristické chůťky‘, lebo naozaj prepiaty purizmus môže byť len škodlivý slovenčine.“

Aj tento citát opretý o dlhoročnú učiteľskú i redaktorskú prax A. Jánošíka sa oplatí vziať do úvahy v dnešnej záplave poznámok, zväčša subjektívnych, o devastácii slovenčiny.

Ján Horecký

ROZLIČNOSTI

Slovenské čúliť a české čulisný. – Slovník slovenských nářečí (1994) označil na s. 283 sloveso *čúliť* vo význame „pozerat', hľadieť“. Doklady sú z Pucova na Orave, z Hliníka nad Hronom, z Roštára pri Rožňave a z Revúcej. Z Roštára je text *Šatelo čúliž na mne? Z Revúcej Uš čúli, kä bi ujšól*. Tu je evidentný význam „hľadieť, pozerat'“. Významový výklad v nárečovom slovníku nie je celkom adekvátny. Anton Habovštiak v Krátkom slovníku nárečia slovenského oravského (1995) na s. 85 pripísal slovesu *čúliť* význam „sedieť a tupo hľadieť“.

Sloveso *čúliť* je iba slovenské, podľa nárečí stredoslovenské. Ide o odvodeninu slovesa *čuť*, v praslovanskej podobe *čuti*. To má indoeurópsky základ *keu-*, ktorému J. Pokorný v slovníku *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (1959) na s. 587 pripisuje významy „worauf achten, beobachten, schauen, hören, fühlen“, čiže „pozerat', pozorovat', hľadieť, počúvať, cítiť, badať“. Uvádza príklady takmer zo všetkých indoeurópskych jazykov. Zo slovanských staroslovienske *čuti* a české *koumati*.

Významy, ktoré uviedol J. Pokorný pre indoeurópcinu, takmer zhodne reflektuje staročeské *čuti, číti: jedny věci čijeme skrze vidění, druhé skrze slyšenie, třetí skrze povonění, a jiné čijeme skrze dotčenie*. Uvádza ich V. Machek v Etymologickom slovníku jazyka českého. Širšiu významovú charakteristiku praslovanského *čuti* podáva O. N. Trubačev vo štvrtom zväzku diela *Etimologičeskij slovar slavjanskich jazykov* na s. 134 – 136. Pretože pre zrakové vnímanie majú Slovania viacej synonym, v lexéme *čuť* prevládol význam „vnímať ušami, počúvať“.

Indoeurópsko-praslovanské sloveso *čuti* má v slovanských jazykoch viac derivátov. Sú to:

Keu-k-, slovenské *čučati, čučäti*. V. Machek slovesu *čučet* pripisuje význam „udiveně se dívat“. Kto sa sústredene pozerá, ten sa nehýbe, ten čučí, dučí, sedí. Kto sa sústredene pozerá, ten nehovorí, ten mlčí. Tieto druhotné významy nadobudlo sloveso *čučať* vo väčšine slovanských jazykov, ale na Morave má toto sloveso pôvodnejší význam „pozerat', hľadieť“.

Kou-k-, západoslovanské *kukati*. Doteraz mu slavistika pripisuje nemecký pôvod, ale stará čeština (*vy-kúkati*) má toto sloveso doložené skôr ako nemecké *gucken*, ktoré je doložené až zo 16. storočia. Nemecké *gucken* je izolované, nemá rezonzie v iných germánskych jazykoch.

Kue-k-, po delabializácii *kék-*, slovanské *čäkati, čakati*. Doteraz nemá prijateľný etymologický výklad. O rezponzibilnosti významov pozerat': čakať svedčí la-

tinské spectare: expectare, nemecké warten: čakať, ktoré malo v starej nemčine význam „pozerat“.

Keu-m-: kou-m-, slovanské *čumäti, kumati*. V slovenčine má sloveso *čumieť* zastúpenie na strednom, východnom aj západnom Slovensku, ako ukazuje nárečový slovník. Netreba ho vysúvať zo spisovnej slovenčiny. Apofonická obdoba *koum-, kumati* je v bezpredponovej forme *koumati* doložená v češtine. Forma s pohyblivým *s-* čiže *skumati* má širšie slovanské zastúpenie. V slovenčine slová *skúmať, skúmanie, skúmač, skúmateľ* sú doložené od 18. storočia.

K derivátom slovesa *čuti* patrí aj slovo *čudo*. Staroslovienske *čudo* vo význame latinského *miraculum*. Prekvapuje absencia slova *čudo* v češtine. Vzťah medzi pôvodným významom slov *čuti* „pozerat“ a *čudo* zodpovedá vzťahu medzi latinským *mirari* „pozerat“ a *miraculum* „čudo“.

Keu-l-, slovenské *čúliť* a české *čulisný*. V Machek v etymologickom slovníku pripisuje slovu *čulisný* význam „hezký“, čiže „pekný“. Vzťah medzi *čúliť* „pozerat“ a *čulisný* „pekný“ zodpovedá vzťahu medzi nemeckým *schauen* „pozerat“ a *schön* „pekný“. Porov. české *hledět* a *pohledný*. Aj západoslovanské adjektívum *pekný* je geneticky responzibilné so slovesom *pačiti* vo význame „pozerat“. Adjektívum *pekný* má praslovanský základ *päk-*, sloveso *páčiti* základ *pak-* zo staršieho *pók-*. Sloveso má rovnaký pôvod ako lat. *s-pec-ere, s-pectare* „pozerat“.

Bližší výklad o význame a zemepisnej distribúcii slov *čut', čučať, čakať, kukať, čúliť, čumieť, s-kúmať, čuch* publikoval autor tohto príspevku v marcovom čísle Slovenských pohľadov. V tomto texte je úplne nový etymologický výklad slov *čakať, kukať, čumieť, čúliť, čulisný*. V Machek označil české *čulisný* za nejasné. Pokus spájať ho so slovom *čudo, čudesný* je neprijateľný. Genetická väzba so slovenským *čúliť* „pozerat“ je očividná.

Šimon Ondruš

69 | 2004 | 2 |

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

N. Janočková: Slovtvorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine. (K štatútu slovesného vidu v slovenčine) ■ J. Kačala: Okrídlené výrazy zo slovenského písomníctva

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Dolník: Otázky teórie súčasnej spisovnej slovenčiny ■ M. Ološtiak: Kritické poznámky k derivatológii v novej vysokoškolskej učebnici lexikológie

SPRÁVY A RECENZIE

Medzinárodná konferencia Braslav 2. M. Dudok

KRONIKA

Profesor Ján Findra jubiluje. S. Ondrejovič ■ Bibliografia Jána Findru za roky 1993 – 2003. S. Ondrejovič ■ Storočnica Antona Jánošíka. J. Horecký

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Katarína Kálmánová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník,
Miroslav Dudok, Ján Findra, Eugen Jóna, Katarína
Kálmánová, Rudolf Krajčovič, Milan Majtán,
Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Matej Pova-
žaj, Ivor Ripka, František Ruščák, Ján Sabol,
Daniela Slančová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

N. Janočková: Slovtvorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine. (K štatútu slovesného vidu v slovenčine)

.....
.....
65

J. Kačala: Okridlené výrazy zo slovenského písomníctva

.....
.....
85

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Dolník: Otázky teórie súčasnej spisovnej slovenčiny

.....
.....
96

M. Ološtica: Kritické poznámky k derivatológii v novej vysokoškolskej učebnici lexikológie

.....
.....
101

SPRÁVY A RECENZIE

Medzinárodná konferencia Braslav 2. M. Dudok

.....

.....
111

KRONIKA

Profesor Ján Findra
jubiluje. S. Ondrejovič

.....
.....
114

Bibliografia Jána Findru
za roky 1993 – 2003. S. Ondrejovič

.....
.....
117

Storočnica Antona Jánošíka. J. Horecký

.....
.....
124

ROZLIČNOSTI

Slovenské *čúliť* a české
čulisný. Š. Ondruš

.....
.....
126

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 69, 2004. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Katarína Kálmánová. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sappress.sk.

Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: gtg@internet.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2004

SLOV **ROČNÍK**
SKÁ **69 – 2004**
REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o. , Bratislava

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu info@juls.savba.sk. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.

9. Literatúru uvádzať takto:

a) knižná publikácia:

FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993.

199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava, Veda 2000. 998 s.

b) štúdia v zborníku:

DOLNÍK, J.: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlaček. Bratislava, Stimul 1999, s. 39 – 52.

c) článok v časopise:

HORECKÝ, J.: Sémantické a derivačné pole slovíet *ísť* a *chodiť*. Slovenská reč, 64, 1999, s. 202 – 208.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.
--

